

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ENDONEZYA'DA POPÜLİZM VE
TARIM SEKTÖRÜ**

Faiz KASYFİLHAM

2501181625

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ahmet BEKMEN

İSTANBUL – 2021

ÖZ

ENDONEZYA’DA POPÜLİZM VE TARIM SEKTÖRÜ

FAİZ KASYFİLHAM

Bu araştırma iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, Endonezya'da tarımsal ekonomisinin sektörünün büyüme hızı düşmeye devam etmektedir. İkincisi, tarımsal ekonomisi gerilemeye devam ederken, politik alanda popülizm giderek daha çok güçlenmektedir. Hatta popülizm siyasi liderler tarafından yaygın olarak kullanılan bir siyasi yaklaşım haline gelmektedir. Bu iki nedene dayanarak, bu çalışma popülizmin Endonezya'daki tarım ekonomisi üzerindeki etkisinin ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Bu araştırmanın sorusunu cevaplamak için Kütüphane Araştırma Yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma, veri analizi sürecinde Eleştirel Söylem Analizi ve Tarihsel Analiz yaklaşımı kullanmaktadır.

Bu çalışmada, Endonezya'da ortaya çıkan popülizm türlerinin çok çeşitli olmasına rağmen, aslında gelişen popülizmin sağ popülizm ve sol popülizm olmak üzere iki türde gruplandırılabilceğini bulunmaktadır. Endonezya'daki üç liderlik dönemi karşılaştırarak bu iki popülizm türünün tarım ekonomisi üzerinde farklı etkileri olduğunu anlaşılabilmektedir. Eski Düzen döneminde gelişen sol popülizm, tarım ekonomisinin gelişimine olumlu etkileyebilmiştir. Eski Düzen dönemindeki çeşitli tarımsal ekonomi politikaları, ulusal kalkınma sürecinde tarımın bir öncelik haline geldiğini göstermiştir. Yeni Düzen döneminde ise sağ popülizmin tarım ekonomisine olumsuz etkilemektedir. Sağ popülizmin bir sonucu olarak, tarım ekonomisinin yerini tarım dışı ekonominin almasına ek olarak, tarım ekonomisinin sektörü de ayrımcılığa uğramakta ve ulusal ekonomik kalkınma söyleminden dışlanmaktadır. Sağ popülist liderler de tarım ekonomisinin kalkınması için fiilen mücadele etmeden tarım konusunu bir güç kazanma aracı olarak kullanmaktadır. Ne yazık ki, politik ekonomi politikalarının uygulanmasında neoliberal yaklaşımların yanında sağ popülizm kullanılmaya devam edildiğinde bu durum daha da kötüleşmektedir. Ayrıca, kamu

politikalarının yapma sürecinde sol popülizme fırsat sağlayabilecek demokratik alan olmadığını ulusal kalkınma politikalarına tek bir yaklaşımın hakim olduğunu göstermektedir. Bu politik ekonominin dinamikleri devam ederse, tarımsal ekonomisi Endonezya'nın kalkınma sürecindeki önemini kesinlikle kaybedebilecektir.

Anahtar Kelimeleri: *Popülizm, Tarımsal Ekonomisi, Kalkınma, Endonezya*

ABSTRACT

POPULISM AND AGRICULTURE SECTOR IN INDONESIA

FAIZ KASYFILHAM

This study is conducted based on two circumstances. Firstly, a continuous decline in the rate of agricultural economic growth in Indonesia. Second, while the agriculture economy is continuously declining, populism is getting stronger and dominating the political realm. Besides, the populism approach has become a widely used political approach by politicians or political leaders. Therefore, based on these two reasons, this study attempts to explain the impact of populism on the agricultural economy in Indonesia. This study uses the Library Research Method as a research methodology to answer the research questions. As a data analysis tool, this research uses a Critical Discourse Analysis and Historical Analysis approach.

This study finds that although populism appears in Indonesia diversely, these growing populisms can be classified into two types, namely right populism and left populism. By comparing the three leadership periods in Indonesia, this study finds that these two types of populism affect the agricultural economy differently. Left populism that emerged in the Old Order era could impact the positive development of the agricultural economy. Old Order's various agricultural economic policies confirm that agriculture had become a priority in the national development processes. Meanwhile, right populism worsened the sustainability of agricultural economic development. As right populism becomes solid, the agriculture economy has been discriminated against and displaced by non-agricultural economies within the structure of the Indonesian economy. At the same time, the agricultural economy continues to be excluded from the national economic development discourses. In practice, these right populist leaders employ agricultural issues as a tool to gain power without actually striving for agricultural improvement. This situation gets worse when right populism continues to use neoliberal approaches in implementing political economy policies. The absence of

a democratic space that can provide an opportunity for left populism to get involved in the public policy-making process emphasizes the dominance of a single economic approach in development policies. Therefore, if this political economy situation continues, the agricultural economy may lose its significance in Indonesia's development permanently.

Keywords: *Populism, Agricultural Economics, Development, Indonesia*

ÖNSÖZ

Bu tez çeşitli zorluklar karşılaşılarak yazılmıştır. Ancak, bu tezi yazmayı tam zamanında bitirebildiğim için minnettarım. Bu tezin tamamlanması için danışmanım Doç. Dr. Ahmet Bekmen'e teşekkür etmeyi borç bilirim. Ahmed Bekmen Hoca, danışman olarak bu tezi yazdığım sürece sabırla yardımcı olmaya devam ediyordu. Ayrıca, bana uzaktan bile sürekli desteklenen anneme ve babama da çok teşekkür ederim. Mas Hanif, Fauzi, Mumuh, Rahma, Balya gibi bu tezi bitirebilmek için bana yardım eden ve teşvik eden tüm arkadaşlarıma da teşekkür ederim. Elbette çevremde bana yardım ve teşvik eden çok daha fazla insan vardır ve birer birer isimlerini yazamıyorum. Lakin onların hepsine teşekkürlerimi sunuyorum. Sonunda, bu tez birçok tarafa fayda sağlayabileceğini ümit ediyorum.

Faiz KASYFİLHAM

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM TARİHSEL ARKA PLAN

1.1. ENDONEZYA'DA SİYASİ VE HÜKÜMET YAPISI.....	22
1.1.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ	23
1.1.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ	27
1.1.3. REFORMASI DÖNEMİ.....	32

İKİNCİ BÖLÜM ENDONEZYA'DA POPÜLİZMİN GELİŞİMİ

2.1. ENDONEZYA'DA POPÜLİZMİN GELİŞİMİ	38
2.1.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ	40
2.1.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ	45
2.1.3. REFORMASI DÖNEMİ.....	51
2.2. SONUÇ.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ENDONEZYA'DAKİ TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

3.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ	61
3.1.1. POLİTİK EKONOMİNİN YAPISI	61
3.1.2. TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ	67
3.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ	70
3.2.1 POLİTİK EKONOMİNİN YAPISI	70
3.2.2 TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ	78

3.3. REFORMASI DÖNEMİ.....	82
3.3.1 POLİTİK EKONOMİNİN YAPISI	82
3.3.2 TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ	90
3.4 SONUÇ.....	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDONEZYA’DA POPÜLİZMİN TARIMSAL EKONOMİSİNE ETKİLERİ

4.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ.....	97
4.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ	107
4.3 REFORMASI DÖNEMİ.....	121
4.4 SONUÇ.....	130

BEŞİNCİ BÖLÜM.....	132
---------------------------	------------

SONUÇ.....	132
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	139
----------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4. 1 Endonezya'nın Aktif İşgücünün Sektörel Dağılımı (1961)	98
Tablo 4. 2 Endonezya'da Ana Gıda Üretimi (/100 ton)	102
Tablo 4. 3 Endonezya'nın Ana Gıda Mahsullerinin Hasat Alanı (1000 ha)	103
Tablo 4. 4 Endonezya'nın 1960 Fiyatlarıyla GSYİH'sı (Milyar Rupiah)	105
Tablo 4. 5 Kişi Başına Pirinç Tüketimi (Milyon Ton)	106
Tablo 4. 6 GSYİH Büyümesine Sektörel Katkı	112
Tablo 4. 7 Sektörlere Göre GSYİH Büyümesi (1995-1998)	112
Tablo 4. 8 Tarım, Sanayi ve Hizmetlerin Gayri Safi Yurtiçi Gelirdeki Rolü.	116
Tablo 4. 9 Endonezya'daki Tarımsal Hanelere Genel Bakış (1973-2003)	117
Tablo 4. 10 Sektöre Göre İstihdam (1961-1990)	118

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4. 1	Tarım Sektörünün Toplam İhracata Katkısı (Milyon ABD Doları).....	104
Şekil 4. 2	Tarımsal Ekonomik Kalkınma	111
Şekil 4. 3	Endonezya'nın Ekonomik Yapısında Tarım Sektörünün Payı (%).....	111
Şekil 4. 4	Pirinç İthalat İstatistikleri (2000-2018)	123
Şekil 4. 5	Ekonomik Sektörlerin GSYİH İçindeki Payı (2009-2019)	127
Şekil 4. 6	Endonezya Tarımın GSYİH Payı	127
Şekil 4. 7	Tarımda İstihdam (Toplam İstihdamın Yüzdesi)	128

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABRI	: Endonezya Ulusal Ordusu
ADB	: Asya Kalkınma Bankası
AoA	: Tarım Anlaşması
BM	: Birleşmiş Milletler
BPMD	: Köy Halk Eğitim Merkezi
BUMN	: Devlet Şirketleri
CGI	: Endonezya Danışma Kümelenmesi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DEN	: Ulusal Ekonomik Konseyi
DPR	: Temsilciler Meclisi
DPUN	: Ulusal İş Geliştirme Konseyi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GOLKAR	: Çalışma Grubu
GSİYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IGGI	: Endonezya'daki Hükümetlerarası Grup
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KMB	: Yuvarlak Masa Konferansı
KNIL	: Hollanda Kraliyet Doğu Hint Ordusu

LoI	: Niyet Mektubu
MEFP	: Ekonomik ve Mali Politikalar Muhtırası
PDIP	: Endonezya Demokratik Mücadele Partisi
PKI	: Endonezya Komünist Partisi
PPBM	: Gıda Tedarik ve Dağıtım Ajansı
PPP	: Birleşik Kalkınma Partisi
REPELITA	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
RIS	: Endonezya Devletleri
TNC	: Ulusaşırı Şirket
TNI	: Endonezya Ulusal Silahlı Kuvvetleri
USAID	: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı
UUPA	: Tarım Reformu Yasası
WB	: Dünya Bankası

GİRİŞ

ÇALIŞMA ARKA PLANI

Endonezya, 20. yüzyılın sonunda doğan Güneydoğu Asya ülkelerinden biridir. Endonezya, 17 Ağustos 1945'te bağımsızlığını kazanmıştır. Endonezya, 17.000'den fazla adadan oluşan dünyanın en büyük takımada ülkesidir. Ayrıca Endonezya, geniş bir coğrafi alana sahip olmasının yanı sıra Çin, Hindistan ve Amerika'dan sonra dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesidir. Toplum'a göre Endonezya, Cava, Arap, Sundan, Batak, Çin, Dayak ve Papuan gibi yaklaşık 300 etnik gruptan oluşan farklı bir etnik kökene sahiptir. Her kabile veya etnisitenin çoğunlukla kendi dili veya lehçesi vardır. Genel olarak Endonezya'da ülkenin bölgesel dilleri ve kültürü zenginleştiren 360'tan fazla lehçe bulunabilmektedir. Bununla birlikte, Endonezya Cumhuriyetinin resmi dili ve Endonezya ulusunun birleştirici dili olan ulusal dil "Endonezca"dır (yerel adı Bahasa Indonesia). Endonezya'da İslam, Katolik, Hristiyan, Hindu, Budizm ve Konfüçyüsçülük olmak üzere 6 resmi din vardır (Legge et al. 2021). Din, kültür, etnisite ve dile göre Endonezya'nın çok heterojen ve çok kültürlü bir ülke olduğunu anlaşılabilmektedir. Öyle ki, devlet ideolojisinde Endonezya, çeşitliliğin Endonezya milliyetinin temel gücü olduğuna inanmaktadır¹. Bu nedenle, bağımsızlığını kazandığından beri Endonezya, tüm çeşitlik gücünü faydalananarak hem siyasi hem de ekonomik olarak gelişmeye devam edebilmektedir. Günümüzde Endonezya, G-20'nin bir üyesi haline gelip bölgesel siyasi ve ekonomik istikrarın önemli bir aktörünü de bulunmaktadır. Bugün bile Endonezya, Güneydoğu Asya'da en büyük GSYİH'ye sahip ülkedir. Bu kısa verilere dayanarak, demek ki Endonezya'yı anlamak ilginç ve önemli bir konu haline gelmektedir.

Siyasi olarak Endonezya'nın açıklanması gereken ve ilginç bir tarihi vardır. Endonezya, bugüne kadar çok çeşitli karakterlere sahip yedi cumhurbaşkanı tarafından yönetilmektedir. Dahası Endonezya, geçmişine dayanarak çeşitli hükümet sistemleri de uygulamıştır. Bağımsızlığın başlangıcında Endonezya bir başkanlık sistemi

¹ Endonezya'nın Bhinneka Tunggal Ika (Çeşitlilikte Birlik) adlı ulusal bir sloganı vardır. Bu slogan, Endonezya'yı çeşitli etnik kökenler, dinler, kültürler ve dillerden oluşan ulusal bir birlik olarak göstermektedir.

uygulamıştır. Fakat iki aylık bağımsızlıktan sonra hükümet sistemi parlamenter sistemine değiştirilmiş ve nihayet 1950 yılında başkanlık sistemine geri uygulanmaya bugüne kadar başlamıştır. Endonezya da uzun süre otoriter bir rejim tarafından yönetiliyordu. Örneğin, Eski Düzen döneminde yani GÜdümlü Demokrasi (Guided Democracy) uygulanırken Cumhurbaşkanı Sukarno, Endonezya’da sadece tek bir ideoloji uygulayarak siyasi çatışmayı küçültmeye çalışıyordu. Eski Düzen döneminden sonra yani Yeni Düzenin kurulduktan sonra Endonezya’nın siyasi koşullarını daha iyi olmadığını bulunmuştur. Yeni Düzen’in lideri olarak Cumhurbaşkanı Soeharto, hükümeti zorlayıcı, baskıcı ve totaliter bir şekilde yönetiyordu. Soeharto da ülkenin siyasi istikrarı için birçok aktivisti hapse atmış ve birçok toplumun hayatını öldürmüştür. Lakin, 1998’de özellikle demokrasinin devletin temeli haline geldiğinde Endonezya’nın siyaset koşullarını da değişmeye başlamıştır. Bu dönemde Endonezya hem siyasi hem de ekonomik alanda insanlara katılım için daha geniş fırsat vermeye çalışmaktadır. Bu nedenle, siyasi olarak Endonezya’nın giderek daha iyi olduğunu denebilmektedir. Günümüzde, uzun ve zor bir tarih geçtikten sonra Endonezya dünyanın en büyük üçüncü demokratik ülkesi haline gelmektedir.

Ekonomik sektöre göre, Endonezya bağımsızlığı yeni kazandıktan sonra zor bir dönem yaşıyordu. Lakin 1968’den beri Endonezya’nın ekonomik büyümesi hızlanmaya başlamıştır. 1968-1982’de Endonezya’nın ekonomik büyümesi yılda ortalama yüzde 7,65 olmuştur. Bu zamanda Endonezya ekonomisi büyük ölçüde petrol ve gaz sektörüne dayanıyordu. Ne yazık ki 1980’lerin başında dış şoklar (*external shocks*) meydana geldiğinde, Endonezya’nın büyümesi yılda yüzde 4,5’e düşmüştür. Fakat Endonezya ekonomisi, 1989-1993’te ortalama yüzde 7 civarında bir ekonomik büyüme ile normale dönüyordu. Ancak, Endonezya 1997’de tekrar kocaman bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz o kadar güçlüydü ki 1998’de Endonezya’nın ekonomik büyümesi yüzde -13,1 civarındaydı ve yüzde 78’e varan bir enflasyon bulunmuştur (Suci 2016). Fakat krizden sonra, Endonezya ekonomisi, ulusal ekonomik büyüme oranının yılda ortalama %5’e ulaşmasıyla gittikçe iyileşmektedir (Hill and Negara 2019). Endonezya ekonomisinin yapısı, tarım, madencilik, ticaret, iletişim, finans, imalat endüstrileri ve diğerleri gibi çeşitli iş alanlarından oluşmaktadır.

Endonezya'daki ekonominin tarihine göre, yukarıdaki sektörlerin her biri, hükümetin her döneminde farklı bir rol ve öneme sahiptir. Ama temelde tarım Endonezya'daki mevcut ekonomik yapıda en önemli sektördür. Demek ki tarım, büyük miktarda GSYİH'ya katkıda bulunmanın yanı sıra, uzun süredir Endonezya ekonomisinin önemli bir parçası olan ekonomik bir sektördür.

Tarım, Endonezya ekonomisinin yapısında önemli bir sektör olmasına rağmen, ne yazık ki tarımın değeri düşmeye devam etmektedir. Örneğin 1980'lerin sonlarından 1990'ların başına kadar Endonezya gıda ve tarımsal üretimi önemli bir yavaşlama yaşıyordu. O dönemde, tarım sektörünün büyümesi yıllık %3,4'ün altına düşmeye devam ediyordu. Ayrıca tarım sektörünün Endonezya'nın GSYİH'sindeki rolü de düşmeye devam etmektedir. Tarım sektörünün ekonomiye katkısı, 1962'de %56,3 iken 2011'de sadece %14,7'ye düşmüştür. Hatta tarım ekonomisi sektörü 2005 ve 2006'da %13'e düşmüştür (Amir 2015). Endonezya ekonominin yapısında tarımın rolünün azaldığında tarım işçilerinin sayısını dolaylı olarak etkilemektedir. 2007 yılında, tarım sektöründeki toplam işçi, Endonezya'daki toplam işçi sayısının %40,4'ü idi. Ancak 2015 yılında tarım sektöründeki işçi sayısı toplam işçi sayısının %33,5'ine düşmüştür. Böylece, kırsal alanlardaki tarım sektörü Endonezya ekonomisinin yapısındaki önemli rolünü kaybettiğinden dolayı, bu durum giderek artan bir kentleşme düzeyine neden olmaktadır. Mevcut verilere göre kırsal alandaki nüfusun 2007'de %52 iken 2015'te %46'ya düşmesini bulunmaktadır (FAPDA FAO 2017). Ayrıca, yoğun sanayileşme nedeniyle tarım arazileri de azalmaya devam etmektedir. Hatta, günümüzde tarım arazisi alanı her yılda 600 bin hektara düşmektedir (Humas 2020). Bu verilere dayanarak, tarımsal ekonomik sektörün Endonezya ekonomisinin yapısındaki etkisi veya rolünde bir düşüş yaşamaya devam ettiğini anlaşılabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, aslında tarımsal ekonomisi Endonezya ekonomisinin yapısının dışında tutulmaya devam etmektedir.

Tarım ekonomisi düşmeye devam ettiğinde, aynı zamanda sanayi, imalat, madencilik veya turizm gibi “yeni ekonomik” sistemler giderek güçlenmektedir. Bu nedenle, Endonezya'da tarımsal ekonomi sektörünün yeni ekonomik sistemin egemenliğinin “kurbanı” olduğunu söylenebilmektedir. Bu yeni ekonomik sistemi, pragmatik olarak küresel pazardaki ekonomik büyüme beklentilerini karşılamayı

odaklanmaktadır. Tarım, ulusal ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkıda bulunamadığında, tarım sektörü, ulusal politik ekonomi politikasının söyleminden dışlanmaya başlar. Tarımsal ekonomik sektörün ekonomi politik söyleminde giderek marjinalleştirilken, aynı zamanda Endonezya’da popülizmin liderlik modeli de güçlenmektedir. Ne yazık ki, Endonezya’daki bu büyüyen popülizm sağ popülizmle yakından ilgilidir. Sağ popülizm, halkın kolektif iradesini zenofobik ve ırkçı yollarla inşa eden popülist bir hareket olarak anlaşılabilmektedir. Sağ popülizm, genellikle insanları etnik köken, din veya milliyete göre sınıflandırmaya çalışmaktadır. Sağ popülizmin tersine, sol popülizm politik ekonomi yapısından dışlanan insanların kolektif iradesini inşa etmeye çalışmaktadır. Sol popülizm, genellikle yerli halklar, işçiler, kadın hareketi, ekolojistler, ya da yoksullar gibi marjinalleşmiş insanların sorunlarını gündeme getirip savunmaya çalışmaktadır. Kısacası, sol popülizm hareketi, ekonomik ve politik kaynakları kontrol eden birkaç kişiye karşı bir harekettir (Mouffe 2018). Ne yazık ki Endonezya’daki sağ popülizmin gücü büyürken ulusal politik ekonomi söyleminden bir alternatif olarak sol popülizmi de dışlanmaktadır. Bu nedenle, bu bağlamda, bu çalışma Endonezya’da popülizmin gelişimi ile tarımsal ekonomisinin dinamikleri arasında bir bağlantıya görmektedir. Bu çalışma, Endonezya’da hüküm süren ekonomik sistem ile giderek güçlenen bir popülist liderlik modeli arasında bir ilişki olduğunu görmektedir.

Popülizm ve tarımsal ekonomisi arasındaki ilişkileri anlamak için birkaç nedenden dolayı önemlidir. İlk olarak, birkaç ülkedeki popülizm uygulamasına bakarsa, birkaç tür popülizm bulunabilir. Serbest ve kapitalistik bir küresel ekonomik sistemde kimlik veya milliyetçilik konusunu vurgulayan popülizm vardır. Ama öte yandan, bazı Latin Amerika ülkelerinde gibi işçiler, göçmenler, çiftçiler veya köylüler gibi alt sınıfların çıkarlarını destekleyen bir popülizm türü de bulunabilmektedir (Hennessy 1969). Dahası seçim sürecinde kimlik meselesini siyasi meşruiyet kazanmak için kullanmaya çalışan popülizm de vardır. Kısacası, popülizm çeşitli bakış açıları ile anlaşılabilmektedir. Bu nedenle, buradaki popülizmin varyantları, bir ülkedeki birkaç özel konu üzerindeki etkilerini araştırmak için çok ilginç hale gelmektedir. İkincisi, popülizm temelde bir siyasi rejimin ekonomik politikalarıyla yakından ilgilidir. Genelde, popülizm teorilerinin çoğu, popülizmi yalnızca politik,

sosyal veya kültürel meselelerle ilişkilendirir. Ancak pratikte popülizm yalnızca siyasi manevra ile ilgili değildir, popülizm aslında kesin olarak bir ülkenin ekonomik dinamiklerini de etkiler. Bir ülkenin popülizm türü, bir ülkenin ekonomik eğilimlerini ifade edebilir. Bu nedenle, uygulanan politik popülizm türü, temelde bir ülkenin uyguladığı politik ekonomi politikalarını kesinlikle etkileyecektir. Üçüncüsü, Endonezya bağlamında, popülizmi incelemek için ilginçtir çünkü popülizm güçlenirken aynı zamanda tarım ekonomisi de gittikçe düşüp gerilemektedir. En büyük ve en emek sağlayan ekonomik sektörü olarak tarım ekonomisi, Endonezya ekonomisinin yapısından giderek daha fazla yerinden edilmektedir. Bu nedenle, Endonezya’da popülizmin gelişiminin dinamiklerini anlamak, Endonezya’daki tarım ekonomisinin neden azaldığını cevaplayabilmek için önemlidir. Popülizmin gelişimini ve ulusal politik ekonomi politikaları üzerindeki etkilerini anlamak, tarım ekonomisinin neden kamu politikası söyleminden dışlandığını açıklamak açısından önemlidir.

Bu çalışmanın önemli olmasının nedenlerinden biri, popülizm ve tarım ekonomisi arasındaki ilişkileri açıklayabilecek araştırma bulmanın özellikle Endonezya bağlamında çok zor olmasıdır. Yapılan literatür taramasına dayanarak, tarımsal konuyla ilgili yapılan çalışmalar birkaç başlık altında sınıflandırabilir. *Birincisi*, tarımla ilgili araştırmaların çoğu, tarım arazi kullanımının dönüştürülmesi konusuna odaklanmıştır. Bu çalışmalar genel olarak coğrafi mekansal bir perspektif kullanarak tarım arazisinin dönüşümünü açıklamaktadır (N. K. Dewi and Rudiarto 2013; Ernawati 2015). *İkincisi*, çiftçilerin tarımı bırakmasının sebeplerini açıklamaya odaklanan çalışmalardır. Bu çalışmalar genelde çiftçilerin neden arazilerini satıp tarım ekonomisi sektörünü terk etmelerinin daha olası olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu araştırmalara dayanarak, çiftçi topluluklarında tarımsal ekonomik değerlerinin degradasyonu görülebilir. Temelde bu çalışmalar, Endonezya ekonomisinin yapısında tarımın nasıl merkeziyetini ve önemlerini kaybettiğini açıklayabilmektedir (Saputra and Budhi 2015; Dinaryanti 2014; Hasanah 2016; Tyastiti 2015; Widaningsih 2008; Madjid 1997). Oysaki, genel olarak bu yukarıdaki çalışmalar, tarım ekonomisindeki gerileme ile ekonomi politik rejimi arasındaki ilişkileri daha geniş bir şekilde

açıklayamamıştır. Dolayısıyla popülizm ve tarım ekonomisi arasındaki ilişkileri açıklayarak bu çalışma yeni bir katkı sağlayabilmektedir.

Üçüncüsü, çiftçilerin tarımsal ekonomi sektöründen ayrıldıktan sonraki yaşamlarını açıklayan çalışmalar. Daha önce açıklandığı gibi, tarımsal ekonomisi birçok kırsal çiftçi tarafından terk edilmiştir. Birçok çiftçi tarım arazilerini satmakta ve tarım dışı iş bulmaya çalışmaktadır. Bu yapılan çalışmalar temelde çiftçilerin topraklarını kaybettikten sonra tarım dışı işlere nasıl erişebileceklerini açıklamaktadır (Aprilia 2014; N. K. Dewi and Rudiarto 2013). Bu yapılan çalışmalar, çiftçilerin yaşamlarını açıklamaya odaklanmanın yanı sıra, çiftçiler tarafından satılan tarım arazinin artması nedeniyle çevreye verilen zarar ve gıda güvenliğinin etkilerini de açıklamaya çalışmaktadır (Syihabuddin 2014; TB et al. 2010; Suwito 2016; Wicaksono 2015). Bu çalışmalara dayanarak, politik ekonomi yapısındaki çekişme nedeniyle çiftçilerin yaşamlarında kesin bir marjinalleşme süreci bulunabilmektedir (Sutaryono 2012). Dördüncüsü, tarım arazilerinin dönüştürülmesinin azaltılmasına yönelik hükümet politikalarını değerlendiren çalışmalar. Bu yapılan çalışma genelde sadece hükümetin tarım ekonomisini sürdürmek için kullanılan çabaları açıklamaya çalışmaktadır. Ancak ne yazık ki, bu çalışmalar hükümetin örtülü çıkarlarını eleştirel olarak açıklayamamaktadır (Astuti 2015; Indriastuti 2014; Krisdyatmiko 2015; D. K. Dewi 2016; Fatichuddin 2008; Siwiretno 2008). Beşincisi, kullanılan metodolojiye dayalı olarak, birkaç çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Bu gruptaki araştırmalar çok pozitivisttir ve sosyal gerçekliği nesnel bir alan olarak zannetmektedir (Syiafuddin, Hamire, and Dahlan 2013; Kurniasari and Ariastita 2014; Dunggio and Wunarlan 2013; Tyawarman 2016; Purnamasari 2015). Bu beşinci araştırma kategorisi, bu tezdeki çalışmadan farklıdır çünkü bu tez çalışması pozitivist araştırmalardan ayrılmaya çalışmaktadır.

Popülizm ve tarımsal ekonomisi arasındaki ilişkiyi açıklamak, tarımsal araştırmalardaki yeni fikirlere katkıda bulunmanın yanı sıra, popülizm çalışmalarına özellikle Endonezya bağlamında da yeni bakış açıları sağlayabilecektir. Popülizm üzerine araştırmalar çok sayıda bulunabilmesine rağmen, temelde Endonezya'daki popülizm üzerine yapılan araştırmalar hala çok azdır. Yapılan literatür taramasına dayanarak, Endonezya'da popülizm hakkında yapılan birkaç çalışma, çeşitli konulara

göre sınıflandırılabilir. *Birincisi*, İslami popülizmin gelişimini açıklayan çalışmalar. Endonezya’da İslami popülizm üzerine yapılan araştırmalar çoğunlukla sağ popülizm kavramının gelişimiyle bağlantılı olmaktadır. Bu çalışmalara dayanarak Endonezya’da İslami popülizmin gelişmesinin oligarşinin güçlenmesine veya yeni bir faşist hareketin ortaya çıkmasına da yol açabileceği anlaşılabilmektedir (Hadiz and Robison 2017; Savitri and Adriyanti 2018). Bu konuyla ilgili araştırma, Endonezya’daki İslami popülizmin temelde birçok ideolojik veya grup varyantına nasıl bölündüğünü de açıklamaktadır (Mudhoffir, Yasih, and Hakim 2017). Bu nedenle, İslami popülizm hakkında konuşurken, İslami popülizmin yorumlanmasında bir söylem savaşı bulunacaktır (Jayanto 2019). Fakat genel olarak, İslami popülizm üzerine yapılan araştırmalar, Endonezya’daki popülizmin gelişiminin İslami hareketle yakından ilgili olduğunu vurgulamaktadır (Mudhoffir, Yasih, and Hakim 2017; Jati 2017; Hadiz 2016).

İkincisi, popülizm ve seçim süreci arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmadır. Bu çalışmalar, popülizmin seçim politikaları üzerindeki etkilerini açıklamaya odaklanmaktadır. Birkaç çalışma da popülizm ve seçim politikaları arasındaki ilişkileri bir vaka çalışması yöntemi kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Bu araştırmalar, popülizmin seçim politikaları belirli dönemlerde veya belirli figürlerde nasıl etkilendiğini açıklamaktadır (Margiansyah 2019; Mietzner 2015; 2009; Hamid 2014; Ahmad 2020; Setijadi 2017). *Üçüncüsü*, Endonezya’da popülizmin gelişimini diğer ülkelerle mukayese eden karşılaştırmalı çalışmalar. Popülizm hakkında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar bakarsa, Latin Amerika, Avrupa veya bazı Asya ülkelerinde popülizmin gelişimini açıklayan araştırmalar kolayca bulunabilir. Fakat hakikaten Güneydoğu Asya ülkelerinde özellikle Endonezya’daki popülizmin gelişimini belirli bir şekilde açıklayan çok az sayıda çalışma bulunabilir. Bu üçüncü kategoride popülizm, Endonezya dahil birkaç ülkede popülizmin gelişimini karşılaştırılmaya çalışılarak açıklanmaktadır. Örneğin Shukri ve Smajljaj (2020) çalışmasında Endonezya, Malezya ve Tunus gibi Müslüman ülkelerdeki popülizmi karşılaştırmıştır. Dahası, Hadiz (2016) Endonezya, Türkiye ve Mısır’ın popülizmi karşılaştırarak dünyadaki İslami popülizmin gelişimini anlamak için çok önemli bir kavram da

sunabilmektedir. Demek ki, popülizm türü bölgeden bölgeye değiştiğinden dolayı belirli ülkelere göre popülizmin açıklamasını öğrenmek için önemlidir.

Dördüncü, popülizmin demokrasi ve refah üzerindeki etkilerini açıklayan çalışmadır. Bu dördüncü konuya dayanarak, bu yapılan çalışmalar Endonezya’da popülizmin gelişimini açıklamaya ve Endonezya’da popülizm gelişiminin demokrasinin kalitesi üzerindeki fırsat ve etkilerini açıklamaya odaklanmaktadır (Rahmawati 2018; Lay and Praktikno 2011). Bu kategoride popülizm Endonezya’daki refah ve kalkınma üzerindeki etkilerini de açıklanmaktadır (Mustofa 2019). Ayrıca dördüncü kategoride Endonezya’da popülizmin oligarşi üzerindeki etkisini açıklanan çalışma da vardır. Hadiz ve Robinson’un çalışması (2017), Endonezya’daki popülizmin temelde oligarşiyi reddetme konusunda güçlü bir güce sahip olmadığını açıklamada kuşkusuz çok iyidir. Demek ki, popülizmin aslında politik gücü sürdürmeye devam etmek için oligarşik gücün bir parçası olduğunu anlaşılabilir. *Beşinci*, popülist siyasi figürleri belirli olarak açıklayan çalışmadır. Günümüzde her yerde birçok popülist liderin ortaya çıkması nedeniyle popülizmi incelemek önemlidir. Bu beşinci kategoride Endonezya’daki popülist figürler açıklanarak popülizmi araştırılmıştır. Örneğin, bu çalışmalarda Endonezya’nın 5. Cumhurbaşkanı olarak Megawati Sukarno Putri’yi, 2014 ve 2019 milli seçimdeki aday olarak Prabowo’yu ya da birkaç Endonezya’nın yerel liderini açıklanmaktadır (Ziv 2001; Aspinall 2015; Masaaki 2009). Bu çalışmalara dayanarak, Endonezya’da çeşitli popülist liderlik varyasyonları bulmak mümkündür.

Yapılan literatür taramasına göre, popülizm ile tarımsal ekonomisi arasındaki ilişkileri spesifik olarak açıklayan bir çalışmanın olmadığını görülmektedir. Birkaç çalışma popülizmi politik ekonomi perspektifiyle açıklamaya çalışsa da (Vedi Hadiz’in çalışması gibi (2017)), fakat bu çalışma Endonezya’da popülizmin tarım ekonomisi üzerindeki etkisini veya ilişkisini açıklamamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada “Endonezya’da Popülizmin Tarımsal Ekonomisine Etkileri Nedir?” şeklinde bir soru sorarak yeni bir fikir sunmaya çalışacaktır. Bu soruyu sorarak, bu çalışma birkaç yeni şey sunabilecektir. Birincisi, bu yapılacak çalışma popülizmin teorik çalışmalarını zenginleştirebilecektir. Bu çalışma aynı zamanda popülizm gelişiminin tarımsal ekonomisi üzerindeki etkilerini anlamada yeni bir bakış açısı

sunabilecektir. İkincisi, bu çalışma da tarımsal ekonomisini anlamak için yeni bir bakış açısı sağlayabilecektir. Demek ki, tarımsal ekonomisini yalnızca iktisat, siyaset, sosyal veya kamu politikası perspektifinden görülmenin yanı sıra, aynı zamanda liderliğin ideolojisi veya tarzlarını (popülizm gibi) anlayarak da açıklanabilmektedir. Üçüncüsü, bir vaka çalışması olan Endonezya'yı seçerek, bu çalışmanın Endonezya ile ilgili yapılan çalışmaları zenginleştirebileceğini umulmaktadır. Böylece bu çalışma diğer ülkelerle karşılaştırmalı çalışmalar için materyal olarak da kullanılabilir. Bu nedenle, Endonezya'daki vaka çalışması araştırmasıyla, bu çalışmanın diğer ülkelere fayda sağlayacağını illaki umulmaktadır. Nihayet, Endonezya'da popülizm ve tarımsal ekonomisi arasındaki ilişkileri açıklanabilirse, bu araştırmanın daha iyi, adil ve müreffeh bir dünyanın yaratılmasına katkı sağlayacağını ümit edilmektedir.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışma, nitel bir yaklaşım kullanan bir araştırmadır. Nitel araştırma, sosyal bilimlerde önemli bir metodolojik gelenektir. Bu metodolojik yaklaşım temel olarak insanların bireysel veya gruplar halinde gözlemlerine dayanır. Bununla birlikte nitel araştırma, sosyal sorunları veya insan sorunları olarak görülen bir şeyi keşfetmek ve anlamak için bir araçtır. John W. Creswell'e göre nitel araştırma, nicel araştırmadan felsefi varsayımlar, araştırma stratejileri ve veri toplama yöntemleri gibi çeşitli şekillerde farklılık göstermektedir. Nitel yöntemler aynı zamanda verileri analiz etme ve yorumlama sürecinde de benzersizdir. Nitel araştırmada, araştırmacı anahtar bir araç (*key instrument*) olarak hareket eder. Yani araştırmacılar genellikle kullanılan teoriye dayanarak veri toplama ve verileri yorumlama sürecinde ana aktör olarak çalışmaktadır (Creswell 2009). Böylece, çok çeşitli ve karmaşık tanımlamalar bulunduğu için, aslında standartlaştırılmış, sabit ve evrensel nitel araştırma tanımı yoktur. Lakin, nitel araştırma 4 (dört) özelliğe dayalı olarak tanımlanabilir, yani: 1. bu araştırma yaparke araştırma'nın sürecine, anlamasına ve yorumlamasına odaklanır; 2. Araştırmacı, veri toplama ve analiz sürecindeki ana araç olarak çalışır; 3. araştırma süreci tümevarımlıdır; 4. Araştırma sonucu betimsel olma eğilimindedir (Merriam 2009).

Bu çalışmadaki veri toplama yöntemi olarak Kütüphane Araştırma Yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem, araştırmacılar tarafından araştırmayı desteklemek için kullanılabilecek belgelerin seçilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Genelde kullanılabilecek belgeleri resmi raporlar, mektuplar, gazeteler, şiir, şarkılar, devlet belgeleri ve diğerleri gibi oluşmaktadır (Merriam 2009). Oysaki bu çalışmanın kullanılacak belgeleri, tarihi kitaplar veya bu araştırmayla ilgili her faydalanılabilecek kitaplardır. Bununla birlikte bu çalışmada, istatistiksel veriler gibi ulaşılabilen resmi verileri de kullanılacaktır. Veri toplandıktan sonra yapılacak adım veri analizidir. Veri analizi sürecinde, bu araştırma Eleştirel Söylem Analizi (*Critical Discourse Analysis* (CDA)) yaklaşımını kullanma eğilimindedir. Fairclough'a göre Eleştirel Söylem Analizi (ESA), yalnızca dil bilgisel yönlerine odaklanan metin analizi düzeyinde değildir. Daha genel olarak, ESA bir metnin sosyo-kültürel söylem pratiğinde nasıl çalıştığını keşfetmeye ve açıklamaya odaklanır. Bu perspektife dayanarak ESA söylemdeki yaratılan ideoloji ve güç ilişkilerini okumaya çalışır. Ayrıca ESA analizinde dil önemli bir faktör olarak görülmektedir. Metindeki dil, toplumda meydana gelen güç dengesizliğini görmek için açıklanmaktadır (Fairclough 1995). Bu çalışmada, ESA analizi tarihsel bir yaklaşımla (Tarihsel Analiz) desteklenecektir. Bu yaklaşımların her ikisi de toplanan verileri analiz etmek ve açıklamak için kullanılacaktır. Nihayetinde, yukarıdaki iki veri analizi yaklaşımı, araştırma sorularını cevaplamak için faydalanılacaktır.

TEORİ

Bu araştırma iki ana teori kullanarak yürütülecektir. Politik ekonomi teorisi Endonezya'daki politik ekonominin dinamiklerini, özellikle de tarımsal ekonomisinin gelişimini açıklamak için kullanılacaktır. Popülizm teorisi ise Endonezya'daki popülizmin gelişimini açıklamaya odaklanacaktır. Demek ki bu çalışma'daki birinci ve ikinci bölümleri bu iki teori kullanarak açıklanacaktır. Son bölümde ise, bu iki teori birlikte kullanarak Endonezya'daki popülizm ve tarımsal ekonomisi arasındaki ilişkilerini analiz edip açıklanacaktır.

EKONOMİ POLİTİK

Eskiden iktisat, toplumun gelişiminin esas bir parçasıydı. İktisat ve toplum birbirlerine bağımsız olarak durmamış ve bir birlik haline gelmiştir. 18. yüzyılda, insanların dünyadaki değişiklikleri anlamalarına ve bunlarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için politik ekonomi bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. O halde, bu dünyadaki değişiklikler, insan ihtiyaçlarını karşılama sistemiyle ilgilidir. Yani bu değişiklik aslında iki şeyle bağlıydı. Birincisi, insan ihtiyaçlarının veya arzularının tabiatını anlamakla ilgilidir. İkincisi, bu değişiklikler insan arzularını tatmin edecek malların nasıl üretilip dağıtılacağıyla ilgilidir. Politik ekonomi biliminin ortaya çıkışı, temelde bu değişikliklerle yakından ilgilidir. Bununla birlikte, politik ekonominin ortaya çıkışı da bir politik ekonomi sistemindeki devletin sorumlulukları hakkında tartışmalara başlatmıştır. Aynı zamanda politik ekonomi kavramının ortaya çıkışı politik ekonomisinde “kendi kendini düzenleyen piyasalar (*self-regulating market*)” fikrine ve bir kamusal gündem fikrine odaklanan yaklaşımların ortaya çıkışına da etkilemiştir (Caporaso and Levine 1992). Karl Polanyi’ye göre (2001), kendi kendini düzenleyen piyasa kavramının ortaya çıkışı, toplumun temel kısımlarını, yani toprak, emek ve para değiştirmiştir. Öyle ki, ‘kendi kendini düzenleyen piyasa’ kavramı, sonunda toplum ve ekonomi arasındaki ilişkilerin modelini de değiştirmiştir.

Politik ekonomi teorisi, Klasik, Neo-Klasik, Keynesçilik ve Marksizm gibi çeşitli okullara dayanarak anlaşılabilir. XVIII ve XIX yüzyıllarda klasik iktisat düşünürleri “politik ekonomi” terimini ilk kullananlardı. Bu dönemde Adam Smith ve David Ricardo liberalizm ve serbest piyasa fikrinin gelişiminde baskın ve önemli figürlerdi. Klasik iktisat okuluna göre piyasanın kendi kendini düzenleme yeteneğine sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu kavram, genellikle dünyadaki *laissez faire* (serbest piyasa) politikalarının esası olarak kullanılırdı. Klasik iktisat okulu iki ana varsayım üzerine inşa edilmiştir. Birincisi, ekonomik sistemin kendi kendini düzenleme yeteneğine sahip olduğuna inanılmaktadır. İkincisi, iktisadın diğer tüm alanlardan daha önemli bir alan olduğunu anlaşılmaktadır. Klasik iktisat okulun aksine, Neo-Klasik iktisat okulu piyasa başarısızlığı fikrine dayanarak siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkilerini tanımlanmaktadır. Neo-klasik okuluna göre, piyasa başarısızlığı dış sorunları önlemek için politiğin katılmasına gerektirir. Bununla birlikte, Neo-

Klasik okuluna göre ekonomi sistemi özel mülkiyet özgürlüğü ve iktisat kaynakların verimli kullanımı ile işletilmelidir. Demek ki Neo-Klasik okulun ana fikri, kısıtlı seçimlerdir (*constrained choice*). Bu kavrama göre her birey mutluluğa kazanmak için tüm mevcut alternatifleri seçebilir, ancak aynı zamanda her birey seçtiklerin kendisini geri etkileyeceğinin fark etmeleri lazımdır. Klasik ve Neo-Klasik dışında, Keynesçilik ismi ile başka bir politik ekonomi okulu daha vardır. Keynesçilik, 20. yüzyılın başlangıcındaki dünya ekonomik krizlerini çözmek için John Maynard Keynes adlı bir iktisatçı tarafından sunulmuştur. Eğer klasik veya neo-klasik okulunda piyasa ekonomisi sisteminin devlet müdahalesine ve katılmasına yasaklanırsa, aksine Keynesçiliğe göre, serbest piyasanın işleyişini gözetmek için devletin rolü önemlidir (Caporaso and Levine 1992).

Neo-Klasikler ve Keynesçiler, 21. yüzyıla kadar dünya ekonomi politığının söylemine hakim olmaktadır. Neo-Klasikler ve Keynesçilik arasında bazı farklılıklar var olsa da temelde bu iki kavram hala kapitalist sistemine güvenmektedir. Fakat bu araştırma yukarıdaki okulunu kullanmaktansa, Marksist okulunu kullanmayı tercih etmektedir. Marksist bir politik ekonominin okulu olarak aslında serbest piyasa ekonomik sisteminin (kapitalizm) bir eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Karl Marx’a göre, kapitalizm kavramı toplum sınıfını bölmek ve insanların düşünme ve hareket etme şekillerini etkilemektedir. Marx kapitalizmin modern toplumun çeşitli düzeylerinde sömürüye yol açtığını görmektedir. Dahası Marx’a göre kapitalist sistemi devam ederse, zaman zaman adaletsiz bir ekonomik sistemi de devam edecektir. Marx’a göre, eski klasik zamanlarda, üretim faktörlerinin kurumu emek sahiplerine (kölelere) daha çok fayda sağlarken, feodal çağda ise kar toprak sahibi için daha elverişliydi. Bu arada, mevcut kapitalist çağda, ne yazık ki en büyük karın sahipleri sermayenin sahipleridir. Dolayısıyla, kapitalist sistemin güçlenmesinden oluşturan adaletsizlik, şüphesiz Karl Marx’ın önemli bir eleştiri noktasıdır (Wolff and Resnick 2012).

Marksist ve Neo-Klasik okullar arasında, bireysel çıkarların anlaşılmasında da farklılıklar vardır. Neo-Klasik düşünürler genelde ekonomik yapıdaki her bireyin kendi refahının peşinde olmaya çalışacağına inanmaktadır. Bu bağlamda refah, her bireyin ihtiyaçlarına göre tanımlanmaktadır. Bu durum nihayetinde ekonomik yapıda

nedensel bir ilişki yaratacaktır. Yani bu bağlamda bireyin öznel çıkarları bir sebep olarak çalışırsa ekonomik yapılar sonuç haline gelmektedir. Marx'a göre bu nedensel ilişkinin tersine görülmesi gerekmektedir. Demek ki Marx, bireyin çıkar kavramını biraz daha karmaşık açıklamaktadır. Marx'a göre, bireylerin bağımsız olarak seçme özgürlüğüne sahip oldukları doğrudur. Yani tüm ekonomik girişimlerin tamamen bireylerin elinde olduğunu ve ekonomi yapısının plansız ve kontrolsüz bireysel faaliyetlerden neden olduğunu doğrudur. Lakin öte yandan Marx'a göre ekonomik yapısındaki kontrol sistemini iyi anlaşılacak da zorunda kalmaktadır. Yani Marx'a göre bu ekonomik kontrol sistemi bireyin kontrolü dışında ve nesnel olarak çalışmaktadır. Kisacası, bu ekonomik yapısı aynı zamanda da bireysel çıkarlarını kuşkusuz etkileyecektir (Caporaso and Levine 1992). Bu nedenle, Marksist politik ekonomi okulunda, politik ekonominin yapısını anlamak için çok önemlidir. Demek ki, ekonomik yapısı kuşkusuz toplumdaki değişimin her alanında önemli bir parçasıdır.

Politik ekonomiden bahsederken, "çıkar" tartışılması gereken önemli bir konu olarak görülmektedir. Genel olarak, Marksist politik ekonomi okuluna dayalı olarak, çeşitli çıkar tanımları bulunabilmektedir. *Birincisi*, toplumda bir üretim yapısının varlığından dolayı çıkar ortaya çıkmaktadır. Yani bireyin ihtiyaçlarının neler olduğunu hakikaten bireyin toplumsal üretim yapısında nerede olduğuna göre belirlenecektir. *İkincisi*, bir bireyin çıkarları temelde bireyin sosyal sınıfına göre bilinebilmektedir. Bu nedenle sosyal sınıf aslında her bireyin çıkarlarını belirleyecektir. *Üçüncüsü*, bir sınıfın çıkarları, başka bir sınıfın çıkarlarıyla çatışacaktır. *Dördüncüsü*, üretim sisteminde oluşturan sınıf çıkarları, devlet iktidarı mücadeleleri biçiminde siyasi çıkarlar haline gelecektir. *Beşinci*, bir sosyal kurum olarak çıkar ve piyasa arasındaki ilişkilerinden bahsederken, Marx esasen her bireyin kendi çıkarlarını takip etme ve sermaye biriktirme olanağına sahip olduğunu bilmektedir. Fakat Marx'a göre piyasa aslında piyasanın içindeki her bireyin refahını yükseltebilen mekanizma değildir. Aksine Marx'a göre piyasa, kapitalistlerin malların değerini kapmalarını ve sermaye biriktirmelerini kolaylaştıran bir araçtır (Caporaso and Levine 1992).

Marx onun eserlerinde sık sık insanın baskıcı kapitalist sistemden kurtulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. İnsanların özgürce ve eşit olarak

yaşayabilmesi için insanların özgürleşmesi önemli hale gelmektedir (Le Baron 1971). Bu özgürleşme gerçekleşmezse, Marx elit veya kapitalist sınıf tarafından yürütülen sermaye birikim sürecinin sonunda yoksulluk içindeki insanların çoğunluğunu dışlayacağına inanmaktadır. Marx'a göre yoksulluk, kuşkusuz asimetrik ve sömürücü bir üretim ilişkilerinin sisteminden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Neoklasik iktisatçıların görüşüne göre sermaye birikimi süreci ekonomik büyümeyi sağlayabilirken, aksine Marx'a göre bu mekanizma aslında bir yoksullaşma süreci üretecektir. Demek ki sermaye birikimi, nihayetinde kapitalistler ve proleterler arasındaki sosyal sınıf çatışmasının yükseltmesiyle sonuçlanacaktır (Marx and Engels 2009). Bu münasebetle, kapitalist ekonomik sistemdeki sermaye birikimi süreci aslında bir bölgedeki hüküm süren gelişme planı ile de yakından ilgilidir. Gelişme genel olarak, daha iyi bir duruma yürüten değişiklik olarak tanımlanabilir. Ancak Purwo Santoso'ya (2011) göre “gelişme” terimi aslında her yerde ve her zaman uygulanabilen tek bir nesnel anlama sahip değildir. Bu bağlamda gelişme aslında sosyal inşasıdır. Bu inşa süreci, gelişimin anlamını inşa etme sürecine sosyal olarak dahil olanlar arasında bir müzakere, anlaşma, çatışma, dışlama ve dahil etme sürecini kapsamaktadır. Bu anlamda gelişimin belirli bir anlamı bulunduğu zaman, aslında aynı zamanda “gelişme olan nedir” ve “gelişme olmayan nedir” arasında bir dikotomi sürecine yansıtmaktadır. Yani, daha açık söylemek gerekirse tek bir gelişim tanımını anlarsak, aynı zamanda kaldırılan, dışlanan ve gelişimin bir parçası olarak sınıflandırılmayan başka anlamlar da vardır. Öyle ki şüphesiz kalkınma söyleminde abartılan belirli gelişme anlamları da vardır.

Günümüzdeki Endonezya'da olduğu gibi kapitalist bir ekonomik gelişme sisteminde, hükümet veya devlet ekonomik kalkınmayı tek başına gerçekleştiremez. Şimdiki mevcut neoliberal çağdaki hükümet genelde pazarın dışında bir aktör olmaya zorlanmaktadır. Bu nedenle, nihayetinde ekonomik sistemi çoğunlukla özel aktörler veya devlet dışı aktörler tarafından yönetilmektedir. Bu kapitalist gelişme sistemi giderek doğrudan devletle bağlantılı olmayan birçok yeni ekonomik grup meydana getirmektedir. Sonunda bu yeni politik ekonomi grubu, kuşkusuz yeni bir sosyo-politik gücü haline gelecektir. Endonezya bağlamında, özel ekonomik grubun güçlenmesi kapitalist ekonomik sistemin daha güçlendiğini göstermektedir. Ne yazık ki bu durum

sonunda toplumda pek çok çelişkiye yol açacaktır. Yani kapitalizm geliştirme sisteminin güçlendiği müddetçe nihayetinde toplumda şiddetli çatışmalara yol açacaktır. Bu nedenle, bu günlerde aslında teknokratlar ve iktisatçılar da dahil olmak üzere birçok sosyal düşünür, kapitalist ekonomik gelişmenin artık “*deus ex machina*” olarak görülemeyeceğinin farkına varmaktadır. Demek ki kapitalist gelişme, artık toplumun gelişmesine açılan kapı da dahil olmak üzere tüm kapıları açmak için kullanılabilecek sihirli bir anahtar değildir.

Endonezya’daki kapitalist gelişmesi, 20. yüzyılın sonunda büyük bir ekonomik krize yol açmıştır. Bu ekonomik kriz, başlangıçta ekonomik sektör gelişiminin ülkenin ilerlemesinin tek anahtarı olmadığı konusunda bir ders vermiştir. Öyle ki, nihayet pek çok düşünür, eğitim, sosyal ve kültürel sektörlerdeki gelişme gibi toplumun ilerlemesinin kilidini açmak için hala ihtiyaç duyulan başka anahtarlar olduğunun farkındadır (Trijono 1999). Ama ne yazık ki Endonezya’daki kapitalist ekonomik gelişmenin mantığının hakimiyetini ortadan kaldırmak oldukça zordur. Ekonomik gelişme, niceliksel ekonomik büyümeye odaklanarak ana amacı olmaya devam etmektedir. Yani büyüme odaklı (*growth oriented*) ve kar odaklı (*profit oriented*) mantığı, ekonomik gelişme sürecinde bir öncelik olmaya devam ediyor olacaktır. Nihayetinde bu kapitalist gelişme mantığı, Endonezya’daki sermaye birikimi süreci için serbest piyasayı sürdürmeye devam etmektedir. Günümüzde, tarım ekonomisinin sektörü kesinlikle yukarıdaki açıklanan gerçeklerle karşı karşıya kalmaktadır. Ne yazık ki, tarımsal ekonomik yapının önemli aktörleri olan çiftçiler, gerçekten açık ve adaletsiz bir serbest piyasa sistemi ile karşı karşıya kalmalıdır (Sutaryono 2012). Demek ki Endonezya’daki kapitalist gelişme sistemi sürdüğü sürece tarım ekonomisini daha da dışlanacak ve adil olarak bir refah kazanmayacak. Nihayet, yukarıdaki açıklanan ideolojik konuma dayanarak, bu çalışma Endonezya’daki ekonomi politiğin ve özellikle de tarım ekonomisinin gelişimini açıklamaya çalışacaktır.

POPULİZM

Popülizm araştırmak için hakikaten önemli ve ilginç bir kavramdır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan popülizm bugüne kadar siyaset biliminin tartışmalı kavramlarından biri olmuştur. Hatta 21. yüzyılda popülizm “*political buzzword*” olarak haline gelmektedir. Bu kavram genel olarak akademisyenler, politikacılar, aktivistler, öğrenciler veya avam insanlar bile birçok kişi tarafından kullanılmakta ve tartışılmaktadır. Fakat temelde popülizm kavramını hem anlamak hem de anlatmak için kolay bir iş değildir. Popülizm teorik ya da kavram tartışmalarında popülizm “külkedisi kompleksi” yaşayan bir kavram olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bu kavram temelde belirsiz, anlaşılmaz ve örtüşümdür. Popülizmin karmaşıklığı, genel olarak popülizm fikrini kavramsallaştırma çabalarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde popülizm, karşılaştırmalı çalışmaları veya çeşitli bakış açılarına dayanan küresel vaka çalışmaları aracılığıyla daha fazla tanımlanmaktadır (Taggart 2000). Popülizm kavramının karmaşıklığını anlamak için, bazı siyaset bilimciler popülizmi çeşitli yaklaşımlara göre sınıflandırmaya çalışmaktadır. Örneğin, Cas Mudde ve Cristóbal Rovira Kaltwasser “*Populism: A Very Short Introduction*” adlı kitaplarında, popülizmi anlamak için çeşitli yaklaşımlar sunmaktadır. Onlara göre popülizm, Düşünsel Yaklaşımı (*Ideational Approach*), Popüler Temsilcilik Yaklaşımı (*Popular Agency Approach*), Laclauan Yaklaşımı, Sosyo-Ekonomik Yaklaşımı ve diğerleri ile anlaşılabilir (Mudde and Kaltwasser 2017). Ayrıca, Hadiz ve Robinson popülizmin Söylemsel, Düşünsel ve Örgütsel gibi çeşitli analiz düzeylerine dayalı olarak anlaşılabilceğini açıklamaktadır (Hadiz and Robison 2017).

Bu araştırmanın amaçları için popülizm yukarıdaki gruplara dayanarak tanımlanabilmektedir.

Birincisi, Söylemsel Yaklaşım. Bu yaklaşımda popülizm siyaset felsefesi çalışmasının, yani eleştirel çalışmaların bir parçası haline gelmektedir. Ayrıca popülizm da Batı Avrupa ve Latin Amerika siyaseti üzerine yapılan çalışmaların bir parçasıdır (Mudde and Kaltwasser 2017). Bu yaklaşım kesinlikle Ernesto Laclau’nun Chantal Mouffe ile birlikte düşüncelerinin önemli bir parçasıdır. Ernesto Laclau’nun söylemsel yaklaşımı, heterojen bir toplumdan gelen toplumun homojen taleplerinin ve

isteklerinin birleştirilmesine dayanan siyasi inşasını vurgulamaktadır. Bu siyasi inşa, yerine getirilmemiş insanların talepleri ile tepkisiz güç veya hükümet arasındaki dikotomiye dayanarak inşa edilmektedir. Bu insanların talepleri, genelde ortak bir siyasi gündem biçimindeki söylemsel bir süreç aracılığıyla halklar arasında sembolik benzerlikle birleştirilmektedir (Laclau 2005). Bu yaklaşıma dayanarak, popülizm yalnızca siyasetin temel bir parçası olarak değil, aynı zamanda iktidardan dışlanmış grupların özgürleştirici bir gücü olarak da anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda da liberal demokrasiyi bir sorun olarak görmekte ve radikal demokrasinin özgürleştirici bir çözüm olarak önemini ikna etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda popülizm, siyasetteki çatışma alanı geri açarak radikal demokrasinin yaratılmasını teşvik edebilmektedir. Ayrıca popülizm, statükoyu karşı çıkmak ve değiştirebilmek için dışlanmış her aktörün seferberliğini de destekleyebilmektedir. Onların düşüncelerine dayanarak, radikal demokrasinin ideolojik bir antagonizmaya ihtiyacı vardır (Laclau and Mouffe 2001; Mouffe 1993). Bu nedenle Laclau ve Mouffe, popülizm söyleminde sol popülizmin varlığının önemini vurgulamaktadır. Demek ki onlara göre sol popülizm, sağ popülizmin ulaşamadığı çeşitli sorunlara çözüm sunabilmektedir (Mouffe 2018).

Chantal Mouffe'un düşüncelerini okuyarak sol popülizm kavramının açıklamasını önemlidir. Mouffe'a göre günümüzde, sosyal demokrat değerlerine Neoliberal tarafından meydan okunmaktadır. Bu günlerde demokrasinin değerleri liberal demokrasi ile yakından ilişkilidir ve demokrasi her zaman hem fikir birliği hem de rasyonel bir çerçevede içinde anlaşılmaktadır. Böylece demokrasi her zaman mantıklı kabul edilmeyen her şeyi ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Hatta, sonunda liberal demokrasi daima politikadaki ideolojik farklılıkları azaltmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, bu bağlamda demokrasinin kendisini kurtarmak için demokrasiyi radikalleştirmeye çaba göstermek zorunda kalmaktadır (Laclau and Mouffe 2001). Mouffe'a göre demokrasiyi radikalleştirme çabalarında sol popülizmin varlığını önemlidir. Sağ popülizmin aksi söylemi olmasının yanı sıra, sol popülizm demokratik değerleri yeniden tesis etmek için önemlidir. Ancak Mouffe'a göre, solcu hareketler sol popülizmi sunmadan önce en az iki koşulu karşılamalıdır. Birincisi, solcu hareketler fikir birliği-rasyonel mantıktan çıkmak için demokrasinin siyasi doğasını ve

insan sosyal ilişkilerindeki şefkat yönlerini anlamalıdır. İkincisi, solcu hareketler, sınıf özcülüğünden uzaklaşmalıdır. Bu kapsamda, sol popülizm Marksizmin geleneksel sınıf kategorisine bağlanmadan çeşitli politik ekonomi konularla mücadele edebilmelidir. Bu nedenle, sol popülist hareketler sınıf sorunlarını anlamada olduğu gibi, ekolojik sorunları, cinsel yönelimi ve diğer çeşitli mücadeleleri de anlayabilmelidir. Öyle ki, eğer sağ popülizm zenofobik ve ırkçı siyaseti kullanırsa, aynı zamanda insanların etnik kökenine, dinine, yerli ve yerli olmayan statüsüne göre sınıflandırarak insanların kolektif iradesini inşa ederse, aksine sol popülizm, politik ekonomi yapısındaki dışlanan grupların kolektif iradesini inşa edebilmelidir. Yani sol popülizm, yerli halkların, işçilerin, kadın hareketinin, ekolojik grupların veya yoksulların çıkarlarını savunabilmelidir. Kısacası sol popülizm hareketi, ekonomik ve politik kaynakları kontrol eden birkaç kişiye karşı bir harekettir (Mouffe 2018).

İkincisi, Düşünsel Yaklaşım. Bu yaklaşımı açıklamak için Cas Mudde'un düşünceleri ana referans olarak kullanılabilir. Cas Mudde popülizmi açıklamada popülist siyasi fikirlere, retoriklere ve manevralara daha çok odaklanmaktadır. Bu bağlamda popülizmin "halk" (*the people*), "seçkin" (*the elite*), ve "genel halkın iradesi" (*the general will of people*) şeklinde üç temel ögesi vardır. Cas Mudde'a göre, toplumdaki "halk" ve "seçkinler" şeklindeki ikileme dayanan popülizm, ince merkezli bir ideoloji (*a thin-centered ideology*) olarak anlaşılmalıdır. "İnce merkezli bir ideoloji" olarak popülizm, toplumun "yozlaşmış seçkinlere" karşı "saf halk" şeklinde iki homojen ve antagonist grup ikileminde ayrıldığını belirlemektedir. Bu bağlamda siyaset, halkın genel isteklerinin ve iradesinin bir ifadesi olmalıdır. İnce merkezli bir ideoloji olarak tanımlanmasına dayanan popülizm, her zaman faşizm, liberalizm, kapitalizm veya sosyalizm gibi daha sağlam olan (*thick-centered* veya *full ideologies*) diğer ideolojik biçimlerine bağlı olacaktır. Bu nedenle popülizm, ana ideolojiyle olan ilişkisine bağlı olarak çeşitli biçimlerde (*contingent*) anlaşılabilir. Popülizm aynı zamanda onun yorumlanmasına da bağlı olacaktır ve bu yorum, altta yatan sosyal formların çeşitlendirilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu yaklaşım dayannarak popülizmi bağımsız bir kavram olarak anlamak oldukça zor olacaktır (Mudde and Kaltwasser 2017).

Üçüncüsü, Örgütsel Yaklaşım. Bu yaklaşım, politik hareketlerin örgütlenmesine ve stratejisine vurgulayarak popülizmi anlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşıma dayalı olarak popülizm, resmi siyasi kurumlar sistemindeki aracı yolunu kesen bir liderlik tarzı olarak anlaşılabilmektedir. Bu nedenle, popülist liderler genellikle siyasi partiler gibi resmi siyasi kurumlardan geçmek zorunda kalmadan kitleleri veya toplumsal hareketlerine kendi çıkarları için hareketlendirebilmektedir (Mouzelis 1985). Bu yaklaşımı okundukça, ekonomi politik analizini vurgulayan yapısal yaklaşım da bulunabilmektedir. Bu ekonomi politik bakış açısına göre popülizm, küresel kapitalizmin hiçbir zaman gerçekleşmemiş gelişme ve refah sözlerine bir yanıt olarak anlaşılabilmektedir. Bu yaklaşımı faydalananak Vedit R. Hadiz günümüzde Endonezya'daki yaygın olarak kullanılan yeni bir popülizm türünü de açıklayabilmektedir. Yani bu yaklaşımı kullanarak Hadiz İslami Popülizm adı verilen yeni bir popülizm türü sunabilmektedir. İslami popülizm, İslam kimliği kullanarak güçlü bir popülist hareket haline gelmektedir. Bu popülist hareketler, temelde Müslüman toplumların devam eden ekonomik adaletsizliğe yönelik eleştirilerinin bir tezahürüdür. Bu İslami popülizm hareketi aynı zamanda ümmetin yararına devletten veya elitlerden kaynakları ve gücü geri alma çabasının bir parçasıdır (Hadiz 2016; Hadiz and Robison 2017).

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak popülizmin tek bir bakış açısıyla açıklanmasının imkansız olduğunu anlaşılabilmektedir. Yukarıdaki açıklanan yaklaşımların her birinin popülizmin gelişimini okumak için önemli bir rol olduğunu söylenebilmektedir. Ayrıca yukarıdaki popülist teoriler genel olarak popülizmin kavramsallaştırılmasını gittikçe tamamlamakta ve sağlamlaştırmaktadır. Bu nedenle, hakikaten tüm popülizm teorileri bu çalışma problemlerini açıklamak için bütünsel ve kapsamlı bir analiz oluşturmak için çok yararlıdır. Endonezya'daki liderlik tarihinin karmaşıklığı nedeniyle, bu çalışma Endonezya'daki popülist liderlik modelini açıklamak için yalnızca bir teori veya yaklaşım kullanamazdır. Dolayısıyla, araştırma analizi amacı için bu çalışma yukarıdaki çeşitli yaklaşımları birleştirebilecek bir yöntem gerekmektedir. Bunu yapmak için, bu çalışma analitik eklektizm prosedürünü izleyecektir. Bu analiz, birbiriyle kesişen her teoriden çeşitli önemli önermeleri yakalayarak esaslı fikirler inşa edecektir. Dolayısıyla, bu çalışmada Endonezya'daki

popülizmi açıklamak için temelde her popülizm teorisini kullanılacaktır. Böylece, bu çalışma inşa edilecek araştırma argümanlarının tutarlılığını güçlendirmede önemli olan herhangi bir popülizm teorisi veya yaklaşımı kullanarak yapılacaktır.

BÖLÜMLERİN AKIŞI

Bu tezdeki araştırma sorusu cevaplamak için birkaç bölümde açıklanacaktır.

Birinci bölümde Endonezya'nın tarihsel arka planını anlatılacaktır. Bu bölümde Endonezya'daki üç liderlik dönemini karşılaştırarak Endonezya'daki siyasi yapının ve hükümetin nasıl geliştiğini açıklanacaktır.

İkinci bölümde ise Endonezya'daki popülizmin gelişimi açıklanacaktır. Endonezya'daki popülizmin gelişimini üç siyasi liderlik dönemine dayanarak açıklanacaktır. Bu üç dönem Yeni Düzen Dönemi (1945-1965), Yeni Düzen Dönemi (1965-1998), ve Reformasi Dönemidir (1998-günümüz). Bu bölümü açıklamak için hem Eleştirel Söylem Analizi (ESA) hem de Tarihsel Analizi faydalanılacaktır.

Üçüncü bölümde Endonezya'daki politik ekonominin gelişimini, özellikle tarımsal ekonomisinin gelişimini açıklamaya odaklanılacaktır. Endonezya'daki politik ekonominin gelişimini açıklaması için ikinci bölüm gibi bu bölüm de sıralanan Endonezyadaki üç liderlik dönemine dayanarak açıklanacaktır. Demek ki, dördüncü bölümdeki açıklaması için ikinci ve üçüncü bölümlerin açıklaması önemlidir. İkinci bölüm gibi, bu üçüncü bölüm Tarihsel Analiz daha da kullanılacaktır.

Dördüncü bölümde Endonezya'daki popülizm ve politik ekonomi sistemi arasındaki ilişkileri açıklamaya odaklanılacaktır. Özellikle, siyasi liderlerin kullandığı popülizmin tarımsal ekonomisine etkilerini açıklanacaktır. Bu dördüncü bölüm de Endonezya'daki üç siyasi liderlik dönemine dayanarak açıklanacaktır. Kısaca, bu bölümde araştırma sorusunu cevaplamak için ikinci ve üçüncü bölüm arasındaki ilişkilerini açıklanacaktır.

Beşinci bölüm, araştırmanın sonucudur. Bu son bölümde bu çalışmanın sonuçlarını açıklanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

Akademik dünyada, Endonezya'yı anlamak ve açıklamakla ilgilenen pek çok araştırmacı bulunmaktadır. Bu durumunun birkaç nedeni olabilir. Birincisi, Endonezya stratejik bir jeopolitik konumdadır. Bununla birlikte Endonezya çok bol miktarda doğal kaynaklara sahip bir ülkedir. Bu nedenle, Endonezya her zaman birçok uluslararası gücün çıkarlarını yerine getirmek için bir hedefi olmaktadır. Bu durum nihayetinde Endonezya'daki istikrarsız siyasi ve ekonomik dinamikleri etkilemektedir. Demek ki bu Endonezya'nın siyasi ve ekonomik dinamikleri, bir vaka çalışması olarak açıklanması ilginç bir konu haline gelmektedir. İkincisi, Endonezya çok heterojen bir topluma sahip bir ülkedir. Endonezya resmen İslam, Katolik, Hristiyan, Hindu, Budizm ve Konfüçyüsçülük olmak üzere 6 dini tanımaktadır. Dahası Endonezya yüzlerce dil, etnik köken ve kabileden oluşmaktadır (Legge et al. 2021). Bu nedenle, aslında Endonezya'nın başka yerde bulunması zor bir zenginlik vardır. Fakat aynı zamanda bu zenginlik genelde toplumda bir çatışma kaynağı haline gelmektedir. Bu nedenle, Endonezya'yı açıklayarak pluralizmi ve çeşitliliği anlamak için iyi bir fikir sağlayabileceğini söylenebilmektedir. Üçüncüsü, önceki çeşitli siyasi ve ekonomik krizler yaşamış olmasına rağmen, Endonezya günümüzde önemli bir ilerleme yaşamaktadır. Hatta çeşitli araştırmalara dayanarak Endonezya'nın ekonomik sektörde dünyanın en büyük 10'uncu ülkesi olacağını tahmin edilmiştir (IMF 2019). Bu nedenle, gelecekteki küresel güçlerin haritasını görmek için Endonezya'yı anlamak önemlidir.

Endonezya ile ilgili oldukça fazla araştırma bulunmasına rağmen, ama temelde Endonezya'yı kapsamlı bir açıklayabilen araştırma yoktur. Zira temelde Endonezya'yı anlamak için kolay bir iş değildir. Hatta, Verena Beittinger-Lee (2009) Endonezya'yı açıklamak için çalışmanın rüzgarlar yakalamak gibi olduğunu benzetmektedir. Yani Endonezya karmaşık bir ülke olduğu için kapsamlı bir çalışmada açıklanamayacaktır. Bu nedenle, Endonezya'yı belirli konulara dayanarak açıklayabilecek yeni araştırma çabalarına her zaman ihtiyaç vardır. Bu çalışma popülizm ve tarım ekonomisi

arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışarak, temelde bu çabanın bir parçasıdır. Bu arada, bu birinci bölümde Endonezya'nın tarihsel arka planını anlatılacaktır. Bu bölümde Endonezya'daki üç liderlik dönemini karşılaştırarak Endonezya'daki siyasi yapının ve hükümetin nasıl geliştiğini açıklanacaktır. Bu bölüm, sonraki bölümdeki popülizm ve ekonominin açıklamasını anlamak için önemlidir.

1.1. ENDONEZYA'DA SİYASİ VE HÜKÜMET YAPISI

Endonezya, emperyalizm ve sömürgecilik altında uzun bir süre yaşıyordu. Endonezya'yı Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere ve Japonya gibi birçok emperyalist ülke tarafından sömürgeleştiriliyordu. Endonezya'yı en uzun süre kolonileştiren ülke Hollandadır. Pek çok kişinin inandığı kaynaklara göre, Endonezya'yı toplam olarak 350 yıl boyunca Hollandalılar tarafından sömürgeleştirilmiştir. Ancak son zamanlarda bu görüş büyük ölçüde reddedilmektedir. Örneğin, G.J Resink adlı bir hukukçunun Endonezya'daki 350 yıllık sömürgeciliğin temelde bir efsane olduğunu belirten “*Indonesia's History Between the Myths*” başlıklı kitabındaki görüşüdür. Resink'e göre, o zamanlar hala birçok bağımsız bölge var olduğu için aslında Hollandalılar Endonezya'yı tamamen 350 yıldır kolonileştirmemiştir (M. A. Wijaya 2012). 1942'de Hollandalılar, Endonezya'yı sömürgeleştirmeyi bırakmış çünkü yeni bir Asya emperyalist gücü olarak Japonya onların yerini almıştır. Japonya temelde Endonezya'dan faydalanarak İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletlerini yenmeyi amaçlanıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi nedeniyle, özellikle ABD'nin Nagashima ve Hirosaki'ye bomba atması nedeniyle, Japonya nihayet Endonezya'daki gücünü kaybetmiştir. Nihayetinde Endonezya, hem askeri hem de diplomatik olarak uzun bir mücadelenin ardından 17 Ağustos 1945'te bağımsızlığını ilan edebilmiştir. Demek ki Endonezya'nın bağımsızlığı, hakikaten toplumun her seviyesinden uzun bir mücadelenin sonucuydu.

Bağımsızlıktan sonra Endonezya temelde istikrarlı, kalıcı ve sabit bir hükümet sistemine sahip değildi. Bağımsız bir ülke olduktan sonra Endonezya'nın kurucuları, Endonezya için en iyi ve uygun olan hükümet sistemini denemeye devam ediyordular.

Endonezya'nın kurucuları Endonezya bağlamına en uygun ve kabul edebilen bir dünya hükümeti sistemi benimsemeye devamlı çalışıyorlardı.17 Ağustos 1945'te cumhuriyetin bağımsızlık ilanının ilan edildikten sonra Sukarno ve Mohammad Hatta adlı Endonezya'nın ilk cumhurbaşkanı ve başkan yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Bu dönem başında Endonezya bir başkanlık sistemine kullanmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Sukarno'nun liderliğinin ilk günlerinde Endonezya, bağımsızlığını korumak için çeşitli zorluklarla karşılaşyordu. En ciddi zorluklardan biri, Hollandalıların 1947'de tekrar Endonezya'yı sömürgeleştirmek için geri dönmesiydi. Ancak sonunda Endonezya, bağımsızlığını bu günlere kadar sürdürmek için başarabilmektedir. Dolayısıyla geçmişine göre Endonezya aslında anlaşılması çok uzun ve karmaşık olan siyasi dinamikleri yaşamıştır. Bu nedenle bu Endonezya'nın siyasi tarihleri açıklamak için, bu bölümde Endonezya siyasetinin dinamiklerini üç liderlik dönemine dayalı olarak açıklanacaktır. Bu liderlik dönemini ayırt etmek önemlidir, zira her dönem bir siyasi sistemin özelliklerine sahiptir. Aynı zamanda Endonezya'da popülizmin gelişimi de bu liderlik dönemine açıklayarak anlatılacaktır.

1.1.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ

Eski Düzen, 1945-1968'de Cumhurbaşkanı Sukarno'nun liderlik dönemine atıfta bulunan bir terimdir. Daha önce açıklandığı gibi, 1945'te Endonezya Cumhuriyeti, sömürgecilikten bağımsızlığını kazandıktan sonra Güneydoğu Asya'da yeni bir ülke olmuştur. Şüphesiz ki bu bağımsızlık elde edilmesi kolay bir şey değildir. 15 Ağustos 1945'te Japonya, iki şehri (Hiroshima ve Nagasaki) Amerikalılar tarafından bombalandığı için müttefik devletlerine teslim olmuştur. Bu II. Dünya Savaşı sırasında, aslında bir koloni olarak Endonezya'nın statüsü, II. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkeler grubuna çok bağımlıydı. Dolayısıyla bağımsızlıktan önce Endonezya belirsiz bir kader yaşamıştır. Fakat, Japonya II Dünya Savaşında kazanamadığından dolayı Endonezya'nın kurucuları Endonezya'nın sömürgecilikten bağımsızlığını kazanmak için bir fırsat görmüşlerdir. Nihayet Endonezya'nın kurucuları 17 Ağustos 1945'te Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etmek için hemen stratejik adımlar atmışlardır. Bu bağımsızlık ilanı kuşkusuz Endonezya'yı sömürgecilikten bağımsızlığı kazanma mücadelesinin sonucuydu. Bu nedenle, Endonezya'nın bağımsızlığının diğer

Ülkelerin bir hediyesi olmadığını söylenebilir. Bu bağımsızlık, tüm Endonezya halkının uzun çabalarının sonucudur.

18 Ağustos 1945'te, PPKI veya Endonezya Bağımsızlığı Hazırlık Komitesi tarafından yeni Endonezya devletinin sürdürülebilirliği için bazı önemli konuları belirlemek için bir toplantı düzenlenmiştir. Bu düzenlenen toplantıda Endonezya Hükümeti ile ilgili 3 önemli kararı alınmıştır. Birincisi, Devlet Anayasası olarak 1945 Anayasasını onaylanıp karar verilmiştir. İkincisi, Sukarno ve Mohammad Hatta, Endonezya Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı ve Başkan Yardımcısı olarak atanmıştır. Üçüncüsü, yasama işlevlerini yerine getiren bir Ulusal Komite (KNIP) tarafından geçici olarak Başkanın işleri desteklenmiştir (Brown 2003). Yukarıdaki karar verilen üç karar, bağımsızlıktan sonra Endonezya hükümeti için önemlidir. Özellikle Sukarno'nun Endonezya Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi de anlamak için önemlidir. Zira Endonezya Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak atandığından itibaren Sukarno 20 yıldan fazla bir süredir cumhurbaşkanı olarak kalabilmiştir. Bunun yanı sıra Sukarno çok güçlü karizması olan bir liderdir. Bu sebeple Sukarno, halkın güvenini ve desteğini kazanarak güçlü bir siyasi sermaye elde edebilmiştir. Sukarno'nun liderliği de anlamak önemlidir, çünkü başkanlığı sırasında Sukarno çeşitli siyasi dinamiklerden geçmiştir. Ayrıca Sukarno'nun liderliği sırasında çeşitli hükümet sistemi de uygulanılmıştır. Eski Düzen döneminde, Sukarno'nun hükümet sistemi veya liderlik modeli 4 döneme göre anlaşılabilmektedir.

Birincisi, 18 Ağustos 1945 - 27 Aralık 1949 dönemidir. Bağımsızlığın ilk günlerinde, anayasaya dayalı olarak başkanlık sistemi bir hükümet sistemi olarak karar verilmiřtir². Bu hükümet sistemi kesinlikle Sukarno'ya başkan olarak yeterince güçlü bir iktidar vermiştir. Ancak, ilk başkanlık kabinesinin kurulmasından iki ay sonra, hükümet sistemi parlamenter sisteme değiştirilmiştir. Bu sistem değişikliği aslında hem yurtiçi hem de yurtdışındaki politik faktörler neden olmuştur. Yurtiçi olarak, parlamenter sistemi uygulanarak cumhurbaşkanının iktidarının diktatör olmamak için

² Bağımsızlığın ilk günlerinde Endonezya hükümet sisteminin temelde gerçek bir başkanlık sistemi olmadığını belirten başka bir görüş daha vardır. Kullanılan hükümet sistemi aslında hiçbir ülkede uygulanmayan bir sistemdir. Bu uygulanan sistem başkanlık sistemine benzer olsa da, lakin bu sistem esas olarak Endonezya ulusunun karakterine uyarlanmıştır (Chaidir 2005).

azaltmasını ümit edilmiştir. Bu sistem aynı zamanda daha geniş bir şekilde ideolojik grupları da temsil edebilir. Bu nedenle, bu parlamenter sistemin Endonezya'daki demokrasinin kalitesini artıracakını umulmuştur. Yurtdışı olarak, parlamenter sistemi kurulursa Endonezya'ya daha güçlü bir küresel meşruiyet kazanma fırsatları sağlayacaktır. Çünkü bu sistemle Endonezya artık Japonya ile işbirliği yapan grupların eline bakmayacaktır³. Ayrıca parlamenter sistemin uygulanması yoluyla, Sukarno cumhurbaşkanı olarak hükümeti kontrol etme konusunda tam yetkiye sahip değildi. Fakat temelde bu dönem Endonezya için çok zor bir dönemdi. Endonezya, iç siyasi çekişmenin devam eden olmasının yanı sıra, Endonezya'nın kontrolünü yeniden kazanmak isteyen Hollandalıların askeri saldırısıyla da karşı karşıya kalmıştır⁴.

İkincisi, 27 Aralık 1949 - 17 Ağustos 1950 dönemi veya Endonezya Birleşik Devletleri Cumhuriyeti (RIS) dönemidir. Bu dönemde Hollandalılar sömürgeciliği sürdürmek için Endonezya'ya dönmüştür. Askeri çatışmalar yaratmanın yanı sıra, sonunda Hollandalıların gelişi de çeşitli müzakerelerle sonuçlandı⁵. Sonunda, bu yapılan müzakereler Endonezya halkına gerçekten zarar veren bir anlaşmayı vermiştir. Çünkü bu anlaşmada Hollanda Endonezya'nın egemenliğini sadece ön koşullarla tanıyacaktır. Yani, Endonezya devlet yapısının şeklini artık üniter devlet olarak değil, bir federal devlete dönüştürmelidir. Bu anlaşmaya dayanarak, Endonezya birkaç eyalete bölündü. Bu dönem tarihte Birleşik Endonezya Cumhuriyeti dönemi olarak bilinmektedir. Ancak, bu anlaşmanın geliştirilmesine dayanarak, bu federal hükümet dönemi Endonezya hükümet sistemini gerçekten etkilememiştir. Çünkü bu federal

³ Bağımsızlık sonrasında, Hollandalılar Endonezya'nın bağımsızlığının Japonya tarafından oluşturulup yürütüldüğünü dünyaya propaganda yapmıştır. Bununla birlikte temel olarak bağımsızlık öncesi dönemde Sukarno dahil birçok Endonezyalı liderin Japonya ile ilişkileri vardı. Ne yazık ki İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Japonya bir savaş suçlusu olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden Endonezya, bağımsızlığını kazandıktan sonra Japonya ile hiçbir ilişkisi olmadığını göstermelidir. Bu nedenle, yürütme yetkisini zayıflatarak parlamenter sistemin uygulanmasının Endonezya'ya uluslararası destek çekeceğini umulmuştur.

⁴ Bu dönemde farklı bir siyasi yelpazeye ve ideolojiye dayanan siyasi partilerin ortaya çıkmasına başlamıştır. Bu durum elbette Endonezya'daki siyasi koşulların giderek kızışmasına neden olmuştur. Birkaç çatışma da ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Endonezya kendini yeniden sömürgeleştirmek isteyen Hollandalılarla da karşı karşıya zorunda kalmıştır. Hollandalılar, Endonezya Cumhuriyeti Hükümetini devirmek amacıyla Askeri Saldırı I (1947) ve Askeri Saldırı II'yi (1948) başlatmıştır. Hollanda Askeri Saldırısı ile yüzleşirken, Endonezya kendini korumak için hükümeti askeri ve diplomasi mücadele yoluyla çabalanmıştır (Ricklefs 2001).

⁵ Renville Anlaşması, Linggarjati Anlaşması, Roem-Royen Anlaşması ve Yuvarlak Masa Konferansı.

devlet sistemi sadece 8 ay sürüp 17 Ağustos 1950’de feshedilmiştir. Bu nedenle, Hollandalılar Endonezya’nın birliğini kopmaya çalışmış olsa da, çeşitli bölgeler hala Endonezya’yı üniter bir devlet olarak istediler. Birçok eyalet sonunda Endonezya Cumhuriyeti’nin Üniter Devleti (*The Unitary State of the Republic of Indonesia*) ile birleştiler. Endonezya Cumhuriyeti’nin Üniter Devleti’nin bu formu, tüm Endonezya halkının bağımsızlık arzusunun bir biçimi olarak bugüne kadar ayakta kalmaktadır.

Üçüncüsü, 17 Ağustos 1950 - 5 Temmuz 1959 dönemi veya liberal demokrasi dönemidir. Endonezya Devletleri (RIS) çökmesinden sonra, Endonezya hükümeti parlamenter sisteminin uygulanmasına geri dönmüştür. Bu dönem aynı zamanda Liberal Demokrasi dönemi olarak bilinir. Bu dönemde Endonezya çok partili bir sistemi benimseyerek aynı zamanda farklı ideolojik geçmişlere sahip birçok siyasi parti ortaya çıktı. Bu parlamenter sistemde, hükümetin sorumluluğu bir Başbakan’ın başkanlık ettiği kabineye aittir. Bu nedenle, cumhurbaşkanının konumu Hükümet Başkanı değil, sadece Devlet Başkanıdır. Bu dönemde demokratik alan özgürce açıldığı ve çok sayıda yeni oluşturan siyasi parti ortaya çıktığı için sonuçta demokrasinin kendisini etkiliyordu. Çok özgür bir siyasi sistemin bir sonucu olarak, çeşitli siyasi çatışmalar ortaya çıkıyor ve hükümet istikrarsız çalışıyordu. Bu dönemde, dokuz yıl boyunca Endonezya 9 kabine değişikliği yaşadı. Bu siyasi durum nihayetinde hükümetin programlarını en iyi şekilde yürütememesine neden olmuştur. Bu nedenle istikrarsız siyasi koşullar nedeniyle liberal demokratik sistemin Endonezya’ya uygun olmadığını varsayan görüşler ortaya çıkmıştır. Etnik, millet, din ve siyasi ideolojiye dayalı olağanüstü çeşitliliğe sahip Endonezya milleti için liberal demokrasi uygun değildir. Sonunda, Başkan Sukarno Endonezya’da liberal demokrasi dönemini bitiren bir kararname çıkardı. Bu Başkanlık Kararnamesi aynı zamanda Sukarno’nun liderliğinde Endonezya’da GÜDÜMLÜ Demokrasi sisteminin kurulmasının başlangıcıydı.

Dördüncüsü, 5 Temmuz 1959 - 11 Mart 1966 dönemi veya GÜDÜMLÜ Demokrasi dönemidir. 5 Temmuz 1959’daki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Endonezya’da GÜDÜMLÜ Demokrasinin uygulanmasının başlangıcı olmuştur. Daha önceki belirtildiği gibi, bu yeni hükümet sisteminin ortaya çıkışı temelde önceki dönemdeki liberal demokratik sistem nedeniyle hükümetin istikrarsızlığının bir

sonucuydu. Nihayet güdümlü demokrasinin ortaya çıktığı sürece Endonezya hükümet sistemi önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. İlk olarak, bu dönemde parlamenter sistem başkanlık sistemine geri dönmüştür. Dolayısıyla bu dönemde cumhurbaşkanının yetkisi yeniden güçlenmiştir. İkincisi, başkanlık sistemi uygulanarak Sukarno siyasi iktidara giderek daha fazla hakim oluyordu. Bu dönemde, Sukarno'yu ömür boyu Endonezya Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak belirleyen TAP MPRS No. III/1963 adlı bir politika üretilmiştir (Chaidir 2005). Üçüncüsü, siyasi çatışmayı en aza indirmek için Başkan Sukarno, siyasi ideoloji haritasını basitleştirdi. O zamanda ideoloji, Milliyetçiler, Dinler ve Komünizmden oluşan Nasakom adlı tek bir ideolojiye basitleştirildi⁶. Bu çeşitli ideolojileri birleştiren politika kesinlikle birçok ideolojik grup için zarar vermiştir. Ancak bu dönemde Endonezya Komünist Partisi (PKI) Endonezya'daki olağanüstü siyasi güçlerden biri haline gelmiştir. Bu dönemde PKI, Sukarno ile güçlü siyasi ilişkiler kurabilmiştir. Dördüncüsü, cumhurbaşkanının elindeki mutlak iktidarın bir sonucu olarak, Sukarno yavaş yavaş otorizmin özelliklerini göstermiştir. Örneğin, Sukarno genel seçimdeki seçilen Halk Temsilciler Konseyi'ni (DPR) feshederek anayasa'yı takip etmemiştir. Sonunda Sukarno'nun liderlik modeli Endonezya'daki 1965'in sonlarında yaşanan siyasi ve ekonomik krize neden olmuştur. Bu büyük kriz sonunda Eski Düzen'in çökmesine ve kendisine Yeni Düzen adını veren yeni bir rejimin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.1.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ

Yeni Düzen, Soeharto adlı bir Endonezya Ordusundaki General tarafından yönetilen bir hükümet rejiminin adıdır. Yeni Düzen, Endonezya'nın siyasi tarihinde Eski Düzeni terk eden değişikliği işaret etmiştir. Endonezya liderliğinin Sukarno'dan Soeharto'ya transferi temelde çok karmaşık bir tarihti. Daha önce de belirtildiği gibi, Güdümlü Demokrasi döneminde Endonezya hem yurt içinde hem de yurt dışında birçok siyasi çatışma yaşıyordu. Güdümlü Demokrasi döneminin sonunda siyasetin yanı sıra Endonezya ekonomisi de büyük bir kriz yaşadı⁷. Bu nedenle, temelde

⁶ Nasakom Nasionalisme (Milliyetçiler), Agama (Dinler), Komunisme'nin (Komünizm) kısaltmasıdır.

⁷ Ayrıntılar bölüm III'te açıklanacaktır.

liderliğinin sonunda Sukarno kendi halklardan birçok reddetme yaşamıştır⁸. Demek ki Sukarno'nun liderliğinin siyasi meşruiyeti büyük ölçüde azalmıştır. Bu durum aynı zamanda PKI ve TNI arasındaki çatışmayla daha da kötüleştirilmiştir⁹. O dönemde PKI'nin çok sayıda üyeleri ve destekçisi vardı. Bu nedenle, PKI genel olarak hem ülkenin siyasi istikrarı hem de hükümetin siyasi meşruiyeti açısından önemli bir role sahiptir. Ama temelde TNI, PKI'nin artıran gücünü beğenmemiştir. TNI hakikaten PKI ile uzun bir çatışma geçmişine sahiptir. TNI dışında, bazı diğer dini gruplar ve siyasi partilerin de komünist ideolojisinden reddetmişlerdir. Sonunda, PKI ile TNI arasındaki çatışma 1965'te ortaya çıkıp Yeni Düzen'in oluşumunun yolunu açmıştır.

1965 yılı Yeni Düzen'in oluşumu için önemli bir dönemdir. Genelde 1965 Endonezya için bir ülke olarak da önemli bir noktadır. 1965 yılında Endonezya'nın siyasi tarihinin çizgilerini değiştiren bir siyasi hareket ortaya çıkmıştır. Bu siyasi hareket, devlet tarafından 30 Eylül / PKI Hareketi (G 30 S / PKI) olarak adlandırılmaktadır. Bu siyasi hareket sebebiyle (bazı tarihsel kaynaklarda darbe olarak anılır) birkaç Endonezya Ordusundaki Kıdemli Generalinin hayatını kaybetmiştir. Temelde bu hareket çok tartışmalıdır. Yani bu darbe, birçok aktör, bakış açısı ve teori tarafından farklı şekilde tartışılan tarihi bir olay haline gelmektedir. Ne yazık ki, genelde Yeni Düzen tarafından üretilen söylemde PKI'yi Ordunun Kıdemli Generalinin öldürülmesinde tek ana aktör olarak suçlanmıştır¹⁰. Lakin bu hareketin tartışmalarının dışında, kısaca G 30S / PKI olayı birkaç şeyle sonuçlanmıştır. Birincisi, Sukarno 1966 yılına kadar yasal olarak hala Endonezya'nın Cumhurbaşkanıydı. Ancak, 30 Eylül Hareketi ortaya çıktığından beri Sukarno gittikçe onun gücünü

⁸ Sukarno rejimini şiddetle reddeden gruplardan biri üniversitedeki öğrencilerdi. Bu öğrencinin önemli isimlerinden biri Soe Hok Gie'dir. Gie ve kuşağı Sukarno'nun rejimine karşı tutarlı bir hareket haline gelmiştir (S. H. Gie 2005).

⁹ PKI: Endonezya Komünist Partisi, Güneydoğu Asya'nın en büyük Komünist partisi ve Endonezya'daki en güçlü partilerden biri.

TNI: Endonezya Ulusal Silahlı Kuvvetleri, Endonezya'daki iktidar merkezinden asla ayrılamayacak bir askeri güçtür. Endonezya Ulusal Silahlı Kuvvetleri, Endonezya'daki birçok ekonomik kaynağı kontrol etmektedir. Dolayısıyla, şüphesiz PKI ve TNI arasındaki birçok farklı çıkar ve ideoloji bulunabilmiştir.

¹⁰ John Roosa, 30 Eylül Hareketindeki PKI'yi tamamen suçlayan bir görüşü reddetmektedir. Ona göre bazı PKI liderleri ve birkaç kıdemli Endonezya Ordu bu hareketin başlatıcıları olduğundan dolayı PKI'nin suçlu olduğunu söylenebilir. Ancak bu bağlamda PKI tek yanlış aktör değildi. Roosa'ya göre genel olarak 30 Eylül Hareketi, Soeharto'nun Sukarno'ya yönelik bir darbe girişimiydi. Yani G30S aslında Soeharto'nun Endonezya Devrimi'nin lideri olan Sukarno'dan iktidarı alma girişimiydi (Roosa 2006).

kaybetmiştir. Böylece, siyasi olarak zayıflamış Sukarno, önemli siyasi ve askeri yetkileri Endonezya Ordusunun başı olan General Soeharto'ya devretmek zorunda kalmış. Bu nedenle, 1965'teki isyandan itibaren Sukarno'nun Endonezya Cumhurbaşkanı statüsünü kaybettiğini söylenebilmektedir. Nihayet Sukarno Endonezya Cumhurbaşkanı olmadığı için Eski Düzen'in tarihi durup yerini Yeni Düzen tarafından alınmıştır¹¹.

İkincisi, tüm PKI üyeleri 30 Eylül Hareketi'nin ana aktör olmakla suçlanmıştır. Ne yazık ki PKI üzerindeki suçlama adil bir şekilde yürütülmemiştir. Tarihsel araştırmalara göre, aslında tüm PKI üyelerinin bu darbe planı hakkında bilmediklerini anlaşılabılır. Bu sebeple, tüm PKI üyelerinin bu darbeye katılmadıklarını söylenebilmektedir. Bu gerçekleştirilen darbe temelde yalnızca birkaç seçkin PKI lideriyle ilişkiliydi. Ne yazık ki bu darbe hareketinin sonucu olarak neredeyse tüm PKI üyeleri kurban olmuştur. Bu dönem şüphesiz Endonezya tarihinde yüzbinlerce ile milyonlarca masum insanın hayatını kaybetmesi nedeniyle çok karanlık bir dönem oldu¹². Üçüncüsü, Soeharto'nun yeni Endonezya Cumhurbaşkanı olduğundan hem de otoriter rejiminin kurulduğundan Endonezya yeni bir tarihe girmiştir. Soeharto, ana vizyonu ekonomik gelişme gerçekleştiren bir başkandı. Yani Soeharto için ekonomik gelişme en önemli öncelikli olmuştur. Demek ki siyasal kalkınmayı odaklamaktansa ekonomik gelişmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle Soeharto'ya göre ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için siyasal istikrar çok önemliydi. Soeharto'nun siyasal istikrar gerçekleştirmek için kullandığı yöntemlerden biri, Siyasi Parti Füzyonu adlı politikası uygulanmasıyla siyasi ideolojinin farklılıkları bastırmaya çalışmıştır¹³. Ayrıca

¹¹ Bu nedenle, bu çalışmada Yeni Düzen'in 1965'ten beri başladığı kabul edilmektedir.

¹² Yüzbinlerce PKI üyesinin öldürülmesi, modern dünya tarihinde çok zalim bir toplu katliamdı. Soeharto'nun liderliğindeki Yeni Düzen, tüm PKI üyelerini Kıdemli General'in ölümünden suçlu olmakla suçlamıştır. Yani, PKI Kıdemli Generallerin öldürülmesinden tamamen sorumlu kabul edilmiştir. Bu nedenle, PKI genellikle devletin düşmanı olarak algılanmaktadır. Ne yazık ki bu toplu katliam Amerika'nın Güneydoğu Asya'daki jeopolitik çıkarlarını desteklediğinden dolayı Amerika tarafından takdir edilmiştir. Bu toplu katliam, kuşkusuz Endonezya'daki sol ideolojinin ölmenin başlangıcı olmuş ve Endonezya'daki serbest piyasa sistemi ve kapitalizm nedeniyle yeni emperyalizmin güçlenmesinin başlangıcı olmuştur (Roosa 2006).

¹³ Siyasi Parti Füzyonu politikası Soeharto'nun iktidarının devamı açısından çok önemliydi. 1971 yılındaki seçimlerinde 9 siyasi parti ve Golkar adında 1 toplum örgütü vardı. Bu seçimde Soeharto Golkar'ı onun siyasi aracı olarak kullanarak kazandı. 1977'de, gelecek seçim gerçekleştirilmeden önce Soeharto, tüm siyasi partileri füzyon veya birleştirme politikası uyguladı. Bu politikaya dayanarak, tüm İslami siyasi partiler Birleşik Kalkınma Partisi (PPP) adlı tek bir siyasi parti olarak birleştirildi. Milliyetçi

Soeharto tüm siyasi muhalefet aktörleri baskıcı ve otoriter bir sistemle bastırmaya ve dışlanmaya çalışıyordu. Soeharto aynı zamanda Endonezya’da çok güçlü elit oligarşi sisteminin oluşturmasında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle, temelde başkan olarak Soeharto, Endonezya demokrasisinin kalitesini öldürmüştür.

Dördüncüsü, ikinci noktada olduğu gibi, 30 Eylül Hareketi de temelde Soeharto’nun liderliği altındaki hükümetin ordu aracılığıyla PKI üyelerine karşı soykırım veya toplu katliam gerçekleştirmesi için bir mazeret olmuştur. Toplu katliamın meydana gelmesinin birkaç nedeni bulunabilmektedir. Yani birçok teori bu toplu katliamın neden meydana geldiğini açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin, Endonezya toplumundaki aşırı ideolojik farklılıklar, siyasi partiler arasındaki aşırı rekabet, kırsal alanlardaki toprak mücadele sorunu, hiper-enflasyon nedeniyle kötüleşen ekonomi, gıda krizinin varlığı ve diğerleri. Lakin güçlü bir teoriye göre, bu toplu katliam aslında hükümetin PKI’yi Endonezya siyasi sahnesinden yok etme veya dışlama girişiminden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, başka bir görüşe göre bu toplu katliam temelde sadece PKI’nın ortadan kaldırılması veya Sukarno’nun çöküşüyle ilgili değildi. Dahası, 1965 yılındaki toplu katliam aynı zamanda sadece sol ideolojinin tüm siyasi güçlerinin bastırılmasıyla ilgili değildi. Ancak bu toplu katliam, aslında tüm Endonezyadaki toplumsal güçleri yeniden düzenleme ve Endonezya’yı kapitalist dünya ekonomisine yeniden entegre etme girişimiydi. Kısacası bu toplu katliam, emperyalizm ve sömürgecilik karşı olan Endonezya önceki devrimci hareketinden farklı bir hareketti. Bu hareket aksine batı yanlısı bir hareket haline gelmiştir. 30 Eylül Hareketi’nden kaynaklanan bu toplu katliam sonunda Endonezya’nın uluslararası düzeydeki siyasi ve ekonomik politikalarının değişikliklerinin anahtarıydı (McGregor and Kammen 2012). Bu nedenle, 1965’ten beri yani tüm sol güçlerin ortadan kaldırılmasından itibaren Yeni Düzen rejimi Endonezya’yı kapitalizm denen açık ve serbest bir pazara satmıştır.

ve İslami olmayan tüm siyasi partiler Endonezya Demokratik Partisi (PDI) altında birleştirildi. Bu nedenle, 1977 seçimde yalnızca PPP, PDI ve Golkar olmak üzere 3 partiyi içermiştir. Bu politika kesinlikle Endonezya’daki parti sistemini zayıflatmış ve Golkar’ı seçimlerde her zaman kazanan hükümet partisi olarak yapmıştır (Ricklefs 2001).

Toplu katliamlarla sonuçlanan 30 Eylül 1965 Hareketi'nin ardından Endonezya'da yeni bir siyasi dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönem Yeni Düzen olarak adlandırılmıştır. Bu Yeni Düzen dönemi 1998 yılına kadar Soeharto tarafından 32 yıldır başkan olarak yönetilmiştir. Bu dönemi başkanlık hükümet sistemi uygulanarak gerçekleştirildi. Yeni Düzen döneminde, Eski Düzen dönemindeki gibi farklı siyasi ideolojiler bulunamamıştır. Eski Düzen dönemindeki rejimin ana hedefi siyaset idiyse, demek ki Yeni Düzen dönemindeki temel amacı ekonomi idi. Bu dönemde ekonomi siyasetten daha önemli görülüyordu. Böylece ekonomik gelişme sürecini desteklemek için siyasi ideolojinin tüm çatışmaları bastırılıyordu. Bu nedenle, Yeni Düzen döneminde Endonezya gerçekten otoriter ve baskıcı bir hükümet tarafından yönetiliyordu. Bununla birlikte, bu dönemde askeri kuvvet hükümet rejimi için önemli bir güç haline gelmiştir. Hatta ordunun sivil alanlara girme hakkı vardı. Ayrıca ordunun mevcut servet kaynaklarını kontrol etmek için geniş bir şekilde erişimi vardı. Ne yazık ki bu dönemde Soeharto'dan farklı bir ideolojiye sahip olan her grup baskı ve dışlanma yaşıyorlardı. Hatta, otoriter rejimleri desteklemedikleri için birçok sivil grup ortadan kaybolmuş, hapsedilmiş ve hatta öldürülmüştür.

Örneğin, Yeni Düzen rejimi döneminde veya 30 Eylül Hareketi olaylarından sonra sol ideolojinin özellikle Marksizm-Leninizm yayılmasını yasaklanıyordu. Sol düşüncelerinin bilimsel olarak incelemesi ve tartışması da yasaktır. Yeni Düzen rejimi sırasında Marksizm-Leninizm gibi sol düşünceleri korkutucu bir hayalet olmuştur. Bu durum aslında 1965'ten beri PKI'ye devlet düşmanı olarak üretilen suçlamayla ilgilidir. Komünizm gibi sol ideoloji her zaman zalim ve kötü bir ideoloji olarak tasavvur edilirdi. Bu nedenle Sukarno hükümetinin bittikten sonra Endonezya'daki sol düşüncelerinin geleneğinin öldüğünü söylenebilmektedir. Yeni Düzen döneminde, Marksizm gibi sol düşüncelerle uğraşan insanlar varsa, hapse atılacaklar ya da ortadan kaybolacaklar. Fakat, Yeni Düzen otoriter rejiminin gücü, sonunda tabandan gelen halk hareketlerinin direnişiyle karşılaşmıştır. Yani 1980'lerde Endonezya'daki demokrasinin uygulanmasını cesurca talep eden bir hareket ortaya çıkmaya başlamıştır. Halka göre Yeni Düzen dönemindeki siyasi krizlerini daha iyi bir demokratik alanı açılarak çözülmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, siyaset krizin dışında, Yeni Düzen döneminin sonunda Endonezya çok ciddi bir ekonomik kriz olduğu için

daha iyi ve adil bir ekonomik sistemi de talep edilmiştir. Nihayet Soeharto'nun otoriter rejimi 1998 yılında onun kendi yarattığı bir kriz nedeniyle çökmüştür. Bu Soeharto rejiminin çöküşü, Soeharto'nun başkanlıktan istifa etmesini talep eden büyük üniversite öğrenci gösterilerinin ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Yani 16 Mayıs'ta on binlerce üniversite öğrencisi parlamento binasını işgal edip Soeharto'nun istifasını talep etmişlerdir. Demek ki bu bağlamda, Endonezya halkının artık son derece yozlaşmış, otoriter ve baskıcı bir hükümet rejimi tarafından yönetilmeye nasıl dayanamayacağını görülmektedir.

1.1.3. REFORMASI DÖNEMİ

Güdümlü Demokrasi döneminin sonunda Endonezya hem siyasi hem de ekonomik olarak büyük bir kriz yaşamıştır. Bu krizler Başkan Sukarno'nun liderlik tarzının daha otoriter hale gelmesi ile daha da kötüleşiyordu. Sonunda 30 Eylül Hareketi adlı bir darbe buzdağının patlak vermesinin sembolü haline gelmiştir. Bu krizin sonucu Sukarno'nun çöküşü ve Eski Düzen rejiminin Yeni Düzen'e geçmesiyle olmuştur. Soeharto'nun liderliğindeki Yeni Düzenin başlangıcında aslında Endonezya'nın daha iyi bir ülke olacağına umut vermiştir. Ama ne yazık ki sonunda Soeharto Sukarno'dan daha iyi değildi. Soeharto aslında Endonezya'yı küresel kapitalist ülkelerin ekonomik çıkarları için bir kurban olarak yapmıştır. Soeharto ayrıca otoriter ve baskıcı bir sisteme sahip bir hükümeti yöneterek insan haklarını ihlal eden bir lider olmuştur. Soeharto ayrıca yolsuzluklarla dolu bir oligarşik sistem yaratmıştır. Böylece Soeharto, aslında sadece kendisi ve ona en yakın olanlar için iktidarı faydalanıyordu. Nihayet Yeni Düzen hükümeti de siyasi ve ekonomik bir krize girmiştir. 20. yüzyılın sonunda, çeşitli bölgelerde birçok çatışma ve etnik bölücülük oldu. Aynı zamanda Endonezya ekonomisi de Asya ekonomik krizinin bir sonucu olarak depresyon yaşıyordu. Üniversite öğrencilerin önderliğindeki halk gösterisinin bir sonucu olarak, nihayet 21 Mayıs 1998'de Soeharto başkanlık görevinden istifa etti. Soeharto'nun cumhurbaşkanı olarak istifası, Yeni Düzen rejiminin sonunun bir noktasıydı.

Yeni Düzen'in sonu, Endonezya'da yeni bir siyasi dönemin başlangıcı olmuştur. Yeni Düzen'den sonraki döneme Reformasi Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Reformasi dönemi, tüm yozlaşmış ve anti-demokratik sistemlerde reform yapmak için yeni bir ruh getirmiştir. Reformasi dönemi, Endonezya'yı Kurucuların hedeflerine uygun hale getirmek için yeni bir ruh vermiştir. Reformasi döneminin başlangıcında, genel olarak Endonezya'nın sosyo-politik yaşamında birkaç önemli değişiklik olmuştur. Birincisi, insanların siyasi haklarını yeniden tanımlama çabası vardı. Yeni Düzen döneminde siyasal haklarını kaybeden halk, özellikle siyaset olmak üzere birçok alanda özgürlük talep etmeye başladı. İkincisi, insanların siyasete katılımı da artmaya başladı. Pratik alanda, çeşitli siyasi partilerin, yeni elitlerin ve muhalefet grupların ortaya çıkmasıyla insanların siyasi dünyaya katılmalarını giderek artmıştır. Ayrıca çok partili sistemin yeniden güçlendirilmesi de nihayetinde başkanlık sisteminin yürütme gücünü dengeleyebilecektir. Bu durumun Endonezya'daki demokratik durumu üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Üçüncüsü, halkın güveni yükselmiştir. Soeharto rejimini devirmenin temelde neredeyse imkansız bir girişim olduğunu söylenebilir. Dolayısıyla halk özellikle üniversite öğrencileri çok büyük bir gösteri ile rejimi devirebildiklerinde, kendi öz güvenini yeniden kazanmıştır. Dördüncüsü, Yeni Düzen'in meşruiyetini bozulmasına başlamıştır. 32 yıldır siyasi söylemi üzerinde hakimiyet kurabildikten sonra, Reformasi döneminde Yeni Düzen'in yarattığı söylemle mücadele etmeye çalışan yeni bir söylem ortaya çıkmaktadır (Kholis 2013).

Genel olarak, hükümet sistemine dayanarak Reformasi Döneminde çok fazla değişiklik bulunamamaktadır. Başkanlık sistemi hala *executive heavy* modeli ile uygulanmaktadır. Ancak, Reformasi dönemindeki siyasi fırsatların ve katılımın açılıp verilmesi önemli bir fark haline gelmiş. Bu nedenle bu dönemde birçok siyasi parti ve sosyal organizasyon yeniden ortaya çıkmaya başlamaktadır. Demek ki çok partili bir sistemin ortaya çıkışı, demokrasinin denge ve denetleme sistemini yerine getirmek için önemlidir. Ayrıca, bir diğer önemli fark ise Reformasi döneminde cumhurbaşkanlığının iki dönemle (her dönem 5 yıl) sınırlı olmasıdır. Bu politika Yeni Düzen döneminden farklıdır. Yeni Düzen döneminde, Cumhurbaşkanı sınırlı bir liderlik dönemi yoktu. Öyle ki Cumhurbaşkanı 5 yıllık bir süre boyunca hükümete

liderlik etmeyi bitirebilirse, yeter ki seçimde yeniden seçilmesi halinde sonraki dönemde de liderlik etmeye devam edebilirdi¹⁴. Bu yeni politikanın şüphesiz pek çok sonucu vardır. Bu polikanın bariz sonuçlarından biri Reformasi döneminde ortaya çıkan 5 yeni Cumhurbaşkanıdır. Reformasi dönemindeki Cumhurbaşkanıları kısaca aşağıda açıklanacaktır.

Birincisi, Bacharuddin Jusuf Habibie (21 Mayıs 1998-20 Ekim 1999). B.J. Habibie hem bir entelektüel hem de bir politikacıdır. Habibie, yedinci dönemdeki Soeharto'nun başkan yardımcısıydı. Ancak Soeharto'nun 21 Mayıs 1998'de cumhurbaşkanlığından istifa etmesi gerektiğinden, anayasaya dayalı Habibie otomatik olarak Soeharto'nun Endonezya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak yerini almıştır. Habibie, Endonezya Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı ve Reformasyon dönemin ilk Cumhurbaşkanıdır. Habibie, Endonezya'yı çok zor koşullarda yönetiyordu. Endonezya o zamanda ekonomik krizin yanı sıra olağanüstü bir siyasi kriz de yaşıyordu. Bununla birlikte, Reformasi'nin ilk günlerinde birçok bölge Endonezya Cumhuriyeti'nden ayrılmak istediler. Bu nedenle, Habibie'nin o dönemdeki asıl görevi Endonezya'yı hem siyasi hem de ekonomik olarak demokratikleştirmekti. Habibie'nin o zamanki politikasının önemli bir örneği, Endonezyadaki medyanın ve siyasetin serbestleştirilmesiydi. Ayrıca, Habibie'nin başkanlığı sırasında, 1945 Anayasasında ilk değişiklik yapılmıştır. Bu ilk değişiklikle birlikte 1945 Anayasası'nın 7. Maddesi dayanarak cumhurbaşkanı ve başkan yardımcısının sadece iki görev süresi seçilebilmesini sınırlandırmaya başlamıştır.

İkincisi, K.H. Abdurrahman Wahid (20 Ekim 1999-23 Temmuz 2001). Soekarto'nun yerini aldıktan sonra cumhurbaşkanı olan Habibie'nin aksine, Abdurrahman Wahid (Gus Dur) Endonezya Cumhuriyeti'nin dördüncü cumhurbaşkanı olarak Reformasi döneminde seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanı olduğu zaman Gus Dur Ulusal Uyanış Partisi (PKB) adlı geleneksel İslami ideolojiye sahip bir partinin lideriydi. Bu siyasi parti, Reformasi dönemindeki doğan siyasi partilerden biridir. Gus Dur çok zeki bir lideriydi, o hem politikacı hem

¹⁴ Liderlik döneminin sınırının bulunmadığından dolayı Soeharto'ya 32 yıl Endonezya cumhurbaşkanı olma fırsatı verilmiştir. Öyle ki hem kapalı hem baskıcı hem de otoriter bir siyasi sistemin uygulanarak Soeharto kolaylıkla seçimleride kazanabilirdi.

de bir Müslüman entelektüeldir. Gus Dur, Endonezya’da eğitim aldıktan sonra Mısır, Irak ve çeşitli Avrupa ülkelerinde de okuyordu. Gus Dur aynı zamanda Endonezya’daki Nahdlatul Ulama adlı en büyük İslami örgütün kurucusunun torunudur. Eski Düzen’in çöküşünden önce Gus Dur, Endonezya’daki demokratik değerleri gerçekleştirmek ve mücadele etmek için ısrar eden entelektüel figürlerden biri olmuştur. Gus Dur ayrıca her zaman dışlanan azınlık grupları için mücadele ettiğinden dolayı Endonezya çoğulculuğunun babası olmaktadır. Bunun yanında, sonunda rejimin çoğunluğu tarafından reddedilmesine rağmen Gus Dur Marksizm-Leninizm ideolojisini inceleme ve okuma yasağını kaldırmaya çalışmaktadır. Ne yazık ki, 2001 yılındaki siyasi skandal nedeniyle Gus Dur’un cumhurbaşkanı görevinden istifasını talep edilmiştir. Habibie gibi, Gus Dur de kısa bir süre Endonezya Cumhurbaşkanı olmuştur. Gus Dur başkanlıktan istifa ettikten sonra Megawati Endonezyadaki sonraki cumhurbaşkanı olmuştur.

Üçüncüsü, Megawati Sukarnoputri (23 Temmuz 2001-20 Ekim 2004). Megawati, Endonezya Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı Sukarno’nun kız çocuğudur. Bu nedenle, Megawati siyasi olarak aslında çok iyi bir konuma sahiptir. Reformasi döneminden önce, Abdurrahman Wahid gibi Megawati de Yeni Düzen’e şiddetle karşı çıkan bir aktivistti. Reformasi dönemi kurulduktan sonra Megawati, siyasi gücünü çok iyi sağlamlaştırmayı başarmıştır. Yani Reformasi döneminde Megawati, Endonezya Demokratik Mücadele Partisi (PDIP) adında çok büyük bir parti kurmuştur. Bu sebeple, Megawati aslında Reformasi dönemi kurulunca Endonezya Cumhuriyeti’nin cumhurbaşkanı olmak için büyük bir fırsat vardı. Ancak Megawati sonunda Cumhurbaşkanı olamadı, aksine Abdurrahman Wahid’in Başkan Yardımcısı oldu. Gus Dur başkanlıktan istifa ettikten sonra, Megawati başkan yardımcısı olduğu için otomatik olarak Endonezya Cumhuriyeti’nin beşinci Cumhurbaşkanı oldu. Liderliği sırasında Megawati, güçlü bir ideolojik temele sahip olmadığı için geniş çapta eleştirilirdi. Hatta, Megawati’nin uyguladığı politikaların çoğu devlet şirketlerinin özelleştirilmesi ve neoliberal politikalar gibi tartışmalıydı. 2004’te Megawati liderliğini sürdürebilmek için başkanlık seçime geri katılmıştır. Ancak bu seçimde Megawati, Susilo Bambang Yudhoyono’ya kaybetmek zorunda

kalmıştır. Halbuki, Megawati kazanmazsa bile Endonezya siyasetinde bugüne kadar hala önemli bir politikacıdır.

Dördüncüsü, Susilo Bambang Yudhoyono (20 Ekim 2004-20 Ekim 2009) (20 Ekim 2009-20 Ekim 2014). Susilo Bambang Yudhoyono (SBY), Endonezya Cumhuriyeti'nin altıncı Cumhurbaşkanıdır. Gus Dur ve Megawati gibi SBY de Reformasi döneminde Demokrat Parti adlı yeni bir siyasi parti kurmuştur. Sivil olan Gus Dur ve Megawati'nin aksine SBY, askeri geçmişi olan bir politikacıdır. SBY, seçim sistemindeki halk tarafından doğrudan seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur (daha önce Cumhurbaşkanı Halkın Danışma Meclisi veya *People's Consultative Assembly* tarafından seçiliyordu). Bu nedenle, temelde SBY'nin liderlik dönemi Endonezya'daki demokrasi için yeni bir dönem olmuştur. SBY'nin halkın yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik ve diğer sorunları bir an önce ortadan kaldırma taleplerini temsil edebilmesini beklenmiştir. SBY liderliğinin ilk döneminde halkın taleplerine cevap verebilmiştir. İlk dönemde iyi geçirebildiğinden dolayı 2009 başkanlık seçiminde SBY yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Fakat, SBY genel olarak Endonezya'daki çeşitli sorunları çözmemiştir. SBY, liderliğinin sonunda halktan çok sayıda eleştiriyi karşılaşmıştır. Hatta, bazı Demokrat Parti üyeleri yolsuzluğa karışmıştır. SBY, cumhurbaşkanı görevi tamamladıktan sonra Endonezya siyasetinde bu günümüze kadar aktif olarak hala katılmaktadır.

Beşincisi, Joko Widodo (20 Ekim 2014-20 Ekim 2019) (20 Ekim 2019-günümüz). Joko Widodo (genellikle Jokowi olarak anılır) Endonezya Cumhuriyeti'nin yedinci Cumhurbaşkanıdır. Jokowi, hem politikacı hem de iş adamı geçmişine sahip bir cumhurbaşkanı. Jokowi politik kariyerine en alt seviyeden başlamıştır. Jokowi 2005-2012 yılları arasında Java adasının en büyük şehirlerinden biri olan Solo'nun belediye başkanıydı. Solo'da başarılı olduktan sonra Jokowi, Jakarta valilik seçimi yarışına aday olarak daha yüksek bir düzeyde siyasi bir kariyeri denemiştir. 2012 yılında Jokowi, Endonezya'nın en büyük ili Jakarta Valisi olmuştur. Jokowi, Jakarta'da liderlik dönemini tamamlamadan 2014 yılındaki Başkanlık Seçimlere katılıp Endonezya Cumhuriyeti'nin yedinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İlk liderlik döneminde (2014-2019), Jokowi Endonezya'daki gelişme başarılarından dolayı takdir edilmiştir. Günümüzde Jokowi 2019 seçimlerini yine kazandıktan sonra ikinci liderlik

dönemine girmektedir. Maalesef ikinci dönemdeki erken liderliği sırasında Jokowi, serbest pazar yanlısı politikaları nedeniyle büyük ölçüde eleştirilmektedir. Ayrıca Jokowi de neoliberal ekonomik gelişmeye odaklanan politikaları uygulamaya devam etmektedir. Bu politikalar, çiftçiler, balıkçılar ve işçiler gibi birçok dışlanan aktörlere kuşkusuz zarar vermektedir. Jokowi ayrıca giderek daha baskıcı olduğu için eleştirilmeye devam etmektedir. Hatta insan haklarının aktivistleri Jokowi'nin otoriter yapısını giderek daha fazla gösterdiğini görmektedir.

Günümüzde, Cumhurbaşkanı Joko Widodo'nun liderliğinde Reformasi dönemi hala devam etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, reformasi dönemindeki Endonezya hükümet sistemi değişmemektedir. Başkanlık sisteminin uygulanarak açık ve özgür bir siyasi sistemle demokrasinin kalitesi hala korunmaktadır. Lakin uygulanan hükümet sistemi aynı olsa da her liderlik dönemi farklı siyasi renkleri gösterebilir. Hükümetin politik tarzı gerçekten cumhurbaşkanının kimin olduğuna bağlıdır. Reformasi döneminde demokratik alanı giderek daha açık olsa da, her cumhurbaşkanının demokrasi'yi farklı bakış açılarıyla tanımlamaktadır. Örneğin, şimdiki Joko Widodo döneminde, polis ve ordu sivil alanda giderek daha fazla karışmaktadır. Bununla birlikte polis hükümet politikalarını eleştiren insanlara karşı giderek daha baskıcı hale gelmektedir. Hükümeti eleştirmeye çalıştıkları için giderek daha fazla siyasi ve insan hakları aktivistleri tutuklanmaktadır. Ordu aynı zamanda insanların özellikle çiftçilerin topraklarını ele geçirmeye giderek daha fazla dahil olmaktadır. Bu nedenle, demokrasi devletin sloganı olsa da, pratikte hükümet halkına karşı giderek daha fazla baskı yapmaktadır. Demek ki, hükümetin mantığını okuma ve düzeltme çabası çok önemlidir, aksi takdirde Endonezya'da siyaset ve demokrasinin kalitesinin daha iyi olacağını mümkün değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDONEZYA'DA POPÜLİZMİN GELİŞİMİ

Bu ikinci bölümde Endonezya'daki popülizmin siyasi gelişimini açıklanacaktır. Bu bölüm Endonezya'daki popülizm siyasetinin tarihini üç liderlik dönemine dayanarak açıklamaya çalışacaktır. Bu üç liderlik dönemi Eski Düzen (1945-1965), Yeni Düzen (1965-1998) ve Reformasidir (1998-günümüze kadar). Kuşkusuz bu üç liderlik dönemini çok sınırlı araştırma kapasitesi nedeniyle ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde açıklayamamaktadır. Öyle olsa bile, bu bölümdeki açıklama Endonezya'daki popülizmin gelişimini anlamak açısından önemli olacaktır. Demek ki bu bölüm, popülizmin tarım ekonomisi üzerindeki etkilerini açıklamak için gerçekten önemlidir.

2.1. ENDONEZYA'DA POPÜLİZMİN GELİŞİMİ

A spectre is haunting the world – populism. Gellner ve Lonescu, *Populism: Its Meaning and National Characteristics* başlıklı kitaplarında popülizmin günümüzde tüm dünyada hızla yayıldığını açıklamaktadır. Demek ki, bir lider bir ülkeyi yönetiyorsa, büyük olasılıkla kullanılan ideoloji popülizmdir. Bu nedenle, eğer komünizm eskiden birçok ülkenin korktuğu ideoloji idiye, şimdi popülizm komünizmin yerini almıştır (Ionescu and Gellner 1969). Bu günlerdeki gerçeklerini bakarsa yukarıdaki Gellner ve Lonescu'nun iddialarını süphesiz haklı çıkarılabiliştir. Küresel politikada hem sağ hem de sol ideolojilerden giderek daha fazla popülist politikacı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Yunanistan'daki sağ ve sol popülizmden oluşan bir siyasi koalisyon 2015'teki seçimi kazanmıştır. Amerika'daki seçimde, sağcı popülist ve faşist olan Donald Trump en güçlü başkan adayı Hillary Clinton'ı yendikten sonra Amerika'nın başkanı olmayı başarmıştır. Avrupa'da Jaroslaw Kaczynski, Andrej Babiş, Viktor Orbán, Geert Wilders, Marine Le Pen gibi ve başka popülist politikacılar da ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Almanya'da AFD (*Alternative für Deutschland*), İsviçre'de SVP (*Schweizerische Volkspartei*),

Avusturya’da FPÖ (*Freiheitliche Partei Österreichs*), Macaristan’da *Fidesz*, İngiltere’de *UK Independent Party* ve Fransa’da *Rassemblement National* gibi popülist siyasi partiler de ortaya çıkmıştır (Ufen 2018). İspanya ve Yunanistan’da sol popülizm bulunabilirse bile, dünyadaki popülistlerin çoğu sağcı popülisttir. Bu sağcı popülistler genelde kimlik konusu, zenofobik ve ırkçı siyaseti kullallanarak insanların kolektif iradesini inşa etmeye çalışmaktadır.

Avrupa dışında bazı popülist figürler Asya ve Latin Amerika’da da bulunabilir. Örneğin, Venezuela’da Hugo Chávez ve Nicolás Maduro, Bolivya’da Evo Morales, Türkiye’de Recep Tayyip Erdoğan, Hindistan’da Narendra Modi, Filipinler’de Rodrigo Duterte ve eski Tayland Başbakanı Thaksin Shinawatra. Elbette ki bu dünyada popülist aktörlerin her kullandığı popülizm türleri farklıdır. Böylece popülizmi var olan her popülizm olguları genelleştirilerek anlayamazdır. Halbuki, dünyadaki popülizmin gelişmesine dayanarak popülizmin temelde dünya politikacıları tarafından en çok kullanılan politik yaklaşımı olduğunu anlaşılabilir. Endonezya, dünyadaki popülizm olgusundan da ayrılamaz. Popülizm dünyada giderek daha popüler hale geldikçe, birçok Endonezyadaki politikacı da güç kazanmak için popülist yaklaşımı kullanmaktadır. Üstelik, Endonezya’daki liderlik tarihine bakıldığında, temelde popülizmin Endonezya’nın siyasi tarihinin uzun bir parçası haline geldiğini anlaşılabilir. Bu bölümde Endonezya’daki popülizm, Endonezya’daki üç liderlik dönemine dayanarak açıklanacaktır. Önceki kısım anlatıldığı gibi, Endonezya’daki popülizm Eski Düzen dönemi, Yeni Düzen dönemi ve Reformasi dönemi ayrı ayrı açıklanacaktır.

Endonezya’daki popülizmin gelişimini anlamak için aslında kolay değildir. Karmaşık siyasi dinamiklerin yanı sıra, bu siyasi dinamikleri okumak için kullanılabilecek popülizm teorileri de çok çeşitlidir. Bu nedenle, bu çalışma’da Endonezya’daki popülizmi açıklamak için dört şey yapılacaktır. Birincisi, Endonezya’daki popülizmin türünü açıklamak için en uygun kavram ya da teori seçilecektir. İkincisi, Endonezya’daki popülizm hakkında tarihsel veriler sağlayabilecek ulaşılan kaynakları kullanılacaktır. Üçüncüsü, Endonezya’daki popülizm ile ilgili önceki araştırmalar incelenip geliştirilecektir. Dördüncüsü, Endonezya’daki popülizm Endonezya’daki 3 liderlik dönemine göre belirlenecektir.

Bu dördüncü noktaya dayanarak popülizm her Endonezya'daki cumhurbaşkanının uyguladığı popülizm politikalarına odaklanılarak anlatılacaktır.

2.1.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ

Eski Düzen döneminde Sukarno Endonezya'nın en önemli siyasi aktörlerinden biriydi. Endonezya'daki ilk cumhurbaşkanı olmanın yanı sıra, Sukarno hem siyasi partilerin hem de ordunun siyasi güçlerini dengeleyebilen bir liderdi. Sukarno ayrıca kendini tüm Endonezya halkının lideri olarak temsil edebilirdi. Dolayısıyla, Eski Düzen döneminde, Sukarno olmadan Endonezya'nın nasıl oluşunu düşünmek çok zordur (Ricklefs 2001). Ama Sukarno hatasız bir lider değildi. Onun başkanlığı sırasında çeşitli ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Endonezya halkına çok zararlı düşünülen politikalar üzerine çeşitli eleştiriler de ortaya çıkmıştır. Bu eleştiriler, Eski Düzen'in sonunda Endonezya'daki meydana gelen ekonomik ve politik krizlere bakıldığında mantıklı görünmektedir. Ne olursa olsun ki, Sukarno Endonezya için hala önemli bir liderdi. Yaptıklarına göre Sukarno, Endonezya halkını birleştirebilecek bir popülist lider olarak görülmektedir. Bu nedenle, bu kısımda Endonezya cumhurbaşkanı olarak Sukarno'nun nasıl popülist adlandırılan bir lider olduğunu açıklanacaktır. Ayrıca Sukarno'nun 1945-1965'teki başkanlığı sırasında popülist politikaları nasıl kullandığını da açıklanacaktır. Bu soruları aşağıdaki birkaç noktada cevaplanacaktır.

Birincisi, Sukarno bir siyasi lider, siyasi aktivist ve entelektüeldi. Pratik siyasi faaliyetlerde aktif olmanın yanı sıra, Sukarno aynı zamanda eleştirel bir düşünürdü. Hatta Sukarno Marhaenisme adlı bir politik ekonomi düşüncesi veya ideolojisi sunabilmiştir. Marhaenisme'nin ana fikri, Sukarno'nun popülist siyasetiyle yakından ilgilidir. Sukarno, Marhaenisme'yi adil ve müreffeh Endonezya toplumunun oluşturması için amaçlayan popülist bir ideoloji olarak yorumlamaktadır. Marhaenisme'ye dayanarak, halkın çıkarları esasen Sukarno'nun popülist siyasetinin önemli bir unsuru haline gelmektedir. Marhaenisme'nin temel ilkeleri sosyo-milliyetçilik ve sosyo-demokrasidir. Sosyo-milliyetçilik ya da halk milliyetçilik, halkın çıkarlarına dayanan milliyetçiliktir. Sosyo-milliyetçilik, toplumdaki

adaletsizliğin nedeni olan her burjuvazi eylemini reddetmektedir. Başka bir deyişle, sosyo-milliyetçilik politik ve ekonomik milliyetçiliktir, yani tüm Endonezya halkına hem politik hem de ekonomik olarak adalet arayan bir milliyetçiliktir. Sosyo-demokrasi, sosyo-milliyetçilik nedeniyle ortaya çıkar. Sosyo-demokrasi, halkın çıkarlarını savunmaya devam eden gerçek bir demokrasidir. Bu demokrasi, kapitalizmin ve emperyalizmin her türünü reddeden bir demokrasidir. Bu nedenle sosyo-demokrasi, sosyal refahını, toplum refahını veya tüm ulusun refahını yaratmayı amaçlayan demokratik değerlerin uygulanmasını vurgulamaktadır. Marhaenisme, Endonezya tarzı sosyalizm olarak da anlaşılabilir. Demek ki Sukarno, Marhaenisme'yi Endonezya halkının sosyo-kültürel ve politik karakterine uygun bir sol ideoloji biçimi olarak sunmaktadır (Sukarno 2016). Sukarno'nun sunduğu ideolojiye dayanarak, insanların ya da halkın Sukarno'nun popülist düşüncesinde nasıl ana parametre oluşunu anlaşılabilir. Demek ki Sukarno için halk, siyasi düşüncelerinin ve mücadelelerinin ana kaynağıydı.

İkincisi, yukarıdaki ilk noktada Sukarno'nun düşünsel yaklaşıma dayanarak popülist olduğunu anlaşılırken, bu noktada örgütsel yaklaşımı kullanılarak Sukarno bir popülist olarak okunabilir. Sukarno sık sık kendini Endonezya halkının ana lideri ve temsilcisi olarak anlardı. Aynı zamanda halk da Sukarno'ya kuvvetli inanırdı. Hatta Endonezya insanları onu Endonezya Devriminin Büyük Lideri olarak adlandırmıştır. Bu nedenle Sukarno, Endonezya halkıyla doğrudan açık nutuk yoluyla konuşmaya alışmıştır. Gerçekten de Sukarno'nun konuşma yeteneği olağanüstüydü. Ayrıca Sukarno halkların ve her sembollerin usta bir manipülatörüydü. Sukarno, Endonezya halkına inanacak şeyler de verebilirdi. Yani Sukarno pek çok kişinin kendilerine ve ülkelerine itibar veya gurur verebilen bir ümit sağlayabilirdi. Bu nedenle halka direkt olarak nutuk çekerse, Sukarno hem destekçilerini hem de düşmanlarını büyüleyebilirdi. Dolayısıyla Sukarno, politikalarını veya düşüncelerini sık sık doğrudan insanlarla konuşarak iletirdi. Bir örnek olarak, 17 Ekim 1952'deki siyasi çatışma nedeniyle, bir grup asker tarafından başkanlık sarayına tanklar ve askeri toplar getirilmiştir. Aynı zamanda 30.000 civarında birçok sivil protestolar da vardı. Bu protesto eylemi, Temsilciler Meclisi'nin (DPR) feshedilmesini talep etmiştir. Bu problem çözmek için Sukarno protesto edenin kalabalığına gidip onlarla bizzat

konuşmuştur. Sukarno konuşmasını bitirdikten sonra Sukarno'nun emriyle protesto edenlerin kendi dağıldığını başlamıştır. Bu vakaya dayanarak, Sukarno doğrudan insanlarla konuşma yeteneğini bir kez daha göstermeyi başarmıştır (Ricklefs 2001). Demek ki bu popülist liderin özellikleri Sukarno'da gerçekten çok güçlüydü.

Üçüncüsü, Sukarno Endonezya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sürecinde önemli bir figürdü. Sukarno, sömürgeciliğin veya Nekolim'in¹⁵ tüm biçimlerini sürekli olarak reddedebilen bir lider olduğu için mühim hale gelmiştir. Ernesto Laclau'ya (2005) göre popülizm, iki sınıf çelişkisi yani elite (*those in power*) karşı insanlar (*underdog*) oluşturan söylemsel bir strateji ise, Sukarno elitin bir Batı gücü olduğunu algıladı. Demek ki Batı, Endonezya halkına zarar vermeye devam eden sömürge veya emperyalist bir güç olarak algılanmaktadır. Bu nedenle Sukarno, Endonezya'ya Batı müdahalesini reddetmek için sık sık sert ve sağlam bir duruş sergiliyordu. Batı ülkelerinin (Amerika, İngiltere vb.) reddedilmesi, temelde Sukarno'nun halktan sadakat ve siyasi meşruiyet kazanmak için ana gücü haline gelmiştir. Dolayısıyla neokolonyalizm ve emperyalizme karşı savaşabilmek için halk gücünün önemini vurguladığında, bu aslında Sukarno tarafından kullanılan bir tür popülist siyasetti. Batı güçlerin halk düşmanı olarak algılandırması bir yandan halkın birliği şeklinde olumlu bir etki yapsa da bazen bu da halkın yaşamlarını olumsuz etkileyebilirdi. Örneğin, Sukarno'nun Batı güçlere karşı koyma cesareti, 1960'larda olduğu gibi Endonezya'da genellikle ekonomik ve siyasi krizlerle sonuçlanmıştır.

Başka bir örnek olarak, Malezya'nın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının ardından Sukarno'nun emri nedeniyle Endonezya Malezya ile bir çatışma yaşıyordu. O zamanda pek çok Endonezyadaki lider, Malezya'da tek bir devrim bile olmadığı için Malezya'nın gerçekten bağımsız olmadığını düşünüyorlardı. Bazı Endonezyalı liderler de İngiltere'nin emperyalist bir güç olarak Malezya'da hala iktidarda olduğundan şüpheleniyorlardı. Hatta, Malezya 16 Eylül 1963'te kurulduktan sonra Sukarno'ya yakın bir parti olan PKI, Malezya'nın varlığına reddetmek için büyük protesto meydana getirerek üyelerini hareketlendirmiştir.

¹⁵ Nekolim, Neokolonyalizm ve Emperyalizm anlamına gelir. Nekolim yeni bir gizli sömürgecilik olarak tanımlanabilmektedir. Nekolim ülkeleri tarafından sömürgeleştirilen ülkeler bilinçsizce Nekolim ülkelerine ekonomik ve siyasi alanda bağımlılık yaşayacaktır.

Bununla birlikte, Jakarta'daki İngiliz Büyükelçiliği ve 21 personelin evi yakılmıştır. 17 Eylül'de Malezya, Endonezya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bundan sonra, Endonezya dört gün içinde Malezya ve Singapur ile tüm bağlarını da kesmiştir. Hatta, 25 Eylül'de Sukarno "Malezya'yı ezeceğini" ilan etmiştir.

Üstelik Endonezya Ocak 1965'te BM'den ayrılmış zira o sırada Malezya BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olarak seçilmiştir. 1960'larda, anti-amerikancılık siyasetleri Endonezya'da da gittikçe güçleniyordu. Birçok yabancı şirket ve plantasyon da halk tarafından devralınmıştır. 1964'te Sukarno, Amerika ve onun tüm yardımını için cesurca "cehenneme git" demiştir. Dahası, Ağustos 1965'te Sukarno Endonezya'yı Uluslararası Para Fonu (IMF), Interpol ve Dünya Bankası gibi kapitalist dünyayla ilişkilerinden çekmiştir. Demek ki, Sukarno ile batı dünyası arasındaki çatışmanın cesur bir politika olduğunu söylenebilir. Ama ne yazık ki, bu cesur politikalar, Endonezya ekonomisini ve siyasetini ciddi bir krize hapsetmiştir. Dolayısıyla temelde bu politikalar insanları perişan edebilmiştir. Ancak maalesef bu dönemde halkın iyi bir eğitim seviyesi yoktu. Böylece bu dönemdeki halk çoğunlukla sessizdi ve siyasi liderlerin popülist siyasetine tamamen inanmışlardır.

Dördüncüsü, Cas Mudde'a göre, toplumdaki "halk" ve "seçkinler ya da elitler" şeklindeki ikileme dayanan popülizm, ince merkezli bir ideoloji (*a thin-centered ideology*) olarak anlaşılmalıdır. İnce merkezli bir ideoloji olarak tanımlanmasına dayanan popülizm, her zaman faşizm, liberalizm, kapitalizm veya sosyalizm gibi daha sağlam olan (*thick-centered* veya *full ideologies*) diğer ideolojik biçimlerine bağlı olacaktır. Lakin popülist siyaset yine de genel halkın iradesinin bir ifadesi (*general will of the people*) olmalıdır (Mudde and Kaltwasser 2017). Sukarno'yu Cas Mudde'un bu yaklaşımı aracılığıyla temelde popülist bir lider olarak okunabilir. Daha önce açıklandığı gibi, Sukarno ilericiliğe hareket edebilmek için popülizmi kullanırdı. Popülizm bu bağlamda, Sukarno'nun "Endonezya tarzı sosyalizm" yaratma hayalini gerçekleştirmek için neokolonyalizme karşı bir konsolidasyon aracı olarak kullanılırdı. Bu durumda Sukarno, karizmatik bir liderlik tarzına sahip olduğu ve halka yakın olduğu için popülist bir lider olarak kategorize edilmektedir. Bu arada Sukarno'nun sol ideolojisi, popülist siyasetine renk veren tam bir ideoloji haline

gelmiştir¹⁶. Bu nedenle, Sukarno'nun kullandığı popülizm, diğer tam veya daha sağlam ideolojilerin etkisi olmayan saf popülizm değildir. Fakat Sukarno'nun popülizmi kimlik siyaseti yaklaşımı kullanan bir sağ popülizm değildir. Sukarno'nun popülizmi sol popülizmdir. Yani eleştirel bir politik ekonomi yaklaşımına dayalı olarak seçkinler ve halk şeklinde iki grup oluşturan bir popülizmdir. Sol popülizm aracılığıyla Sukarno, Endonezya halkını savunmaya ve elit gruplarını batı ülkeleri, neokolonyalizm ve emperyalizm biçiminde reddetmeye çalışmıştır.

Beşincisi, ilk nokta gibi, popülizmin önemli özelliklerinden biri, liderlerin halk adına kullandıkları siyasi manevralar ve retoriktir. Sukarno'nun GÜDÜMLÜ Demokrasi döneminde uyguladığı politikalara bakıldığında, bu siyasi manevralar ve retorikler da görülebilir. 17 Ağustos 1959'da cumhuriyetin kuruluş yıl dönümünü kutluduğunda Sukarno, "Devrimimizi Yeniden Keşfetmek" başlıklı bir konuşma yapmıştır. Bu yapılan konuşma ya da nutuk, güdümlü demokrasinin nasıl uygulanacağına dair temel kavramla yakından ilgilidir. Sonunda bu konuşma Siyasi Manifesto (Manifesto Politik/ Manipol) olarak tanınmıştır. Siyasi Manifesto kullanarak Sukarno, Endonezya'daki devrim ruhunun ve sosyal adaletin canlanmasını istemiştir. Ayrıca Sukarno Siyasi Manifesto ile sürdürülebilir bir devrim için devlet kurumların ve kuruluşlarının yeniden tamamlanması gereğini vurgulamıştır. 1960'ların başında Sukarno, Manipol'un arkasına USDEK kelimesini ekleyerek Politik Manifesto'yu tamamlamıştır. Böylece 'Manipol USDEK' olarak tanınmıştır. USDEK, yani 1945 Anayasası, Endonezya tarzı Sosyalizm, GÜDÜMLÜ Demokrasi, GÜDÜMLÜ Ekonomi ve Endonezya Ulusal Kişiliği kısaltmasıdır (Ricklefs 2001). Temel olarak, Manipol USDEK uygulamasını bakıldığında Sukarno'nun Endonezya ulusunun kimliğiyle özdeş politikaları uygulamaya çalıştığını söylenebilmektedir. Sukarno aynı zamanda Endonezya ulusunun egemenliğinin önemini vurgulayan siyasi manevralar ve retorikler devamlı yapardı. Daha önce açıklandığı gibi, güdümlü demokrasi döneminde Endonezya'nın olağanüstü bir siyasi kriz yaşıyordu. Bu nedenle, siyasi kimliği birleştiren Manipol USDEK gibi politikanın aracılığıyla Sukarno,

¹⁶ Sukarno bir keresinde Marksist olduğunu söylemiştir. Ancak Sukarno'nun sunduğu Marhaenisme ideolojisi gibi Sukarno'nun kullandığı Marksizm ideoloji aslında Endonezya'nın kültürel ve sosyo-politik bağlamıyla yakından ilgilidir (Sukarno 2016). Başka görüşe göre Sukarno'nun kullandığı Marksizm sosyalizme daha yakındır.

Endonezyadaki siyasi çıkar çatışmalarını ortadan kaldırılabileceğini ummuştur. Fakat bu Sukarno'nun politikaları aslında otoriter popülizm (*authoritarian populism*) olarak anlaşılabilir. Yani Sukarno sonunda insanların kimliğini birleştirerek toplumda homojenlik yaratmak için otoriter bir yaklaşım kullanmıştır. Nihayet, bu uygulanan politika, Sukarno'nun liderlik statüsünü güçlendirmek ve iktidarını sürdürmek için yaptığı siyasi faaliyet olarak anlamak için önemlidir.

2.1.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ

Yeni Düzen, karmaşık bir siyasi sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kısaca, 1965'teki gerçekleşen siyasi hareket veya darbe, Soeharto'nun Sukarno'nun iktidarını ele geçirip Yeni Düzen'i başlamasının anahtarıydı. Temelde Soeharto'nun Sukarno ile birçok farklılığı bulunur. Sukarno ve Soeharto'nun ikisi de orijinal Cava kabilesinden gelmelerine rağmen, Soeharto orijinal Cava kültürüne gerçekten çok yakındı. Bu nedenle, bazen Cava halkı için Soeharto daha anlaşılirdi ve beğenilirdi. Soeharto da Sukarno gibi değil, zira yüksek bir batı eğitimine sahip değildi. Bu yüzden Soeharto sömürgecilik karşıtı, faşizm ve diğerleri gibi değerlere aşina olmamıştır (Ricklefs 2001). Soeharto, askeri geçmişi olan bir cumhurbaşkanıdır. Fakat Soeharto, temelde mükemmel siyasi taktiklerine ve olağanüstü zekaya sahipti. 1965 yılında Soeharto da bazı ordu generalleri dahil elit sınıflarla iyi ve güçlü ağlara sahipti¹⁷. Ordu ile güçlü ilişkilere sahip olmanın yanı sıra, Soeharto geniş dış işbirliğine ulaşabilen ve sermaye gücüne sahip olan Endonezyadaki Çinli iş adamları ile de güçlü ağlara sahipti¹⁸. Soeharto'nun ağları, Sukarno'dan güç alma sürecinde kesinlikle önemli bir rol oynamıştır. Bu siyasi ve ekonomik ağları, 32 yıl boyunca Endonezya'yı yönetebilmesi için Soeharto'yu da sürekli destekliyordu.

¹⁷ Güdümli Demokrasi döneminde, Endonezya'daki siyasi gücün üç ayağı Sukarno, TNI ve PKI idi. PKI'yi 30 Eylül darbesinden sonra imha edildiğinde ve Sukarno istifa edip yerini Soeharto aldığında, TNI pratikte Endonezya'nın siyasi ve ekonomik kaynaklarını kontrol edebilecek sağlam bir güç haline gelmiştir.

¹⁸ Soeharto ile güçlü bağları olan Çinli iş adamlarından biri Liem Sioe Liong veya Sudomo Salim'di. Soeharto ile iyi bağlantıları kurabildiği için Liem, Soeharto'nun liderliği sırasında olağanüstü iş erişimine sahipti. Hatta Endonezya'daki en zengin kişi ve Güneydoğu Asya'nın en zengin insanlarından biri olmuştur.

Liderliğinin başlangıcında Soeharto, Endonezya için yeni bir umut olarak görülmüştür. Bu dönemde çok güçlü bir siyasi çatışma yaşanmıştır. Dahası, Yeni Düzen'in ilk günlerinde Soeharto, refah, ekonomi, sağlık ve eğitim sektörlerindeki birçok zorlukla karşılaşmıştır. Örneğin, ekonomi sektöründe, 1965'in sonunda Gündümlü Demokrasi'den miras kalan dış borç 2,36 milyar dolara ulaşmıştır. 1966 yılında mal ve hizmet fiyatları bir önceki yıla göre %635 artmıştır. Enflasyon oranı yılda %300-500'e kadar çok yüksektir (Mas'ood 1996). Öyle ki, tarım ekonomisinin ve imalat sanayinin çoğu sektörü, sınırlı üretim kapasitesi ve destekleyici altyapı nedeniyle durmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Soeharto, hükümetini başlarken şüphesiz birçok zorlukla karşılaşmıştır. Ekonomik sorunları çözme sürecinde Soeharto, teknokrat olarak atanan birkaç iktisatçı'ya güvenmiştir. Bu iktisatçılar, Amerika Birleşik Devletler'deki Barkeley Üniversitesi'nden mezun olduğu için Barkeley Mafyası olarak bilinmektedir. Soeharto'nun ekonomik sorunları çözmek için kullandığı yaklaşımın en az iki sonucu bulunmaktadır. Birincisi, Endonezya kapitalist ekonomik yaklaşımı kullanmaya başlamıştır. Soeharto ve iktisatçılar, ekonomik sorunların çözümünde borç yardımı almak için IMF'nin önerdiklerini her adımı izlemeye çalışırdı. Bu politikanın sonucu, Endonezya'nın Sukarno tarafından kullanılan halk yanlısı ideolojiyi terk etmeye başlamasıydı. Endonezya ekonomik sistemi çok kapitalist hale gelip neoliberal sistemde sıkışıp kalmaya başlamıştır.

İkincisi, Endonezya'daki ekonomik sorunların çözümünde iktisatçıların teknokrat olarak atanması, aslında Soeharto'nun halkın sempatisini kazanma girişimiydi. Soeharto ekonomik kalkınma politikalarının doğası gereği teknokratik olduğunu göstermek istemiştir. Yani Soeharto teknokratik sistemle, kalkınma politikalarının aslında pratik siyasi çıkarların dışında olduğunu göstermeye çalışmıştır. Halbuki, Soeharto'nun politikası teknokratik popülizm (*technocratic populism*) olarak adlandırılabilir. Bir yandan Soeharto'nun politikaları aslında popülizmin kılığına giyinmiş totalitarizm olarak okunabilir (Hadiz and Robison 2017). Ancak, aslında örgütsel yaklaşıma göre Soeharto, otoriter popülizmi (*authoritarian populism*) kullanan bir lider olarak okunabilmektedir. Otoriter popülizm, demokratik kurumları ve uygulamaları yıkmak için seçim sistemini bir araç olarak yararlanan popülizmin yaklaşımı olarak anlaşılabilmektedir. Bu popülizm seçimleri tam bir manipülasyonla

yürüttüğünde, devlet de kitlesel medyaları tam olarak kontrol edebilmektedir (Crewe ve Sanders 2020). Bu popülizmim türü kullanan lider, toplumu homojenleştirmek için baskıcı politikalar yaparak otoriter bir yaklaşım kullanmayı tercih etmektedir. Sonunda, bu tür popülist lideri güç kazanmak için popülizmi kullanır, ancak sonunda bu güç sınırlı bir grubun otoritesinde yoğunlaştırıp merkezileştirmektedir (Morelock 2018).

Soeharto'nun otoriter popülizmi kullanan bir lider olduğunu birkaç örnek üzerinden gösterilebilmektedir. Birincisi, Eski Düzen döneminde Sukarno, "Komutan Olarak Politika" jargonuyla siyasi gelişmeye odaklanmıştır. Sukarno'nun aksine Soeharto, ekonomik kalkınmaya odaklanmıştır. Bu nedenle Soeharto için ekonomi en önemli öncelikti. Böylece Soeharto için siyasi istikrar bir zorunluluktur. Başka bir ifadeyle, siyasi istikrar ülke ekonomisinin gelişmesi için mutlak bir ön koşuldu. Ne yazık ki bu siyasi istikrar, otoriter ve baskıcı bir siyasi sistemle yürütülüyordu. Hatta, Soeharto siyasi parti birleştirme politikasıyla Endonezya'daki siyasi ideolojinin tüm farklılıkları azaltmaya çalışmıştır. Soeharto, 1973'te İslami ideolojiye sahip tüm siyasi partileri PPP (Birleşik Kalkınma Partisi) adlı tek bir partide birleştirmiştir. Bununla birlikte, İslami olmayan ideolojiye sahip siyasi partiler PDI (Endonezya Demokrat Partisi) adlı bir siyasi parti birleştirilmiştir. Bu arada, Soeharto'nun siyasi aracı olarak Golkar (*Golongan Karya*) adında kendi partisi vardı. Yeni Düzen döneminde, Endonezya toplumu siyasi isteklerini ve beklentilerini sadece bu üç parti (PPP, PDI, Golkar) aracılığıyla temsil edilebilmiştir. Ne yazık ki Yeni Düzen döneminde, otoriter ve baskıcı hükümetler nedeniyle yapılan seçimlerde halkın çoğunluğu Golkar'a oy vermek gerekiyordu. Hatta seçimlerde tüm hükümet çalışanlarının Golkar'a oy vermesi zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Soeharto'nun yarattığı iki parti, yani PPP ve PDI, demokrasinin kuklaları gibiydi. Demek ki Golkar'ın hükümetin partisi olarak seçimlerdeki zaferi kesindi.

İkincisi, Yeni Düzen döneminde ordunun iktidarı çok güçlüydü. Bu nedenle Soeharto, Endonezyadaki toplumu askeri güçle kontrol etmeye alıştırdı. Örneğin, Ocak Tahribatı (Malari/*Malapetaka Januari*) olarak bilinen bir olaydır. Malari olayı, Japon Başbakanı Tanaka Kakuei'nin Cakarta'ya ziyaretini reddeden öğrencilerin ve gençlerin çok büyük bir protesto çekmeleri nedeniyle meydana gelmiştir. Bu olay

sırasında ordu devam etmiş protesto'yu şiddetle dağıtarak 770 protestocuları tutuklamıştır. Başka bir örnek, 1990'larda Aceh ve Timor-Timor bölgesinde gibi Endonezya'dan ayrılmak isteyen ayrılıkçı hareketler de vardı. Soeharto, bu ayrılıkçı hareketin üstesinden gelmek için diplomatik bir şekilde çözüm kullanmaktansa militarist bir yaklaşım kullanmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak, militarist bir yaklaşım kullanıldığından birçok masum insanın hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Soeharto Petrus (Gizemli Nişancı) olarak bilinen bir politika uygulamıştır. Petrus, 1980'lerdeki çok yüksek suç oranının üstesinden gelmek için gizli bir operasyondur. Petrus, herhangi yasal işlem başlatmadan hükümet tarafından suçlu sayılan yaklaşık bin kişiyi öldürmüştür. Soeharto'ya göre bu cinayet'i toplum üzerinde caydırıcı etki sağlamak için yapılmıştır (Triyana 2010). Fakat temelde Soeharto'nun Yeni Düzen döneminde kullandığı politik yaklaşımı toplumdaki demokratik alanı öldürmüştür. Soeharto militarist, totaliter ve baskıcı bir yaklaşımla halkını tahakküm ederek kendini ve civarındaki seçkinleri güçlendirmiştir.

Üçüncüsü, Soeharto'nun otoriter popülizmi sonunda hem politik hem de ekonomik olarak seçkin bir grup yaratmıştır. Hatta Soeharto gücünü sürdürmek için ailesi ve destekçileri oluşan oligarşi grubu yaratmıştır. Yeni Düzen döneminde, birçok ulusal kalkınma proje aslında Soeharto ailesi tarafından gerçekleştirilirdi. Hatta Soeharto'nun çocukları ticaret, tarım, inşaat ve ulusal otomobil projelerinde rol alırdı. Soeharto'nun karısı Siti Hartinah'ın da kocasının konumunu maddi kazanç sağlamak için kullandığına inanılmaktadır. Siti Hartinah da büyük ticari yatırımlarla birçok vakıf yönetmiştir. Soeharto'nun kardeşleri Proboosutedjo ve Suudwikatmono da o dönemde iş kariyerleri geliştirebildiler. Aynı zamanda Soeharto, ekonomik kaynaklarını orduyla paylaşmaya alışırdı. Ordu da plantasyonlar veya petrol gibi birçok ekonomik kaynağı kontrol etmiştir. Soeharto da Liem Sioe Liong gibi Endonezyadaki Çinli iş adamlarıyla işbirliği yapmıştır. Çinli iş adamları ile işbirliği sayesinde Soeharto, sermayeye daha geniş erişim sağlayabilmiştir. Ne yazık ki bu işbirliği yalnızca Soeharto ve destekçilerine fayda sağlamıştır. Hatta, o dönemde Liem Sioe Liong Endonezya'nın en zengin adamıydı. Bu nedenle Yeni Düzen döneminde oldukça güçlü bir yolsuzluk, akraba kayırma ve gizli anlaşma vardı. Soeharto'nun ailesi, destekçileri ve ağları giderek zenginleşirken, Endonezya halkı yoksulluk içinde sıkışıp kalmıştır. Nihayet

Soeharto'nun popülizmi sonunda halktan doğan yeni bir popülizm hareketini meydana getirmiştir.

Dördüncüsü, birinci nokta dışında, toplumda homojenlik yaratmak için otoriter popülizm politikasının bir biçimi ortak bir düşman (*common enemy*) yaratmaktır. Siyasi alandaki bir hakikat kimliği oluşturma politikası, 1965 darbesiyle (30 Eylül Hareketi) yakından ilişkilidir. Bu siyasi çatışmanın bir sonucu olarak, Yeni Düzen rejimi kimin haklı kimin haksız olduğunu yorumlamada tam kontrole sahipti. Ne yazık ki bu darbe sol görüşlü ana kurban olarak bırakmıştır. Bu darbe sonucunda, sol görüşlü ideolojik faaliyetin tüm biçimleri devlet tarafından dışlanmaya başlamıştır. Marksizm gibi her türlü sol ideoloji devlet düşmanı olarak suçlanıp ortadan kaldırılmaya başlamıştır. Devlet bile komünizm veya Marksizm-Leninizm gibi sol ideolojik fırsatların Endonezya siyasi söylemine dahil edilmesini ortadan kaldıran Tap No. XXV/MPRS/1966 şeklinde bir politika yayınlamıştır. O zamanki hükümet, sol ideolojinin yok edilmesi gereken bir düşman olduğunu ilan ederek söyleminin egemenliği altında tutabilmiştir. Sol ideolojiye mensup olmakla suçlanan herhangi bir faaliyet veya aktör, devlet düşmanı olacak ve baskıcı ve insanlık dışı bir şekilde cezalandırılacaktır. Bu otoriter popülizm biçimi, her insanın eşit haklarına saygı duyan demokrasi ruhuna kesinlikle karşı olmuştur.

Yukarıdaki politikalarına dayanarak, Soeharto'nun sonunda otoriter ve baskıcı olma eğiliminde bir tür popülizm kullandığını söylenebilmektedir. Hatta Soeharto merkezi bir iktidar modeli oluşturarak kendisine siyasi ve ekonomik destek sağlayabilecek bir oligarşik çevre yaratmıştır. Soeharto'nun otoriter popülizm türü, nihayetinde toplumda başka bir popülizm türünün ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Soeharto'nun liderliği altında, baskıcı bir sistemin uygulanması sonunda toplumdaki çeşitli grupların direnişiyle sonuçlanmıştır. Soeharto'yu reddeden toplumdaki çeşitli gruplar da yozlaşmış rejim seçkinlerine karşı reddetmek için nihayet popülizmin siyasetinden faydalanyordu. Pek çok siyasi aktör ve grup, Soeharto ve Yeni Düzen rejimini reddetmek için popülizm mantığını kullanmaya başlamıştır. Bu zamanda, Yeni Düzen ve Soeharto, hemen çökmesi ve yerini adil bir demokratik rejime değiştirilmesi gereken yozlaşmış siyasi seçkinler olarak görülüyordu. Temelde, Yeni Düzen'e karşı çıkan popülist hareketler çeşitlidir. Geçmişteki Sukarno'nun kullandığı

gibi kullanan halk yanlısı popülizm vardı. Toplumda artan İslami dindarlık seviyesinden yararlanarak İslami popülizmi kullananlar da vardı. Ancak ortaya çıkan tüm popülist hareketlerin tek bir ortak amacı olduğu kesindir, yani Soeharto'nun cumhurbaşkanlığından istifa etmesi ve Yeni Düzen'in çökmesidir.

Yeni Düzen döneminde ortaya çıkan popülist hareketler gerçekten halktan gelmiştir. Yukarıdaki anlatıldığı gibi, Yeni Düzen döneminde ortaya çıkan birkaç popülist hareket vardı. Örneğin, 1992'de PDI'ye liderlik eden Soerjadi'dir. Onun siyasi partisini fakirlerin savunucusu ve Yeni Düzen'e muhalefet olarak göstererek, Soerjadi 1992 seçiminde PDI oylarını artış sağlayabilmiştir. Şimdiki PDIP'nin lider olan Megawati, o zamanda da Soeharto'nun muhaliflerine yönelik baskısına karşı bir direniş sembolü haline gelmiştir. Soeharto rejimine karşı üniversite öğrenci gücünü pekiştirmeyi başaran Amien Rais ve Gus Dur gibi başka popülist aktörler de vardı. Ayrıca üniversite öğrencilerinin olağanüstü popülizm siyasi gücü de vardır. Öğrencilerin Soeharto'ya karşı verdiği uzun mücadele hafife alınamazdır. Soeharto'nun baskıcı politikalarının kurbanı olarak üniversite öğrenciler, sonunda Soeharto'yu deviren ana failer olmuştur. Bu popülist aktörlerin yanı sıra, yozlaşmış ve otoriter seçkinlere karşı şevkle ortaya çıkan pek çok başka entelektüel de vardı. Demek ki, Soeharto'nun rejimi devirme çabalarında halkın desteğini kazanmak için popülizm siyaset stratejileri masif olarak kullanılıyordu. Kısaca Yeni Düzen'in ulusal siyasetin dinamiklerinde önemli rol oynayan başka popülist liderleri doğurduğunu söylenebilmektedir. Dolayısıyla temelde Bu nedenle, Yeni Düzen döneminin sonundaki Soeharto'nun otoriter popülizmine karşı olan popülizmin ortaya çıkmasının dinamiklerini anlamak önemlidir. Zira Soeharto'ya karşı çıkan bu popülist liderleri, sonunda Reformasi Dönemi'nde önemli bir figür haline gelmektedir. Başka bir ifadeyle, Yeni Düzen döneminin sonundaki ortaya çıkan popülist liderler, Endonezya'nın gelecekteki siyasi dinamiklerinde de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, Yeni Düzen'den itibaren, popülizm siyaseti Endonezya'daki politikacılar tarafından yaygın olarak daha çok kullanılan yeni bir siyasi eğilim haline gelmektedir.

2.1.3. REFORMASI DÖNEMİ

Reformasi dönemi, 1998'deki Soeharto liderliğindeki Yeni Düzen rejiminin çöküşünden bu yana başlamıştır. Bugüne kadar 23 yıldır Reformasi Dönemi devam etmektedir. Demek ki reformasi döneminin yaşı, Soeharto'nun liderliğinin süresinden bile daha kısadır. Reformasi dönemi kesinlikle Endonezya'daki sosyo-politik dinamikleri özellikle demokrasi için yeni ve önemli bir başlangıçtır. Bugüne kadar, reformasi döneminde Endonezya 5 yeni cumhurbaşkanı tarafından yönetilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, Reformasi dönemindeki ortaya çıkan yeni liderler genelde Soeharto'nun Yeni Düzen dönemindeki muhalefeti idi. Bazıları halkın sempatilerini kazanmak için popülizm siyasetini de kullanıyorlardı. Ayrıca reformasi döneminde bazı siyasetçilerin güç kazanmak için popülizmi kullandığını hala görülebilmektedir. Dolayısıyla popülist siyaseti kullanma eğiliminin temelde reformasi dönemine kadar devam ettiğini söylenebilmektedir. Yani esasen popülizm siyaseti reformasi döneminde giderek gelişip güçlenmektedir. Bu nedenle, reformasi dönemindeki popülizmin gelişimini anlamak için ilginçtir. Bu kısımda reformasi dönemindeki popülizmin gelişiminin analizi her cumhurbaşkanın dönemine göre açıklanacaktır.

Birincisi, Bacharuddin Jusuf Habibie (21 Mayıs 1998-20 Ekim 1999). Habibie aslında popülist bir lider olarak anlaşılamaz. Habibie, cumhurbaşkanlıktan istifa eden Soeharto'nun yerini aldığı için Endonezya cumhurbaşkanı olmuştur. Bu nedenle, aslında Habibie hükümetten veya seçkin sınıfından gelen bir liderdi. Seçkinlerin bir parçası olarak görüldüğü için, Habibie'nin liderliğini halktan çok fazla reddetme ve eleştirme almıştır. Ancak, politikasına dayanarak Habibie'nin aslında halkı ve demokrasiyi desteklediğini gösterebilmiştir. Üçüncü cumhurbaşkanı olarak Habibie Endonezya'nın daha demokratik, adil ve açık olacağını topluma söz vermiştir. Bu nedenle Habibie, halkın ortaya koyduğu tüm isteklerini ve beklentilerini karşılamaya ve yerine getirmeye çalışıyordu. Demek ki, Habibie aslında halkın bir parçası olmaya ve elit imajından kurtulmaya çalışmış. Bu bağlamda Habibie popülist bir lider olarak görülebilmektedir. Popülist siyaset aracılığıyla Habibie Endonezya'ya temelde çok iyi ve büyük katkı sağlayabilmiştir. İlk olarak Habibie, Doğu Timor'a Endonezya'dan bağımsızlık kazanması için siyasi haklar vermiştir. İkincisi, o da Soeharto'nun liderliği sırasında tutuklanan birçok siyasi mahkumu da serbest bırakmıştır. Üçüncüsü, Habibie

de 1999'da demokratik bir başkanlık seçime hazırlanmaya katılmıştır. Habibie lideriği döneminde, Endonezya'daki demokrasinin gelişmesinin bir parçası olarak çeşitli yeni siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Dördüncüsü, Habibie da Endonezyadaki daha kaliteli bir demokrasi için basın özgürlüğü sağlamıştır. Beşincisi, Habibie ayrıca siyasete ordu müdahalenin azaltılmasına çalışmıştır. Altıncısı, Yeni Düzen döneminde hükümet sistemi çok merkezileştiğinde, bunun aksine Habibie bölgelere özerklik vermiştir. Demek ki, Habibie Yeni Düzen'in özelliği olan iktidarın merkezileşmesini kaldırmıştır. Bu popülist siyasetleri kullanarak Habibie Endonezya demokrasisinin gelişmesine büyük hizmet vermiştir.

İkincisi, K.H. Abdurrahman Wahid veya Gus Dur (20 Ekim 1999-23 Temmuz 2001). Habibie gibi, Gus Dur da kısa bir süredir Endonezya Cumhurbaşkanı olmuştur. Gus Dur bölgelerdeki birçok kimlik çatışması olduğu zaman Endonezya'yı yönetiyordu. O zamanda, bölgelerde farklı etnik gruplardan, dinlerden, ekonomik sınıflardan oluşan gruplar arasında birçok çatışma olmuştur. Bu nedenle Gus Dur'un ağır zorluklarla karşılaştığını söylenebilmektedir. Temelde Ernesto Laclau yaklaşımını bakıldığında Gus Dur'un politikalarını popülizm politikaları olarak anlaşılabilmektedir. Gus Dur, seçkin sınıf ve halkla yüzleştirmese bile, Gus Dur halkın gücünü ortak bir siyasi gündem olarak pekiştirmeye çalışırdı. Bununla birlikte, Gus Dur Endonezya'da her zaman çoğulculuğun değerlerini savunmaya çalışırdı. Demek ki, Gus Dur için Endonezya ne kadar çeşitli olursa olsun da insanlar kesin olarak birlikte yaşayabilmelidir. Gus Dur'un çoğulculuk politikasına bir örnek olarak,, Gus Dur daha önceki dışlanan Çin Konfüçyüsüne dini kutlamaları açık bir şekilde gerçekleştirme hakkı vermiştir. Dahası, Gus Dur Marksizm ve Komünizmin gelişmesini ve yayılmasını yasaklayan 1966 MPRS Kararnamesi'nin kaldırılmasını da önermiştir. Laclau ve Mouffe'nun düşüncelerine göre, Gus Dur'un politikalarının ruhu bakılırsa radikal demokrasinin ruhuyla aynı şekilde gelmektedir. Bu sebeple Gus Dur özgürleştirici güce sahip olabilmeleri için iktidardan dışlananlara her zaman yer ve fırsat sağlamaya çalışırdı. Böylece Gus Dur, Soeharto dönemindeki her zaman devlet merkezilik ve baskıcı hiyerarşi unsurlarını ortadan kaldırmaya çalışırdı. Gus Dur ayrıca bölgelerdeki çatışmaları çözmek için her zaman insancıl yaklaşımı kullanıyordu. Yeni Düzen rejimini ve Soeharto'yu sürekli reddedenlerden biri olarak

Gus Dur, Soeharto dönemindeki insan hakları ihlalleri ve yolsuzluğa yönelik ciddi soruşturmalar şeklinde halkın arzusunu gerçekleştirmiştir. Gus Dur'un uyguladığı popülizm politikalarına bakıldığında bu popülizmin sol popülizme çok yakın olduğunu söylenebilmektedir. Demek ki, Gus Dur Endonezya'yı yönettiği sürece kimlik ve sınıf özcülüğü sorununa hapsolmamıştır. Tam tersine, radikal demokrasiyi uygulayarak Gus Dur, iktidardan dışlanan her aktör için siyasi fırsatı ve özgürlük siyaseti vermeye çalışmıştır.

Üçüncüsü, Megawati Sukarnoputri (23 Temmuz 2001-20 Ekim 2004). Karmaşık siyasi çatışma nedeniyle Gus Dur sonunda cumhurbaşkanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden başkan yardımcısı olan Megawati otomatik olarak Endonezya Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanı olmuştur. Megawati, Endonezya'nın siyasi haritasında önemli bir liderdir. Bazılara göre, Megawati babası Sukarno'nun karizmasının etkisiyle ulusal siyasette önemli bir konuma gelebilmektedir. Ama aslında Megawati Yeni Düzen'den bu yana siyasi yeteneğini gösterebilmektedir. Megawati popülist siyaset kullanarak Soeharto ve Yeni Düzen ile mücadelede önemli isimlerden biri haline gelmiştir. Yeni Düzene karşı gösterdiği mücadele, ona halktan sempati kazanma fırsatı vermiştir. Öyle ki, Megawati milliyetçi-seküler bir ideolojiye sahip insanların çoğunluğundan geniş destek alıyordu. Reformasi döneminde, Endonezya'nın en büyük partilerinden biri olarak PDIP'e yönetirken Megawati kendisini halkın temsilcisi olarak gösterirdi. Ayrıca Megawati, halkın çoğunluğunun çıkarları için bir savaşçı olarak imajını şekillendirmek için popülist siyaseti de kullanırdı (Ziv 2001). Ancak maalesef bu popülist siyasetin genelde sadece retorik ve slogan olduğunu görülmüştür. Uygulanan politikalara göre Megawati Endonezya için önemli ve iyi bir değişiklik sunamazdır. Onun liderliğindeki Endonezya, hala yolsuzluk, ayrılıkçılık ve terörizm sorunlarının durumunda kalmıştır.

Dördüncüsü, Susilo Bambang Yudhoyono (20 Ekim 2004-20 Ekim 2009) (20 Ekim 2009-20 Ekim 2014). Susilo Bambang Yudhoyono veya SBY, 2009 seçimlerinde halk tarafından doğrudan seçilen ilk cumhurbaşkanıdır. Aynı zamanda SBY, Reformasi döneminde iki dönem seçimleri kazanan ilk cumhurbaşkanı olmayı başarmıştır. Başlangıçta, SBY güçlü bir karizmaya sahip bir liderdi, böylece 2004 başkanlık seçimde cumhurbaşkanı olarak seçilebilmiştir. O sırada SBY, çok güçlü bir

siyasi taban örgütlenmesine sahip görevdeki cumhurbaşkanı olarak Megawati'yi yenmeyi başardı. Yolsuzluğu ve çeşitli ekonomik ve politik sorunları ortadan kaldırma şevkiyle SBY, sonunda en popüler siyasi liderlerden biri haline gelmiştir. SBY, liderliği boyunca birçok popülist yaklaşım da kullanıyordu. Demek ki, onun uygulanan popülist siyasetleri SBY'nin ikinci dönem seçilme nedenlerinden biridir. Bazı siyasi uzmanlar SBY'nin "*Thaksinomics*"¹⁹ adlı popülist bir yaklaşımı benimsediğine inanmaktadır. SBY sık sık yoksullara nakit yardımı sağlayarak yoksul yanlısı politikalar uygulardı. Bu politika özellikle 2009 seçimin döneminden önce uygulanmıştır. Böylece, bir popülist siyaset kullanarak SBY başkanlık seçimi tekrar kazanabilip ikinci dönemde cumhurbaşkan olabilmektedir. Üstelik, SBY'nin petrol fiyatlarını düşürmek için popüler bir politikası da vardı. Açıkça söylemek gerekirse, Endonezya'daki petrol fiyatlarının düşmesi aslında 2008 yılında uluslararası petrol fiyatlarının düşmesinin bir sonucuydu. Fakat bu politika SBY tarafından halka yardım etme konusundaki halk yanlısı politikası olarak algılanmıştır. SBY'nin kullanılan popülist politikalarını genellikle "ekonomik popülizm" olarak tanımlanabilmektedir (Mietzner 2009). Neticesinde, popülist siyaseti sürekli olarak kullanabilmesine rağmen SBY birçok ekonomik sorunu çözemediği için de eleştirilmiştir.

Beşincisi, Joko Widodo (20 Ekim 2014-20 Ekim 2019) (20 Ekim 2019-günümüz). 2000'li yılların Endonezya'da popülizmin gerçekten genişlediğinin dönem olduğunu söylenebilmektedir. Bu genişleyen popülizm aynı zamanda da farklı bir ideolojik yelpazeden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde de seçim yoluyla güç kazanmak için popülizm siyasetini kullanan birçok siyasetçi de ortaya çıkmaktadır. Bu arada, halkın sempatisinin çoğunu kazanabilen popülist figürlerden biri Joko Widodo veya Jokowi'dir. 2014 ve 2019 başkanlık seçimlerinde Joko Widodo, Prabowo Subianto ile karşı karşıya gelmiştir. Jokowi ve Prabowo popülist politikacılar sayılmasına rağmen ikisi farklı popülist siyasetin türü kullanmıştır. Mietzner'e göre Jokowi pragmatik bir kişidir ve teknokratik popülizm yaklaşımı kullanma eğilimindedir. Aynı zamanda, Jokowi popülizmin başka yerlerdeki bulunan popülizmden farklı birçok özelliğine sahiptir. Birincisi, Jokowi tüm politik sistemi değiştirmemek için popülizmi kullanırdı. Bunun aksine, Jokowi mevcut demokratik

¹⁹ Bu kavram eski Tayland Başbakanı Thaksin Shinawatra tarafından geliştirilmiştir.

sistemde bir değişiklik önermeye çalışıldı. İkincisi, Cas Mudde veya Laclau'nun popülist yaklaşımının aksine, Jokowi başka bir popülizm siyaseti kullanmaktadır. Yani Jokowi reddedilmesi gereken bir düşmanın veya elitin varlığını vurgulamamaktadır. Jokowi genellikle kendisini halk için kapsayıcı ve yakın bir lider olarak göstermektedir. Üçüncüsü, Jokowi yabancı karşıtı veya batı karşıtı söylemi yaratmamaktadır. Öte yandan Jokowi, kamu hizmetlerinin kalitesini artırmaya devam ederken batı ile iyi ilişkilerin önemini vurgulamaktadır (Mietzner 2015).

Ayrıca, Jokowi kendisini halkın bir parçası olarak temsil etmeye devam etmektedir. Siyasi partilerin olumsuz imajı nedeniyle insanların siyasete güveni azalmaya ve hükümetin kapasitesi düşmeye devam ederken, Jokowi kendisini aşağıdan gelen²⁰ ve Endonezya'daki sorunların çözümü olacak bir siyasetçi olarak gösterirdi (Hamid 2014). Ancak ne yazık ki Jokowi kendisini tutarlı olarak genel halkın lideri olarak gösterememektedir. Hatta bazen Jokowi de otoriter bir liderin karakterini gösterirdi (Power 2018). Bununla birlikte, ikinci dönemde seçilmesinden sonra, Jokowi halkın iradelerine ve isteklerine aykırı olan birkaç politika ve yasa meydana getirmiştir. En tartışmalı politikalardan biri 5 Ekim 2020'de çıkarılan Omnibus Yasasıdır. Bu yasanın neoliberal piyasa sisteminde yatırımcılara daha faydalı olacağını düşünülmektedir. Neticesinde, bu yasa'nın yalnızca iş adamları ve yatırımcılara fayda sağlayacağını ve çiftçiler, işçiler, çalışanlar ve diğerleri gibi birçok alt sınıf insana zarar vereceğini tahmin edilmektedir. Bu uygulanan politika ya da yasa, Jokowi'nin kullandığı popülizmin seçim sürecinde sadece retorik olduğunu göstermektedir. Demek ki, Endonezya'daki siyasi politikaları hala oligarşik seçkinlerin çıkarları tarafından kontrol edilmektedir. Cumhurbaşkanı Joko Widodo şimdiye kadar hükümeti yönetirdiği sürece hala popülist bir yaklaşım kullanmaktadır. Ama ne yazık ki ortaya çıkan gerçek politikalara dayanarak Cumhurbaşkanı Joko Widodo temelde halkından giderek uzaklaşmaktadır.

²⁰ Jokowi Endonezya Cumhurbaşkanı olmadan önce, siyasi kariyerine Solo adlı bir şehirden başlamıştır. Solo'da başarılı olduktan sonra Endonezya'nın siyaset, ekonomi ve kültürünün merkezi olarak Cakarta Valisi olmayı başardı. Demek ki, başlangıçta Jokowi'nin ulusal bir politikacı olarak bir geçmişi yoktu ve ulusal oligarşiyle doğrudan ilgilenmemiştir. Bu nedenle, Jokowi'nin küçük insanları temsil eden imajı, Jokowi'nin insanların sempatisini kazanmak için ana silahıdır.

2014 ve 2019 başkanlık seçimlerinde iki güçlü popülizm akımı bulunmaktadır. Yukarıdaki Jokowi tarafından kullanılan popülizm dışında, Prabowo Subianto tarafından kullanılan başka popülizm türleri de vardır. Prabowo, Jokowi'nin seçimlerde rakibiydi. Prabowo'nun kullandığı popülizmin Jokowi'den farklı olduğunu söylenebilmektedir. Prabowo, askeri geçmişe ve aşırı milliyetçi ideolojiye sahip bir politikacıdır. Aspinall'a göre (2015) Prabowo, oligarşik popülizmin veya otoriter popülizmin bakış açısıyla anlaşılabilir. Başka bir görüşe göre Prabowo, maverick popülist biçimini yansıtmaktadır²¹. Prabowo Endonezya'nın yabancı etkilerden kurtarmasının önemini sık sık vurgulardı. Ona göre Endonezya, dış güçlerin sömürsünden dolayı fakir bir ülke haline gelmektedir. Bununla birlikte, Prabowo sıkça halkın çıkarlarını terk eden ve yolsuzluğa karışan siyasi elitleri eleştirirdi.

Popülist siyaset kullanarak, Prabowo halkın siyasi desteği kazanmak için yerel veya küresel elitlere de sözlü olarak saldırırdı. Bu nedenle genel olarak Prabowo diğer popülist liderler gibi siyasi retorikler yapmayı sevmektedir. Aynı zamanda, ona göre Endonezya'nın güçlü bir lidere ihtiyacı vardır. Bu nedenle Prabowo, kendisini seçkin sınıfın dışından gelen bir lider ve Endonezya'daki tüm sorunların kurtarıcısı olarak tanımlardı. Prabowo, Endonezya'yı kurtaracak kahraman olarak kendisini yansıttı. Prabowo tarafından kullanılan popülizm temelde kulağa mantıksız gelmektedir. Çünkü aslında Prabowo Endonezya'daki zengin ve elit bir aileden gelmektedir. Yani, Prabowo Yeni Düzen dönemindeki meşhur iktisatçı ve bakan olan Sumitro Djojohadikusumo'nun oğludur. Prabowo aynı zamanda Cumhurbaşkanı Soeharto'nun eski bir damadıdır. Dahası, günümüzde Prabowo Endonezya'nın en zengin politikacılarından biridir (Idris 2020). Dolayısıyla, aslında Prabowo'nun Endonezya'daki en yüksek elit çevreden gelen bir lider olduğunu söylenebilmektedir. Bu nedenle, Prabowo'nun kullandığı popülist siyasetler tutarsız görünmektedir. Neticesinde, 2014 ve 2019 başkanlık seçimlerinde Prabowo'nun popülizmi Joko Widodo tarafından kullanılan popülizme yenilmiştir.

²¹ Levitsky ve Loxton (2013), *maverick populists* ve *movement populists* arasında ayırmaktadır. Onlara göre, *maverick populists*, yerleşik partileri terk ederek kişisel ve yerleşik düzen karşıtı çağrılarda bulunan siyasi içeriden kişilerdir (*political insiders*). *Movement populists* ise sosyal hareketlerden ortaya çıkan ve kişisellikten ziyade taban taban örgütlenmesinin bağlantılarını sürdüren kişidir.

Günümüzde, Joko Widodo ve Prabowo tarafından kullanılan popülizme ek olarak, İslami Popülizm adı verilen yeni ve giderek büyüyen bir popülizm de vardır. İslami popülizm temelde klasik popülizm gibidir. Yani bu kavram, kitlelerin veya halkın egemen seçkinlere karşı seferber edilmesiyle yakından ilgilidir. Ancak, İslami popülizmde din ortak bir siyasi kimlik oluşturan olarak çalışmaktadır. Hadiz'e (2016) göre İslami popülizm, çeşitli asimetrik sınıflardan oluşan bir hareket veya ittifaktır. Yani islami popülizm temelde çok sınıflı ve heterojen bir ittifaktır. Farklı sınıf geçmişlerine sahip olmalarına rağmen, bu popülist grubu seçkin sınıf tarafından marjinalleştirildikleri için hareket eden "halkın" bir temsili olarak Ümmet kimliği üzerinden birleştirilmektedir. İslami popülizmdeki Ümmet kelimesi, modern toplumun çağındaki karmaşık çeşitliliğe sahip olan insanları harekete geçirmek için kullanılan bir terimdir. Endonezya bağlamında, İslami popülizm genelde sadece seçim sürecinde kullanılmaktadır. Seçim sürecinde, halkın desteğini kazanmak için İslam'ın veya ümmetin kimliği çoğunlukla ana silah olarak kullanılmaktadır.

Ancak ne yazık ki, İslami popülizm çoğu zaman dışlanmış gruplar için eleştirel bir şekilde savaşılamazdır. İslami popülizm genellikle kimlik sorunları arasında hala sıkışıp kalmaktadır. Dahası, Endonezya'daki İslami popülizm, temelde seçkin sınıflara karşı koymak ve gerçek bir ulusal iktidarı kazanmak için yeterli güce sahip değildir. Özellikle İslami popülizmin parçalanmasına devam ettiğinden dolayı Endonezya'daki İslami popülizm daha çok zayıftır. Endonezya'daki İslami popülizm, Türkiye veya Mısır'dakinden farklıdır. Çünkü Endonezya'daki İslami popülizm genelde yalnızca neoliberal çağ bağlamındaki yağmacı elitin çıkarlarının bir aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle Endonezya'daki güçlü bir Müslüman burjuvazinin olmadığından dolayı İslami popülizmi genelde elit sınıfın çıkarlarının bir destekçisi haline getirilmektedir. Bu durum temelde Yeni Düzen döneminde İslam'ın iktidardan dışlanmasıyla yakından ilgilidir. Bu nedenle, Endonezya'daki İslami popülizm büyük ve güçlü görünse bile temelde bu popülist hareket tüm Müslümanlara pek çok fayda sağlayamazdır. Demek ki, yağmacı elit sınıfın bir aracı olan ve parçalanmaya devam eden İslami popülizmin iktidara gelmesinin ne kadar zor olduğunu anlaşılabilmektedir.

2.2. SONUÇ

Bu bölümde Endonezya'daki popülizmin nasıl geliştiğini açıklanmaktadır. Endonezya popülizminin tarihini açıklamak için Endonezya siyasetinin ve hükümetinin tarihini anlamak gerektir. Bu nedenle, birinci bölümde Endonezya'daki siyaset ve hükümet bağlamın nasıl olduğunu açıklanmaktadır. Siyasi geçmişe dayanarak, Endonezya'nın bağımsızlığının ilk dönemlerinden bu yana Endonezya'daki popülizmin nasıl geliştiğini anlaşılabilmektedir. Lakin Endonezya'daki popülizm siyaset türü her bir hükümet döneminden diğerine asla aynı değildir. Eski Düzen Döneminde Sukarno sol popülizme çok yakın olan popülizmi kullanırdı. Yeni Düzen Dönemi'nde Soeharto sonunda yozlaşmış, baskıcı ve otoriter elit rejimlere karşı savaşmak için halktan çeşitli başka popülizm türlerinin doğmasına katkıda bulunan otoriter popülizmi kullanma eğilimindeydi.

Reformasi döneminde, daha genişlese bile popülizmin kalitesinin daha iyi gelişmediğini söylenebilmektedir. Halkın çıkarlarını destekleyen popülist siyasi manevralar bulunsa da, temelde bunlar sadece seçkinlerin çıkarları için kullanılmaktadır. Bu nedenle, sağ ve sol popülizm terminolojisini bakıldığında, Endonezya'daki popülizmin esasen sağ popülizmin hakimiyetinde olduğunu söylenebilmektedir. Reformasi döneminde sadece Gus Dur sol popülizme çok yakındı. Günümüzde bile teknokratik popülizmin ve İslami popülizmin ortaya çıkışı nihayet Endonezya'daki sağ popülizmi güçlendirmektedir. Bu nedenle, aslında sol popülizmin Endonezya'daki popülizm söyleminden dışlanmasına devam etmektedir. Özellikle, sol popülizmi dışlamak için Endonezyadaki tarihsel travma'yı ve komünizm korkusunu elitlerin araçları olarak kullanılmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, ne yazık ki sol popülizm Endonezya'daki siyasi düşünce haritasında görünemezdir. Kuşkusuz ki, alternatif düşünce fikirleri sunmak için sol popülizmin yapamamasını Endonezya'daki ekonomi politikasının dinamiklerini etkileyecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDONEZYA'DAKİ TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

Bu üçüncü bölüm Endonezya'daki ekonomik gelişmeyi, özellikle de tarım ekonomisini açıklamaya odaklanmaktadır. Elbette, Endonezya'daki ekonomi politığının gelişimini açıklamak kolay bir iş değildir. Demek ki politik ekonominin bu kadar karmaşık hale gelmesinin birkaç nedeni vardır. *Birincisi*, Endonezya'nın ekonomik yapısı hiçbir zaman tutarlı olmamıştır. Endonezya, geçmişine dayanarak politik ekonomi sistemine çeşitli yaklaşımlar uygulamıştır. Örneğin, Eski Düzen döneminde sosyalist eğilimli bir ekonomik sistem bulunabilirse, aksi takdirde Yeni Düzen döneminden günümüze kadar Endonezya neoklasik veya neoliberal bir ekonomik yaklaşım kullanma eğilimindedir. Bununla birlikte, Endonezya pratikte neoliberal bir sisteme yönelse de anayasal olarak Endonezya ekonomik sistemi kapitalizm veya liberalizmin değerlerine dayanmamaktadır. Endonezya, temelde üretim faktörleri üzerindeki bireysel mülkiyet haklarını tanır, ancak insanların geçim kaynaklarını kontrol eden kaynaklar devlet tarafından kontrol edilecektir. Bu ekonomik ilke, Endonezya'nın 1945 Anayasasının 33. Maddesi ile sıkı bir şekilde düzenlenmiştir²². Bu Anayasaya dayanarak, Endonezya bir devlet olarak temelde egemen ve tüm insanlar için adil olan bir ekonomik sistemi vurgulamaktadır.

İkincisi, Endonezya'nın ekonomi politığının tarihi, çeşitli ve önyargılı perspektifler üzerine inşa edilmiştir. Bu tarihsel perspektif çeşitliliği, siyasi rejimlerin rejim çıkarlarına dayalı tarihsel söylemi nasıl şekillendirdiğiyle yakından ilgilidir. Bir örnek olarak Eski Düzen döneminin sonundaki veya Yeni Düzenin ilk günlerindeki siyasi dinamiklerdir. Bu dönemde Endonezya'nın gelecekteki ekonomi politığının dinamiklerini belirleyen birçok tarihsel değişiklik olmuştur. Hatta, Yeni Düzen dönemindeki hükümet rejimin varlığını meşrulaştırmanın bir aracı olarak çeşitli anti-

²² 1945 Anayasası'nın 33. Maddesi 5 Fıkradan oluşmaktadır. İlk üç yanı:

(1) Ekonomi akrabalık ilkesine dayalı ortak bir çaba olarak yapılandırılmaktadır.

(2) Devlet için önemli olan ve halkın geçimini etkileyen üretim dalları devlet tarafından kontrol edilmektedir.

(3) Toprak, su ve içerdiği doğal kaynaklar devlet tarafından kontrol edilip halkın en büyük refahı için kullanılmaktadır.

kapitalist söylemler oluşturdu (Roosa 2006). Bu nedenle Endonezya tarihinde nisbi, önyargılı ve farklı bakış açılarına dayalı olarak çeşitli gerçekler bulunabilmektedir. Üçüncüsü, Endonezya'daki ekonomik gelişme, ortaya çıkan pratik siyasi dinamiklerle yakından ilgilidir. Yani, Endonezya'da meydana gelen çeşitli siyasi çatışmalar, temelde hükümetin kullandığı ekonomi politik mantığını etkilendirip şekillendirebilmektedir. Ne yazık ki Endonezya'daki siyasinin uygulaması ya da pratiğı çok hızlı değışip sonunda Endonezya ekonomisinin hiçbir zaman istikrarlı olmayan dinamiklerini etkilemektedir. Nihayetinde bu ekonomik istikrarsızlık Endonezya ekonomi politiğinin gelişimini karmaşık bir konuya dönüştürmek ve anlaşılması kolay haline gelmemektedir.

Endonezya'nın politik ekonomisinin dinamikleri karmaşık olsa da bu dinamiklerin gelişimini anlamak aslında çok ilginçtir. Endonezya, geçmişine dayanarak 1970'lerde yüksek ekonomik büyüme oranlarına dayalı mucizeler yaratmıştır. Bu yüksek ekonomik büyüme, Endonezya'nın 1965'lerde muazzam siyasi ve ekonomik krizden kurtarılmasından sonra elde edilmiştir (Van Zanden and Marks 2012). Endonezya ekonomik büyümesine 1960'larda yeni başlayabilse bile, 1966'dan 1996'ya kadar Endonezya yılda ortalama %7,3 büyüme kaydetti. Hatta bazı ekonomistler, 1966'dan 1968'e kadar Endonezya'yı 20. yüzyılda enflasyonla mücadelede en etkili ülke olarak adlandırdılar (Hill 2000). Ek olarak, 1998'de olağanüstü bir kriz yaşamasına rağmen, Endonezya ekonomisi de kişi başına düşen GSYİH deki artışla birlikte ortalama %5'lik bir büyüme ile iyileşmeyi başardı (Hill and Negara 2019). Bu nedenle, çeşitli krizler yaşamasına rağmen, sonunda Endonezya gelişebilip ve Güneydoğı Asya'nın ekonomik en güçlerinden biri haline gelmektedir. Üstelik Endonezya şimdi G-20'nin bir parçası olmaktadır. Dolayısıyla, Endonezya'nın ekonomik gelişimi aslında çok geniş ve karmaşık olsa da bu konunun açıklanması ve anlaşılması hala önemli ve ilginç olduğunu söylenebilmektedir.

Bu üçüncü bölümü açıklamak için, erişilebilen çeşitli geçerli kaynaklardan yararlanarak tarihsel bir yaklaşımı kullanılmaktadır. Dahası, araştırma amacı için bu üçüncü bölüm Endonezya'nın politik ekonomisinin gelişimini üç liderlik dönemine dayalı olarak açıklanacaktır. Bu üç liderlik dönemi Eski Düzen (1945-1965), Yeni Düzen (1965-1998) ve Reformasi Döneminden (1998'den itibaren bugüne kadar)

oluşmaktadır. Bu üç dönem, Endonezya tarihindeki temelde bu üç liderlik döneminin belirli ve farklı politik ekonomi geçmişine sahip olması nedeniyle seçilmiştir. Ayrıca ikinci bölümde olduğu gibi her dönemdeki ekonomi politiğin gelişimini karşılaştırabilmek için her dönem açıklanacaktır. Ayrıca, genel politik ekonominin gelişimine odaklanmanın yanı sıra, bu bölümde Endonezya'daki tarım ekonomisinin gelişimini açıklanmaya da odaklanmaktadır. Böylece, Endonezya'nın politik ekonomisini anlamının öneminin yanı sıra, bu bölüm araştırma sorularını yanıtlayabilmek için önemli bir anahtardır. Dolayısıyla ekonomik gelişmeyi, özellikle tarım ekonomisini anlayarak, dördüncü bölümdeki popülizm ve tarım ekonomisi arasındaki ilişkiyi açıklamak daha kolay olacaktır.

3.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ

3.1.1. POLİTİK EKONOMİNİN YAPISI

Bağımsızlığın ilk günlerinde Endonezya çeşitli sosyo-politik ve ekonomik sorunlar yaşamıştır. Ekonomi sektöründe en az dört ana sorun bulunabilir. *Birincisi*, bu dönemde tarlalar, tarım ve sanayi gibi çeşitli üretim sektörleri büyük zarar görmüştür. Bu çeşitli üretim tesislerinin ve altyapısının hasarları aslında bağımsızlığın ilk günlerindeki çeşitli siyasi ve askeri çatışmaların sonucuydu. Örneğin, Hollanda'dan gelen askeri saldırılar nedeniyle yaşanan savaştır. O zamanda Hollandalılar, Endonezya'nın kontrolünü yeniden kazanmak amacıyla Askeri Saldırı I (1947) ve Askeri Saldırı II'yi (1948) başlattı. Üretim faktörleri zarar gördüğünde, aynı zamanda Endonezya'nın nüfusu da keskin bir şekilde artmıştır. Yani 1950'de nüfus 77.2 milyondur, 1955'te 85.4 milyondur, 1961'de ise 97 milyondur (Ricklefs 2001). Nüfusun artışı devam ederken ve aynı zamanda sınırlı üretim faktörlerinin eşlik ettiğinden dolayı daha yüksek işsizlik oranlarına neden oluyordu. Köylerde, sınırlı istihdam fırsatları ile birlikte tarım arazisinin azalması sebebiyle, sonuçta kentleşme oranı artmıştır. Bu duruma göre Endonezya'nın ekonomik kalkınmayı başlatmasının ne kadar zor olduğunu anlaşılabilmektedir.

İkincisi, hükümet ve bürokrasi sistemi henüz tam oturmamış ve iyi işlemiyordu. 1950-1957 yılında Endonezya'da parlamenter hükümet sistemi ile liberal

demokratik bir sistem uygulanıyordu. Ne yazık ki, birçok siyasi çatışma nedeniyle bu uygulanan sistemi sonunda istikrarlı bir hükümet oluşturamamıştır. Hatta, bu dönem süresi siyasi ideolojik çatışmalar sıkça ortaya çıktığından dolayı hükümet kabinesi çok sık değişmiştir. Bu durumdan dolayı nihayetinde tutarlı, sürdürülebilir ve uzun vadeli odaklı ekonomi politikalarının uygulanmasını gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca, her kabinenin farklı politika öncelikleri vardır ve hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilmemiştir. Bununla birlikte, her kabinenin farklı politika öncelikleri uygulamasına rağmen, her kabinenin Endonezya'daki Hollanda ekonomisinin egemenliğini devirmek için güçlü ve ortak bir iradeye sahip olduğunu söylenebilir. Dolayısıyla bu dönemde Endonezya'da ekonomik milliyetçiliğin çok güçlü olduğunu söylenebilmektedir.

Üçüncüsü, KMB (Yuvarlak Masa Konferansı) anlaşmasının bir sonucu olarak üstlenilmesi gereken bir borç yükü vardı. İkinci bölümde açıklandığı gibi, Endonezya ile Hollanda arasındaki çatışmayı azaltmak ya da çözmek için çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. KMB ya da Yuvarlak Masa Konferansı, Endonezya'nın geleceğini belirleyen ve önemli olan son anlaşmadır. Bu anlaşma Kasım 1949'da imzalanmıştır. Yuvarlak Masa Konferansına dayanarak, Hollandalıların hala Endonezya'yı kontrol etmek istediğini denilebilmektedir. Yani, Hollanda'nın baskısıyla Yuvarlak Masa Konferansında Endonezya federal bir devlet üzerine dönüştürmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple o zamanda Endonezya 16 eyalete bölünmüştür. Endonezya nihayetinde Ağustos 1950'de üniter bir devlet haline gelmesine rağmen, ekonomik olarak KMB anlaşmasının Endonezya üzerinde önemli etkileri bulunmuştur. Yani KMB anlaşması Endonezya'ya çok ağır bir ekonomik yük bindirmiştir. Ekonomik sektörde KMB anlaşması'nın sonuçları, aşağıdaki önemli noktaları içeren Finansal Ekonomik Anlaşmasında (*Financial-Economic Agreement*) belirtilmiştir.

1. Hollanda şirketlerinin, kâr aktarma özgürlüğünü de dahil olmak üzere, savaştan önceki gibi tekrar faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Bu politika kesinlikle Endonezya için çok zararlıdır. Nihayetinde yabancı ülkelere giden karlar, Endonezya için yeni bir sömürgeleştirme biçimi haline gelmiştir.

2. Endonezya, Hollanda Doğu Hint Adaları hükümetinin (yerli ve yabancı) 1,13 milyar ABD doları tutarında borç ödemelerini üstlenmek zorunda kalmıştır. Hollanda Doğu Hint Adaları, Endonezya'da sömürge süreci devam ederken Hollandalılar tarafından kurulan hükümetin adıdır. Bu savaş borcu şüphesiz ki Endonezya'nın henüz güçlü bir ekonomik yapısı kurulmadığından dolayı Endonezya ekonomisini ağırlaştırmıştır.

3. Eğer belirli politikalar (örneğin, millileştirme) uygulamak isterse, Endonezya'nın Hollanda hükümetine danışması ve hatta onay alması gerekmiştir. Bu noktaya göre Endonezya'nın Hollanda'dan tamamen bağımsız olmadığını söylenebilmektedir.

4. Endonezya, Endonezya'da bulunan 17.000 eski Hollandalı çalışanın masraflarını 2 yıldır üstlenmek lazımdı. Ayrıca Endonezya'nın 26.000 eski KNIL askerini barındırması gerekiyordu. KNIL, Endonezya'da Hollanda Krallığı tarafından oluşturulan bir askeri güçtür. KNIL, Hollanda Doğu Hint Adaları hükümetinin çıkarlarına hizmet etmek için kurulmuştur.

Yukarıdaki dört anlaşma temelde daha büyük siyasi hedeflere ulaşmak için Endonezya tarafından ödenmesi gereken bir ekonomik maliyettir. Bu siyasi hedef, askeri çatışmaları sona erdirerek ve uluslararası tanınması veya meşruiyeti kazanarak sömürgecilikten siyasi bağımsızlıktır. Ne yazık ki bu anlaşmanın Endonezya devlet bütçesinin her yıl harcama maliyetini artırma etkisi vardı. Böylece bu anlaşma Endonezya'nın ekonomi politikalarının uygulanmasını büyük ölçüde engel oluyordu. Fakat sonraki yıllarda Endonezya-Hollanda ilişkileri ile giderek kötüleştiğinden dolayı yukarıdaki anlaşma Şubat 1956'da resmen iptal edilmiştir. Bu anlaşmanın resmi olarak iptali oldukça iyiydi. Zira bu anlaşma Endonezya Cumhuriyeti'nin bütçesini 5 yıldan fazla bir süredir zorlanıyordu.

Dördüncüsü, aktörlerin ve ekonomik gücün haritası, sömürge dönemine kıyasla önemli ölçüde değişmemiştir. Bu dönemde Endonezya halkı, Endonezya'daki önemli kaynaklar üzerinde henüz tam kontrole sahip değildi. Böylece Endonezya dışındaki çıkarlar (batı ülkeler dahil olmak üzere) ekonomik sektörde hala önemli bir rol oynuyordu. Örneğin Shell, Stanvac, Caltex ve Amerikan şirketlerinin

Endonezya'daki petrol endüstrisinde güçlü konumları vardı. Adalar arası nakliyatın çoğu hala Hollandalı şirketler tarafından kontrol ediliyordu. Bankalara da hala Hollandalı, İngiliz ve Çinli şirketler hakimdi (Ricklefs 2001). Batılı ülkeler Endonezya ekonomisine halen hakim olduklarında, Endonezyalıların çoğunluğu derhal ana aktörler haline gelmek ve ulusal ekonominin kontrolünü ele geçirmek istemişlerdir. Yani, o dönemde Hollanda'nın ve diğer yabancı ülkelerin ekonomik hakimiyetini hemen ele geçirmek için güçlü bir istek vardı. Demek ki yerlilerin (*pribumi*) ekonomik sektördeki rolünü artırma arzusu bulunmuştur. Bu nedenle, kuşkusuz ki bu zamanda Endonezya halkının ekonomik alanda gerçekten bağımsız olabilmesi için bir ruh vardı. Bu hedefi gerçekleştirmek için Endonezya Hükümeti aşağıdaki politikaları uygulamaya koymuştur.

İlk olarak, Endonezya hükümeti “Benteng Programı” nı Nisan 1950’de uygulamıştır. Benteng programı temelde Endonezya yerli girişimci sınıfının gelişimini teşvik etmeyi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu programı yabancı ithalatçılarla rekabet edebilmek için yerli ithalatçıların rolünü artırmak amacıyla oluşturulmuştur. Benteng programının uygulanmasıyla yerli Endonezyalılar, ithalat sürecinde ucuz döviz kurları üzerinden döviz alıyorlardı. ‘Benteng’ (kale) teriminin seçimi, yerli Endonezyalıların (*pribumi*) uzun süredir yabancılar tarafından kontrol edilen ekonomik sistemi üzerinde nasıl yeniden kontrol edebilmek istediklerini göstermiştir. İthalat sektöründe düzenlemeler yaparak, bu program yerlilere Endonezya ekonomisinin tam kontrolünü ele geçirebilmeleri için erişim sağlayacaktır. Bu nedenle kısaca benteng programının ana amacının yerli girişimcileri yerli olmayan ile rekabetten korumak olduğunu söylenebilir. Ne yazık ki, sonunda bu programın hedefleri istenen şekilde gerçekleştirilememiştir. Benteng programı nihayetinde seçkin siyasi grup tarafından kendi kişisel servet ya da çıkar için kullanılıyordu. Hatta, bu program genel olarak Endonezya'daki Çinliler tarafından kullanılıyordu. Bu nedenle, sonunda bu programın genellikle “Ali-Baba” olarak hatırlanırdı. Yani iş iznine sahip yerli halk “Ali” olarak bilindiğinde şirketi yöneten Çinlilere “Baba” denilirdi. Tabii ki bu Endonezya yerliler için zararlıydı, çünkü büyük faydaları elde eden Çinlilerdir.

İkincisi, Endonezya'daki yabancı şirketleri kamulaştırılıp devlet iktisadi teşekkülleri (BUMN) kurulmuştur. Bu dönemde Endonezya hükümeti birkaç devlet

iktisadi teşekkülü (CTC, Usindo, BNI, Bank Industri Negara veya Pelnı gibi) Hollandanın iktisat faaliyetlerinin egemenliğı ile rekabet etmek veya değıştirmek için kurmuştur. Ayrıca Endonezya bir millileştirme politikası uygulayarak yabancı şirketleri devralmaya başlamıştır. Bu süre zarfında Endonezya hükümeti De Javasche Bank, demiryolu, gaz, elektrik ve diğerk bazı kamu hizmet şirketlerini devralmıştır. Banteng programından farklı olarak, BUMN oluşumu ve yabancı şirketlerin millileştirmesi yoluyla “Endonezyalaştırma” politikası daha başarılı olmuştur. Çok önemli hale gelmese bile, devlet sonunda Hollandalı şirketlerin Endonezya ekonomisindeki baskın rolünü değıştirebilmiştir. Ancak, yukarıdaki politikalar kesinlikle uzun bir süre Endonezya ekonomisi üzerinde bir yük getiriyordu. En yüksek maliyetlerden biri, eski Hollandalı şirketlerin kamulaştırıldıktan sonra verimliliklerinin ve karlılıklarının düşmesi idi. Ne yazık ki, aynı zamanda yeni BUMN’ler en iyi şekilde çalışmadı. Dahası, bu uygulanan politika APBN’deki BUMN’ler için sağlanan sübvansiyonlar nedeniyle Endonezya ekonomisine de yük getiriyordu. O zamanda BUMN için devlet sübvansiyonları ve Merkez Bankası ile bankalardan ucuz kredi desteğı büyümeye devam ediyordu. Bu durum nihayetinde 1950’lerde para arzı ve enflasyondaki artışın ve 1960’larda hiper enflasyonun ana nedenlerinden biri haline gelmiştir (Boediono 2016).

1949-1957 döneminde, Endonezya’nın toplam GSYİH’si yılda yaklaşık %5,5 büyümüştür. GSYİH hala petrol ve gaz sektörünün hakimiyetinde olmasına rağmen, genel olarak Endonezya ekonomisi iyileşmeye başlamıştır. Ne yazık ki 1950’lerde siyasi kargaşa nedeniyle ekonomik sorunlar giderek marjinalleştiriliyordu. Bu nedenle sonunda Endonezya hükümeti daha çok siyasi konulara odaklanarak ekonomiyi bir öncelik haline getirmemiştir. Siyasi krizin etkilerinden biri, Endonezya 1958 yılında yabancı şirketlerin millileştirme programına yine uygulanmıştır. Bu yeni kamulaştırma politika dalgası aslında Endonezya ile Hollanda arasında giderek artan Batı İrian meselesine ilişkin gerginliklerin sonucuydu. O sırada Endonezya hükümeti KLM havayolunu, KPM nakliye şirketini, tarlaları, endüstriyi, Hollanda ticaret şirketlerini (*The Big Five* olarak bilinirdi) ve Hollanda bankalarını devralmıştır. Bu kamulaştırma politikanın uygulanmasıyla, Hollandalı iş dünyasının Endonezya’daki rolü sona ermiştir (Boediono 2016). Millileştirmenin yanı sıra, siyasi krizler de bir

Başkanlık Kararnamesi çıkarılmasına neden olmuştur. Bu Sukarno'nun 5 Temmuz 1959 tarihli kararı Güdümlü Demokrasi döneminin başlangıcı olmuştur. Güdümlü Demokrasi'nin uygulanmasının bir sonucu olarak, bir bütün olarak ülkenin ekonomik sistemi üzerinde hükümetin kontrolünün önemini vurgulayan Güdümlü Ekonomi adlı bir sistem ortaya çıkmıştır. Güdümlü Ekonominin uyguladığından beri Endonezya ekonomisinin yapısı değişip *etatism* (her şey hükümet tarafından düzenlenmektedir) ya da devletçilik bir sistemin uygulanmasına başlamıştır. Güdümlü Ekonomi sisteminin uygulanması kesinlikle Endonezya'nın politik ekonomi sistemini iyileştirmeyi amaçlanmıştır. Ayrıca, Sosyalizm ideolojisine yakın Güdümlü Ekonomi uygulamasının sosyal, politik ve ekonomik alanlarda refah, eşitlik ve adalet yaratabileceğini umulmuştur.

Hükümetin iyi niyetli olmasına rağmen, ne yazık ki hükümetin aldığı ekonomi politikaları Endonezya'nın ekonomik durumunu iyileştirememiştir. Örneğin, 25 Ağustos 1959'da ilan edilen *Sanering* adlı bir politikasıdır. Sanering politikası para biriminin değerini düşürmeyi hedeflemiştir. Bu politika uyarınca, her Rp 500 ve Rp 1000 Endonezya kağıt parası, nominal değerlerinin onda birine indirilirken büyük banka mevduatları dondurulmuştur (Ricklefs 2001). Bunun dışında, Endonezya'nın güdümlü sosyalist ekonomisi aşamasına ulaşmak için Ekonomik Deklarasyonun (Dekon) Oluşturulması için bir politika da vardı. Ne yazık ki bu politikanın uygulanması aslında Endonezya ekonomisi durgunluğuna neden olmuştur. 1961-1962 yılında bile mal fiyatları %400 artmıştır. 1961 yılında para arzı %41 artığında enflasyon oranı giderek %156 olmuştur. Hükümet de 1965'te %63,4'e varan bir bütçe açığı yaşamıştır. Yani Eski Düzen döneminin sonundaki Endonezya ekonomisinin çok kötü olduğunu söylenebilir. Sonunda, bu ekonomik krizi çözmek için hükümet 13 Aralık 1965'te *Redenominasi* adlı bir politikayı uygulamıştır. Redenominasi politikasının amacı aslında ekonomik işlemleri daha verimli hale getirmek için banknotları basitleştirmektir. Ne yazık ki, şaşkınlık yaratma ve yanlış bilgilendirme nedeniyle, hükümetin enflasyon oranını düşürme politikası gerçekte enflasyon oranını artırmıştır (Raditya 2018). Kaldı ki, bu çeşitli parasal tedbirlerdeki başarısızlıklarını devlet masraflarından tasarruf etmeyen hükümet politikalarıyla daha da ağırlaşıyordu. Bu zamanda da ekonomi krizi olmasına rağmen hükümet tarafından birçok pahalı

projesi gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, hükümet de Malezya ve Batı ülkeleriyle uygulanan çatışma siyaseti nedeniyle daha çok para harcamak lazımdı.

Kısaca, Eski Düzen döneminde Endonezya ekonomisinin herhangi bir olumlu gelişme göstermediğini denilebilmektedir. Hatta çeşitli ekonomik sektörlerdeki verimlilik ve büyüme seviyeleri çok küçüktü. Aynı zamanda insanların tüketim ihtiyaçları da karşılanamamıştır. Bu arada dış borç miktarı arttığında enflasyon oranı da önemli ölçüde artmıştır. 1965'te enflasyon %550'ye yükseldiği zaman 1966'da giderek %650'ye ulaşmıştır. 1960'ta devlet bütçesi %37'lik bir açık veriyse, 1964'teyken %104'ten fazla olmuştur (Hill 2000). Öyle ki, aynı zamanda Endonezya'nın kişi başına geliri de 1961 ile 1965 arasında yaklaşık %3,7 azalmıştır. Kişi başına gelir ABD doları cinsinden ölçülürse, Endonezya Rupiah'ın ABD doları karşısındaki değeri 1961'de bir ABD Doları için Rp 186,67'deyken, 1965 yılında bir ABD doları için Rp 14.083'e düşmüştür (Rajab 2004). İhracat gelirleri ülkenin asgari ihtiyaçlarını zorla karşılayabilecek seviyeye düştüğü için Endonezya da dış borcunu ödeyememiştir. Dahası, aynı zamanda Endonezya, Malezya ile bir çatışma ve Batı İrian'ı özgürleştirme çabaları içindeydi. Malezya ile çatışma için hükümet 1965'te toplam devlet harcamalarının yaklaşık %19'unu harcamıştır. Bu maliyet, rutin savunma sektörü bütçesine %21 oranında ilave olmuştur (Hill 2000). Yukarıdaki verilere dayanarak Endonezya ekonomisinin ne kadar kırılgan olduğunu anlaşılabilir. Nihayetinde, Eski Düzen dönemindeki ekonomi tamamen iflas edip büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır.

3.1.2. TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

Erişilebilen verilerin eksikliği nedeniyle Eski Düzen dönemindeki tarım ekonomisinin gelişimini anlamak kolay değildir. Dahası, bağımsızlığın ilk günlerinde tarım ekonomisinin gelişimini kayıt altına almak için çok iyi ekonomik istatistiksel veri yöntemi bulunmamıştır. Ancak genel olarak Eski Düzen dönemindeki tarım ekonomisinin olumlu bir gelişme göstermediğini söylenebilmektedir. Hatta bu dönemdeki Endonezya genel ekonomisi durguna ve gelişmemişe eğilim göstermektedir. Fakat ne olursa olsun Eski Düzen dönemindeki tarım sektörü,

ekonomik yapıda önemli bir sektördü. Yani Endonezya ekonomisi, iyi tarım mevsimlerinin bir sonucu olarak tarım hasatların başarısı nedeniyle genel olarak artabilirdi (Hill 2000). 1960 yılında tarım ürünleri Endonezya'nın toplam ihracatına yüzde 65,24 katkıda bulunmuştur. 1960 yılında Endonezya'nın toplam ihracatı 840,5 milyon ABD dolarına ulaştığında tarım sektörü 584,4 milyon ABD doları katkıda bulunmuştur. 1962'de ise toplam ihracat 681,7 milyon ABD dolarına ulaşabilirken tarım sektörü 420,39 milyon katkıda bulunmuştur. 1965 yılında toplam ihracat 707,7 milyon olarak gerçekleşirken tarımın katkısı 360,42 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, tarımın Endonezya'nın toplam ihracatına katkısı 1960'ta yüzde 65,24, 1962'de yüzde 61,70 ve 1965'te yüzde 50,90 idi (Muljana 1972). Bu arada, GSYİH'ye göre, 1960'ların ortalarında Endonezya'nın GSYİH'sindeki tarımın yüzdesi %53'e ulaşmıştır. O zamanda Endonezya'nın GSYİH'sinde sanayinin katkısı sadece %11 ve imalatın katkısı sadece %8 iken, tarım sektörü çok baskındı. Bununla birlikte, o zamanlarda tarım sektöründeki işçi sayısı Endonezya'daki toplam işçilerin %73'üne ulaşmıştır (Hill 2000).

Tarım sektörü Endonezya ekonomisinde önemli bir rol oynasa da Endonezya ekonomisine katkısının gittikçe azalmasını anlaşılabilmektedir. Bu durum aslında hükümetin petrol gibi madencilik sanayi veya imalat sanayi sektörüne güvenme eğiliminden kaynaklanmıştır (Muljana 1972). Örneğin, 1953-1957 döneminde tarımsal ekonomik büyüme sadece %2,8 iken madencilik %25,6'ya ve imalat sanayi %13,9'a ulaşmıştır (Booth 1998). Ayrıca giderek artan nüfus nedeniyle kişi başına gıda üretimi de azalmıştır. 1950'ler ve 1960'larda tarımsal büyüme oldukça istikrarlı olsa da ne yazık ki pirinç gibi temel gıda maddelerinin talebi ile bulunurluğu arasındaki uçurum 1940'lardan beri genişletmeye devam ediyordu. Bu durum nihayetinde Endonezya'nın yerel gıda ihtiyaçlarını karşılamak için bir ithalat politikasının uygulamasını gerektirirdi. Bu temel gıda maddelerinin eksikliğinin sorununun yanı sıra, Eski Düzen dönemindeki tarım sektörü de kötü bir tarım yönetiminin sistemi şeklinde sorunlar yaşamıştır. Tarım sektörünün kötü yönetimi, 1960'ların ortalarında ekonomik sorunların keskinleşmesinin ana nedenlerinden biriydi. Örneğin, bu Eski Düzen dönemde son yıllardaki ödemeler dengesinin sorunları, tarım için gübre kıtlığının artmasına neden olmuştur. Geçmişte gübre büyük ölçekte ithal edilerek

1960'ların başında 130.000 tonun üzerine çıkmıştır. Ekonomik sorunlar nedeniyle ithalat miktarı birdenbire 1963-1964'te 95.000 tona, 1964-1965'te 33.000 tona ve 1965-1966'da 24.000 tona gittikçe düşmüştür. Gübre miktarının azalması ve ithal edilen malların fiyatının yükselmesi sonucunda çiftçilerin tarımsal var olan destek araçları ve malları kullanmak için ilgisinin azalmasını etkiliyordu. Nihayetinde bu durum, 1960'ların ortalarındaki hasat tarım başarısızın ana nedeni haline gelmiştir (Van Zanden and Marks 2012).

Eski Düzen dönemindeki tarım sektörü, diğer sektörlerin bu kadar gelişmemiş olduğunu ile ilişkili olarak çok önemli bir sektör haline gelmiştir. Bununla birlikte, imalat veya madencilik endüstrileri gibi diğer sektörler hızla geliştiğinde, tarımın Endonezya ekonomisindeki rolü giderek daha fazla düşüş yaşıyordu. Bu yüzden sonunda tarım sektörünün Endonezya ekonomisinin yapısında giderek daha önemsiz haline gelmiştir. Bu durum neticede hükümetin ekonomi politik politikalarında tarım sektörüne karşı ayrımcılık yapma eğilimine yol açabilmektedir. Ancak, tarım ekonomik yapıda bir gerileme yaşasa da Eski Düzen döneminde tarım ekonomisi için çok önemli olan birkaç yasa ortaya çıkmıştır. Tarım için en önemli ve temel yasalardan biri 1960 yılındaki UUPA 5. Numarasıdır (UUPA No. 5 Tahun 1965)²³. Bu yasa, bireysel arazi mülkiyetini sınırlandırmayı amaçlayan toprak reform (*land reform*) programının uygulanması bağlamında çıkarılmıştır. Bu mevzu hukuk arazinin yoksul çiftçilere ve yaşamlarını iyileştirmek için toprağa ihtiyaç duyanlara yeniden dağıtılmasını amaçlanmıştır (Bachriadi and Wiradi 2011). Bu nedenle, bu politikanın daha çok çiftçiler veya köylüler için köylerdeki toprak kullanım hakkını eşitlemeyi amaçladığını söylenebilir. Tarımsal arazi, çiftçilerin temel geçim kaynağıdır. Arazi yapısının hızla yeniden düzelterek eşitlikçi bir arazi dağılımının varlığı, çiftçilere ekonomi politik dinamiklerinde önemli olan bir kaynağa toprak biçiminde hak kazandıracaktır. Bu politika madencilik veya sanayi gibi diğer ekonomik sektörlerin genişlemesine karşı tarım sektörüne güç sağlayabilir. Bu nedenle, bu mevzu hukuk ile, yani köylü hanesinin birimlerine arazi mülkiyet ve kontrol garantisi sağlayarak, bu politikanın tarımsal üretkenliği ve çiftçi refahını artırabileceğini umulmaktadır.

²³ Temel Tarımsal Düzenlemelerine ilişkin 5/1960 sayılı Kanun, Tarım Reformu Yasası (UUPA) olarak bilinir. [CONCERNING \(fao.org\)](https://www.fao.org/concerning) adresinden İngilizce'ye çevrilmiş bir versiyonda erişilebilmektedir.

3.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ

3.2.1 POLİTİK EKONOMİNİN YAPISI

1966'da Endonezya çok zorlu ekonomik ve sosyo-politik koşullar yaşamıştır. 30 Eylül Hareketi olaylarından sonra Endonezya'daki sosyo-politik yaşamı çatışma, travma ve siyasi belirsizlik atmosferi yaşıyordu. Siyasi kriz nedeniyle hükümet sistemi durduğunda, Endonezya ekonomik sistemi de hiper-enflasyon ve durgunluk şeklinde bir ekonomik kriz yaşamıştır. Bu dönemde Soeharto, Endonezya'nın yeni lideri olarak birçok zorlukla, özellikle de Eski Düzen rejiminin mirası olan ekonomik sorunlarla karşılaşmak zorunda kalmıştır. Örneğin, Rupiah'ın 1966'daki gerçek değeri 1954'teki değerinin yalnızca %29'uydu. 1954'teki para arzı Rp 11 milyardayken 1966'da ise Rp 20.550 milyar'ya muazzam bir artış göstermiştir. Ekonomik krizi çözmek için Eski Düzen hükümetinin para basma politikasının varlığı sonunda Endonezya'daki para arzını ve enflasyonu artırıyordu. 1966'da fiyatlar bir önceki yıla göre %635 artmıştır. Ne yazık ki, ekonomi ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığında, o dönemde Eski Düzen hükümeti ekonomik sorunları çözmek yerine siyasi çatışmaya odaklanıyordu. Bu yüzden, enflasyonun yükseldiği sürece bu kriz duruma yeterli ekonomik büyüme eşlik etmiyordu. Hatta 1960-1963 döneminde Endonezya'nın yıllık ortalama GSMH büyüme oranı sıfırın altındaydı. İç ekonomik yapının çöküşünün yanı sıra, Yeni Düzen hükümeti de Eski Düzen hükümetinden 2.348 milyon ABD Doları tutarında dış borç miras almıştır (Mas'oed 1996). Bu krizin durumu, Sukarno'nun yüzleşme politikasının (*policy of confrontation*) bir sonucu olarak Endonezya'nın dış politika ilişkilerinin bozulmasıyla daha da kötüleşmiştir. Bu kötü uluslararası ilişkiler, Endonezya'nın ekonomik yardımı veya ekonomik işbirliği elde etme kolaylığına kesinlikle etkilemiştir. Bu nedenle, yukarıdaki tüm sorunlara dayanarak, Yeni Düzen'in lideri olarak Soeharto'nun ekonomik alanda olağanüstü zorluklarla karşılaştığını söylenebilmektedir.

Siyaseti öncelik haline getiren Eski Düzen rejiminin başarısızlığından öğrenerek Yeni Düzen devletin kalkınmasının yönünü ekonomik sektöre yöneltmiştir. Yeni Düzen hükümeti en baştan beri temel önceliklerinin enflasyonla mücadele etme ve ekonominin çarklarını yeniden döndürme çabaları olduğunu belirlemiştir. Bu nedenle 1968 ortalarından bu yana, tüm potansiyel ve çabalar ekonomik istikrarı ve

iyileştirme üzerinde yoğunlaşmıştır. Lakin, Yeni Düzen'in ekonomik kalkınmayı taahhüdü gerçekleştirmek için destekleyen kaynak mevcudiyeti bulunmamıştır. Bu nedenle, muazzam ekonomik kriz nedeniyle Yeni Düzen sermaye desteğini kolayca elde etmek için kullanılabilecek politikalara ihtiyaç duyuyordu. Yeni Düzen hükümetinin ilk yaptığı şey, dış borç aramak ve yabancı sermayeyi davet etmek olmuştur. Ancak bu uluslararası yardımı almak kolay değildi. Yeni Düzen, Endonezya'nın süper güçlerden fazla destek görmediğinde bir siyasi kriz durumuyla karşı karşıya kalıyordu. Bu kriz, Eski Düzen dönemindeki yürütülen siyasi batı karşıtı çatışmadan kaynaklanmıştır. Bu nedenle, Sukarno rejiminin çöküşünün ardından yaşanan ekonomik krizi çözmek için Yeni Düzen hükümeti üç önemli politika uygulamıştır. *Birincisi*, yurt dışından destek ve yardım almakla görevli bir Ekonomik Ekibi oluşturmaktır²⁴. Ekonomi Ekibinin temel amacı, yabancı taraflara vadesi geçmiş eski borçları yeniden planlamak için yaklaşımdır. Ayrıca, hükümetin oluşturduğu Ekonomik Ekip, yurt dışından yeni mali yardım alma ve Endonezya'ya yabancı yatırım çekmeye çalışmakla da görevlendirilmiştir (Hadi and Kusuma 2012). Bu hükümet tarafından oluşturulan Ekonomik Ekibin o dönemdeki Endonezya'nın ekonomik sorunlarının aşılmasında hemen önemli bir rol oynayabileceğini söylenebilmektedir.

İkincisi, Soeharto Endonezya ile uluslararası dünyası, özellikle de batı ülkeleri arasındaki ilişkileri iyileştirmeye ve yeniden inşa etmeye çalışıyordu. Bu bağlamda Yeni Düzen rejimi, ekonomik krizin üstesinden gelmek için Endonezya ekonomik sistemi serbest piyasa sistemine veya kapitalizme uyarlamanın önemini vurgulamıştır. Yeni Düzen döneminde serbest ticaret, sıkı para politikası ve dengeli bütçeler politikası gibi ortodoks liberal politikaları uygulamaya başlatılmıştır. Hatta, Soeharto Amerika gibi bir süper gücün sempatisini kazanmak için Endonezya'daki anti-komünist siyaset oynuyordu (Roosa 2006). Demek ki, o zamanda Batılı ülkelere manevi veya mali olarak destek almanın daha kolay olması sağlamak için bütün Batı

²⁴ Bu ekonomik ekibi "Berkeley Mafyası" olarak bilinir. Bu Ekonomi Ekibi, Amerika'daki Berkeley Üniversitesi'nden mezun olan seçkin teknokratlardan oluşmuştur. Temel olarak, bu ekonomistler uzun zamandır ABD tarafından hazırlanmıştı. Bu Ekonomik Ekibi sistematik olarak Endonezya ekonomisinin uygulanmasının yönelimini popülist bir ekonomiden neoliberal bir piyasa ekonomisine çevirmeye çalışıyordu. IMF, Dünya Bankası, USAID ve ADB gibi uluslararası kuruluşlar tarafından dış borç sağlaması yoluyla bu ekonomik yönelim değişikliğini tam olarak desteklenmiştir.

yanlısı politikalar Endonezya tarafından uygulanmaya başlamıştır. Dahası, Yeni Düzen döneminde Endonezya Nisan 1966'da Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olmaya geri dönmüştür. Endonezya da sonunda Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi diğer dünya kurumlarına yeniden katılmaya başlamıştır. Nihayetinde Soeharto'nun çabaları, Endonezya ile batı ülkeleri arasındaki ilişkilerin giderek gelişmesiyle başarılı olmuştur. Endonezya ayrıca IMF ve Dünya Bankası gibi iki uluslararası bağış kuruluşuyla iyi ilişkiler kurabilirdi. Bu kurulan ilişkileri dışarıdan kredi alabilmek için Endonezya için önemli görülmüştür. Zira bu kredileri hükümet bütçe açığını finanse etmek ve Endonezya'daki geliştirme maliyetlerini artırmak için önemlidir. Öyle ki, 1960'ların sonunda Dünya Bankası, IMF ve ADB, Endonezya'daki ekonomik kalkınmayı finanse etmek için Japonya ve Hollanda gibi bir birkaç gelişmiş ülkeden oluşan İGGİ'yi (*Inter Government Group on Indonesia*) kurmuştur. Bu bağışçı ülkeler grubu, Soeharto hükümetinin ilk günlerini desteklemede önemli bir sütun haline gelmiştir (Davidson 2015).

Üçüncüsü, Yeni Düzen dönemde merkezi bir ekonomik sistemi uygulanmaya başlamıştır. Yeni Düzen döneminde, tüm ekonomik geliştirme projesi Jakarta'daki merkezi hükümet tarafından merkezi olarak planlanıyordu. Hükümet de “*Repelita*” veya Beş Yıllık Kalkınma Planı olarak bilinen merkezi bir kalkınma planı uygulamaya koymuştur. Bu politikaya göre, hükümet her 5 yılda bir ulusal kalkınmanın odaklarının birkaç alanı belirleyecektir. Örneğin, Repelita I (1969-1974). Bu birinci Repelita tarım sektörünü, ekonomik altyapıyı, endüstriyi ve iletişimi inşa etmeye odaklanmıştır. Repelita I'deki kalkınma harcamalarının dörtte üçü dış kredilerle finanse edilmiştir (Ricklefs 2001). Repelita II (1974-1979). Bu dönemlerde hükümet tarım sektörünün gelişmesini odaklanıyordu. Repelita II sırasında, tarım çok önemli bir sektör haline gelip devlet gelirinin %30'una kadar katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu dönemde hükümet de *Oil Boom*'un varlığından çok yararlanmıştır²⁵. Repelita III (1979-1984).

²⁵ Petrol Patlaması (*Oil Boom*), bir ülkenin ekonomik yapısında petrol fiyatlarının ve petrol üretiminin arttığı bir dönemdir. Petrol Patlaması bir ülkenin gelirinde kısa vadede olsa da çok etkilidir. Endonezya'da 1974 ve 1979 olmak üzere iki dönem petrol Patlaması yaşanmıştır. 1973/1974'teki ilk petrol patlaması, Endonezya'nın üyesi olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrol fiyatı ikiye katlama kararından kaynaklanmıştır. İkinci petrol patlaması 1979/1980'de meydana gelmiştir. Bu Petrol Patlaması, Şah rejimine karşı devrimin bir sonucu olarak İran'ın petrol endüstrisinin geçici olarak kapanmasından kaynaklanmıştır. İlk Petrol Patlaması sayesinde, Endonezya'nın döviz rezervleri 1972 yılında 576 milyon ABD dolardan 1975'te ise 1,5 milyar ABD dolara büyümüştür. Öyle ki, ikinci Petrol

Bu dönemde hükümet, önceki dönemde olduğu gibi tarım, madencilik ve sanayiye odaklanmanın yanı sıra savunma, eğitim, istihdam ve yerleştirme sektörlerine odaklanmaya başlamıştır²⁶. Repelita IV (1984-1989) ve Repelita V (1989-1994). Bu dönemde Repelita sanayileşmeye ve yeni işler sağlamaya odaklanıyordu. Repelita'nın ulaşım, iletişim ve eğitim alanlarına odaklanmasının yanı sıra, hükümet ayrıca fiziksel ve sosyal altyapının geliştirilmesine de odaklanmıştır (Hill 2000).

Yeni Düzen hükümeti, petrol fiyatlarının uluslararası pazarında düştüğünden dolayı 1980'lerin başında ciddi zorluklarla karşılaşılıyordu. Petrol fiyatlarındaki düşüş o zamanlardaki petrol ve gaz sektörüne büyük ölçüde bağımlı olan devletin gelirini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum yine Endonezya hükümetin kalkınma projelerini finanse edecek fondan yoksun olmasına neden olmuştur. Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki düşüşten ve 1980'lerin ortasındaki ekonomik krizden bu yana Endonezya, yeniden yabancı sermaye yardımına bel bağlamaya başlamıştır. Buna ek olarak, hükümet masif olarak özel girişimcileri ve holdingleri geliştirme sürecine dahil etmeye başlamıştır. Başka bir deyişle, bu bağlamda Endonezya, neoliberal ekonomik sistemi izlemek için daha özgürce ve serbest bir ekonomik sistemini oluşturmaya başlamıştır. Öyle olsa da genel olarak Yeni Düzenin yabancı sermaye yardımına dayanan merkezileştirilmiş ekonomik gelişimi aslında olumlu bir etkileri yaratabilmiştir. Başka ifadesiyle Yeni Düzen, Endonezya'nın ekonomik faaliyetlerini temelde iyileştirmeyi ve yeniden döndürmeyi başardı. Bununla birlikte, 1970'lerin başında *Oil Boom* ve uluslararası piyasada yükselen petrol fiyatları nedeniyle Endonezya dış borçtan kaynaklanan geliştirme maliyetlerini artırmak için daha fazla sermaye elde edebilmiştir. Bu nedenle makro düzeyde Yeni Düzen rejimi sonunda neredeyse tüm sektörlerde ekonomik büyümeyi teşvik edebilirdi. Yeni Düzenin

Patlaması sırasında Endonezya %7,1'lik bir ekonomik büyüme elde etmeyi başarmıştır (Thee 2012). Ancak maalesef ekonomik büyüme artmış olsa da ekonomik eşitlik gerçekleşemedi. Özellikle 1980'lerin ortalarında değer kaybeden petrol fiyatı nedeniyle, Endonezya'nın ekonomik büyümesi de önemli ölçüde azalmıştır. Sonunda, Endonezya yeniden yabancı sermaye yardımına bel bağlamaya başlayıp deregülasyon ve ekonomik liberalleşme politikaları yürütmek zorunda kalıyordu. Demek ki, bu dönem Endonezya'nın Neoliberalizm akışında batı ülkelerine bağımlılığının başlangıcı olmuştur.

²⁶ Yerleştirme politikası (*transmigration*), Java Adası gibi yoğun nüfuslu bölgelerden sakinleri diğer adalara göndermek için bir hükümet programıdır. Nüfusun eşit dağılımına odaklanmanın yanı sıra, bu politika aynı zamanda kalkınma sürecinde insan kaynaklarını veya emeği transfer etme çabasıdır. Bununla birlikte, bu politika da yaşam standartlarını, tarımsal üretimi, ulusal güvenliği ve ulusal entegrasyonu iyileştirmeyi amaçlanmıştır (MacAndrew 1978).

gerçekleştirdiği ekonomik büyümenin Eski Düzen dönemine göre vatandaşların ortalama refahını artırabileceğini söylenebilir.

Makroekonomi göstergelere dayanarak, Yeni Düzenin 1960'lar ile 1990'ların başı arasındaki yakalanan başarı düzeyini takdir edilebilmektedir. Örneğin, Endonezya'nın gerçek kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) yalnızca bir nesilde üç kattan fazla artmıştır. Demek ki, 1960'ların ilk yarısındaki ekonomik krizi olumlu ve hızlı büyümeyle çözülebilmiştir. Ayrıca pirinç üretimi de hızla artıyordu. Hatta, özellikle Java adasında gibi pirinç üretimi iki katına çıkmıştır. Bu çok hızlı pirinç üretimi, sonunda 1984'te Endonezya'da gıdanın kendi kendine yeterliliğini sağlamıştır. Aynı zamanda Aile Planlaması Programı'nın (*Family Planning Program*) uygulanmasıyla nüfus artışı da bastırılabilirdi. 1990'ların başına kadar nüfus artışı %2'nin altına düşmüştür. Cumhurbaşkanı Soeharto, Endonezya'daki gıda kendi kendine yeterlilik ve aile planlaması programındaki başarısından dolayı uluslararası dünyası tarafından ödüllendirilmiştir. Ayrıca Yeni Düzen yerli sanayileşme düzeyini iyileştirmede başarılı olmuştur. 1965'te Endonezya'nın neredeyse hiç modern sanayi sektörüne sahip olmadığını söylenebilir ki, ancak çeyrek yüzyıldan sonra sanayi üretimi 10 kat veya daha fazla artmıştır. Tekstil gibi temel giyim ürünleri için kişi başına üretim %600'den fazla artmıştır. Ulaşım altyapısı da özellikle yol ve havacılık sektöründe önemli değişikliklere uğramıştır. Yatırım seviyesi de petrol patlaması sırasında GSYİH'nin %30'una varan hızlı bir artış yaşamıştır. Bu yatırım seviyesi, 1960'ların ortalarındaki yatırımın dört katına eşittir. 1998'deki ekonomik krizin dışında, bu dönemde enflasyon da kontrol altında olma eğilimindeydi (Hill 2000). Bu nedenle Yeni Düzen döneminde meydana gelen değişiklikler, Endonezya'nın makroekonomik koşullarında bir iyileşmeye göstermektedir.

GSYİH verilere göre, Yeni Düzen dönemindeki GSYİH 1969'dan 1992'ye kadar yüzde 150'ye varan önemli bir artış göstermiştir. Bu GSYİH rakamı, Yeni Düzen döneminde yaklaşık %200'lük bir artışa eşit olmuştur. Petrol patlaması sırasında, yani 1982 yılında kişi başına düşen gelir de %230 artmıştır. Ayrıca, Endonezya'nın 1966'dan 1970'e ekonomik büyümesi yılda %6,6'ya ulaşmıştır. 1971 yılından 1981 yılına kadar yıllık ortalama büyüme her zaman %5'ten fazla ortaya çıkmıştır. 1982'den 1986'ya kadar ise düşen dünya petrol fiyatları nedeniyle

ekonomik büyüme %4'e düşmüştür. Bununla birlikte, 1987'den 1992'ye kadar tamamen petrol gelirlerine bağımlı kalmayarak ekonomik büyüme %6,7'ye ulaşmıştır. Enflasyon oranına dayanarak, bazı ekonomistler Endonezya'yı 1966'dan 1968'e kadar 20. yüzyılda enflasyonla mücadelede en etkileyici ülke olarak adlandırmıştır. İhracat hedeflemiş üretilen ürünler de önceki görülmemiş seviyelere ulaşabilmiştir. Aynı zamanda inşaat sektörü oldukça iyi bir oranda işlemeye başlamıştır. Öyle ki, tarihte ilk kez Endonezya için Güneydoğu ve Doğu Asya'daki komşularını gibi önemli bir endüstriyel ihracatçı haline gelmiştir (Hill 2000).

Ekonomik büyümeye dayalı olumlu bir sicile sahip olmasına rağmen, Yeni Düzen'deki ekonomik sistem birçok gizli krizi içeriyordu. Bu görünmez krizler birikmeye devam ederek 1998'de Endonezya'daki ekonomik kriz üzerinde önemli etkili olmuştur. 1998'deki ekonomik kriz, Soeharto'nun görevden istifasıyla sonuçta siyasi bir krize yol açmıştır. Demek ki, Yeni Düzen ekonomik sisteminin birkaç zayıf noktası vardır. Birincisi, Yeni Düzen hükümeti tarafından ulusal kalkınma sürecine yabancı veya özel şirketlerin katılımı ayrımcı bir şekilde gerçekleştiriliyordu. Yani hükümet, orta ölçekli ekonomik güçleri seçmektense Çinli girişimciler gibi daha büyük ölçekli özel girişimcileri içeriyordu. Büyük özel girişimciler, ihracata yönelik mal ve hizmetler üretme konusunda daha yetenekli oldukları düşünüldüğünden dolayı daha fazla dahil olmuşlardır. Özel girişimcilerin de önceki dönemde elde edilen yüksek ekonomik büyüme oranlarını sürdürebilmeleri için uluslararası pazarlarda rekabet edebileceklerini düşünülmüştür. Dahası Soeharto da kendi ailesini dahil ederek bir geliştirme sistemi yürütmeyi tercih etmiştir. Soeharto'nun ailesi, bankacılık, emlak, telekomünikasyon, ulusal arabalar, ücretli yollar ve elektrik santralleri gibi çeşitli projelerde yer alıyordu. Bir tahmine göre, Soeharto çekirdek ailesinin Soeharto'nun istifasının olduğunda 73 milyar ABD dolarından fazla bir serveti vardı (Davidson 2015). Bu nedenle, sonunda Yeni Düzen dönemindeki ekonomik gelişme daha çok elitler ve oligarşiler tarafından kontrol edilmiş ve yönetilmiştir. Nihayetinde Endonezya ekonomisi önemli ölçüde büyümüş olsa da, ne yazık ki bu ekonomik sistem yalnızca ekonomik seçkinlere fayda sağladı.

İkincisi, Yeni Düzen döneminde gelişme sadece birkaç büyük şehirde yoğunlaştırılmıştır. Bu gelişme modeli, bir damlama etkisinin varsayımına dayanarak

uygulanmıştır. Kalkınmanın damlama teorisinde ekonomik eşitliği sağlamadan önce ekonomik büyümeye öncelik verilmesi gerektiğini düşünülmektedir. Bu nedenle Yeni Düzen, Endonezya’da adil bir kalkınma gerçekleştirmeden önce birkaç seçilmiş bölgeyi geliştirmeye odaklanıyordu. O zamanda Yeni Düzen Endonezya’daki birkaç adada birkaç seçilen şehir inşa ederek ve geliştirerek ulusal ekonomik büyümesini artırmaya çalışıyordu. Bu strateji uygulayarak seçilen şehirdeki yüksek büyümenin sonuçlarının etrafındaki diğer şehirlere damlaması veya yayılması öngörülüyordu. Ne yazık ki, böyle bir kalkınma planı kapsamlı ve adil bir refah sağlayamazdır. Zira sonunda ekonominin seçilmiş bölgelerdeki yoğunlaşması aslında bir bölge ile diğeri arasında eşitsizlik yaratmıştır. Ayrıca ekonomik kalkınma oligarşik seçkinler tarafından yabancı sermayenin desteğiyle gerçekleştirildiği için, nihayetinde yapılan geliştirme insanlara adil ve eşit bir refah sağlamazdı. Üçüncüsü, Yeni Düzen’in gelişim projeleri baskıcı ve otoriter bir şekilde gerçekleştiriliyordu. Ayrıca Yeni Düzen hükümeti de yolsuzluk, muvazaa ve adam kayırmacılık pratiği eşliğinde yürütülmüştür (Davidson 2015). Yeni Düzen dönemindeki gelişme istikrarlı görünse bile, temelde bu istikrar sahteydi. Yeni Düzen döneminde ekonomik kalkınma genelde merkezi ve baskıcı bir şekilde yönetiliyordu. Bu nedenle, toplumun alternatif ekonomik kalkınma sistemleri sunmaya dahil olmak için çok fazla fırsatı yoktu. Sonuçta bu ekonomik sistemi merkezîyetçilik yaratmanın yanı sıra, yozlaşmış bir ekonomik sistemi de yaratıyordu. Öyle ki Yeni Düzen döneminde yolsuzluk bürokrasinin, yönetimin ve kalkınmanın işleyişinin ruhu haline gelmiştir (Hill 2000). Bu yolsuzluk kesin olarak Endonezya için bugüne kadar büyük bir sorun haline gelmektedir.

Dördüncüsü, Yeni Düzen dönemindeki ekonomik gelişmeleri yabancı sermayeye ve özel aktörlere dayanarak gerçekleştirilmiştir. Yeni Düzen ilk günlerinde Endonezya’nın siyasi ve ekonomik olarak bağımsızlık olacağını vurgulasa bile, gerçekte ekonomik sistemdeki devletin rolü giderek daha azaldığını görebilmektedir. Yeni Düzen döneminde daha çok yabancı yardım ve sermaye aldığından dolayı Endonezya IMF veya Dünya Bankası tarafından oluşturan tüm politikalara daha çok bağımlı hale gelmiştir. Sonuç olarak, serbestleştirme ve deregülasyon gibi politikalar Yeni Düzenin ekonomik kalkınma politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Bu

neoliberal ekonomik sistemini, klientalizmi uygulanan politik ekonomik sistemini yönetmek için bekçiler (*gatekeeper*) haline gelen politik seçkinlerin oluşumuyla gittikçe daha da kötüleşmiştir (Robison and Rosser 1998). Böyle uygulanan bir ekonomik sistemi elit özel holdinglere, uluslararası bağış kuruluşlarına veya batılı süper güçlere bağımlılık şeklinde uzun vadede Endonezya için şüphesiz olumsuz bir etki yaratacaktır. Öyle ki, 1980'lerin ortalarından itibaren özel girişimciler de Endonezya'nın kalkınma yapısında önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Örneğin, eskiden ulusal düzeyde kamu bankalarının kredideki rolü %90'a ulaşmıştır. Lakin, Mart 1997'ye kadar kamu bankaları tarafından sağlanan banka kredisi gittikçe düşerek Rp 110.9 trilyona ulaşmıştır. Aksine, ulusal özel bankalar ise Rp 159.249 trilyon veya toplam kredilerin %59'unu sağlayabilmiştir. Özel girişimciler de ihracat sektöründe giderek daha önemli bir rol oynamıştır. 1997 yılına kadar özel girişimciler petrol ve doğalgaz dışının sektörünün ihracatına %75,87'ye varan oranlarda hakim olmuştur. Petrol ve doğal gaz sektöründe ise özel girişimciler toplam ihracatın %24'ünü kontrol etmiştir. Bu durum şüphesiz devlet tarafından yönetilen petrol ve doğalgazın hakim olduğu önceki ihracat durumundan farklıdır. Bununla birlikte, işlerini genişletmek için özel şirketlerin ya da girişimcilerin sermayelerini de borç tarafından desteklenmiştir. Hatta özel şirketlerin dış borcu, hükümetin dış borcu miktarını yaklaşık %62'ye kadar aşmıştır (K. K. Gie 1998).

Yeni Düzen ekonomik sisteminin yukarıdaki zayıflıkları, esasen 1998'de Endonezya'da muazzam ekonomik krize neden olan iç faktörlerdir. 1998 yılındaki ekonomik krizi, Tayland'dan başlayan "Asya Gribi" şeklinde dış faktörlerin etkisi olmasına rağmen, ama Endonezya ekonomisinin iç yapısı aslında bu ekonomik krizin ortaya çıkmasında önemli bir sebeptir. Meydana gelen ekonomik krizi temelde çeşitli risklere karşı zayıf ve kırılgan olan Yeni Düzen geliştirme modelinden kaynaklanmıştır. Daha önce de açıklandığı gibi, Yeni Düzen döneminde yabancı sermayeye bağımlılık, montaj teknolojisine dayalı sanayileşme süreçleri, kırsal ekonomik sektörünü ve zayıf olanları terk ederek güçlü ekonomik grupların yanında yer alma politikaları gibi kesinlikle büyük bir ekonomik krizin potansiyeli taşıyan faktörlerdir. Bu krizin potansiyeli, özellikle bölge veya dünya ülkelerinin ekonomileri şok yaşarsa daha hızlı ortaya çıkacaktır. Eğer yaklaşık otuz yıldır Endonezya'nın

ekonomisi nispeten istikrarlıysa ve belirgin bir kriz ortaya çıkmadıysa, bu durum aslında otoriter bir siyasi sistem nedeniyle gerçekleştirebilmiştir (Rajab 2004). Sonunda, yukarıdaki açıklanan sebebiyle 1998’de büyük bir kriz ortaya çıkıp Yeni Düzen rejiminin yıkılmasına katkıda bulunmuştur. Daha önceki Rp 2500 değeri 1 ABD doları ile eşit sayılsa, bu değer 1997 yılının temmuz ayında hemen düşmeye başlamıştır. Hatta 1998 yılının ocak ayında Rupiah’ın değeri Rp 17.000/1 ABD Dolar civarında bir seviyeye düşmüştür. Demek ki bu zamanda Rupiah değerinin %85’ini kaybetmiştir. Bu durum da Endonezya borsasının çökmesine neden olmuş ve Endonezya’daki hemen hemen tüm modern şirketler iflas etmiştir. Dahası, o sırada Endonezya orta sınıfı birikimlerini kaybetmeye başlayıp milyonlarca işçi işini kaybetmiştir (Ricklefs 2001). Nihayetinde, bu büyük ekonomik krizi Yeni Düzen rejiminin çöküşünün ve Reformasi döneminin ortaya çıkmasının ana nedenlerinden biri haline gelmiştir.

3.2.2 TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

1965’te Endonezya, GSYİH içindeki düşük ticaret payı, çok büyük bir tarım sektörü ve çok küçük bir imalat endüstrisi ile dünyanın en fakir ekonomileri arasında kalmıştır. Daha önce açıklandığı gibi, Sukarno rejiminin son yıllarında hem siyasi hem de ekonomik olarak düzensizlik ve istikrarsızlık meydana gelmiştir. Bu nedenle cumhurbaşkanlığının ilk günlerinde Soeharto devlet ekonomi ve siyasi sistemi istikrara kavuşturmayı amaçlayan birkaç politika uygulanmaya başlamıştır. Soeharto’nun yaptığı yollardan biri, tarım sektöründeki faaliyeti ve üretkenliği artırmak, yabancı yatırımı ve yardımı çekmektir (Van Zanden and Marks 2012). Soeharto Yeni Düzen döneminde tarımsal ekonominin gelişmesine odaklanmış olsa da, bu dönemde temelde tarımsal ekonomik kalkınmanın iniş çıkışları olmuştur. Arifin’e (2004) göre Yeni Düzen dönemindeki kalkınma ilişkileri 3 dönem halinde gruplanabilir. Birincisi, 1967-1978’deki sağlamlaştırma aşamasıdır. Bu dönemde, tarım sektöründe hükümet tarafından uygulanan üç önemli politika vardı: (1) yoğunlaştırma, (2) genişletme ve (3) çeşitlendirme²⁷. Tarım sektöründeki üretimi ve

²⁷ Tarım bağlamında *yoğunlaştırma*, biyolojik ve kimyasal teknolojiler (gübre, üstün tohumlar, pestisitler ve herbisitler gibi) ve mekanik teknoloji (traktör kullanımı ve sulama ve drenaj suyu yönetimi)

verimliliğini artırabilmek için bu üç politika azami ölçüde teşvik edilmiştir. Hükümet de sulama tesisleri ve yollar gibi hayati önem taşıyan tesislerin veya altyapının geliştirilmesini artırmaya odaklanmıştır. Ayrıca hükümet çimento veya gübre gibi destekleyici endüstriler inşa etmeye odaklanmıştır. Bu dönem kuşkusuz ki önümüzdeki 1978-1986 döneminde meydana gelen yüksek büyüme aşamasına ulaşmak için sağlam bir ekonomik dayanak varlıkları oluşturmak için çok önemlidir. 1967-1978'deki sağlamlaştırma aşamasında tarım sektörü yüzde 3,39 civarında büyümüştür. 1970'lerde pirinç üretimi 2 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Bu pirincin üretkenliği hektar başına 2,5 tona veya 1963'teki performansın yaklaşık iki katına ulaşmıştır.

İkincisi, 1978-1986'daki yüksek büyüme aşamasıdır. 1978-1986 dönemi Endonezya'nın tarımsal ekonomisi için oldukça önemli bir dönemdi. Bu dönemde tarımsal ekonomisi yüzde 5,7'nin üzerindeki büyüme oranıyla olağanüstü bir başarı kaydetmeyi başarmıştır. Ayrıca bu dönemde de tarım hükümetin ekonomik kalkınma stratejisinin ana temeli haline gelmiştir. Yeni Düzenin tarım sektöründeki başarısı, Endonezya'daki gıda üretimini artırmaya yönelik yeşil devrim (*Green Revolution*) programıyla yakın ilgilidir. Bu yeşil devrim programı, esasen Endonezya'yı pirinçte kendi kendine yeterli hale getirmeyi amaçlanmıştır²⁸. Ancak aslında bu yeşil devrim politikası o zamanlar jeopolitik olarak uluslararası çıkarlarla yakından ilişkiliydi (Gollin, Hansen, and Asger 2018). Bu programı özellikle yeni üstün pirinç çeşitlerinin tedarikçileri dahil olmak üzere tarımsal üretim için malzeme üreten ve tedarik eden şirketlerin çıkarlarıyla ilgilidir (Bachriadi and Wiradi 2011).

Endonezya bağlamında, Yeşil Devrim aslında Endonezya hükümetin IGGI'ye (*Inter-Governmental Group on Indonesia*) katılan dünya kalkınma ajansları tarafından

gibi) kullanılarak üretimi hızlandırma çabası olarak anlaşılmaktadır. *Genişletme* ise verimsiz ormanları pirinç tarlalarına ve diğer tarım alanlarına dönüştürerek tarım alanlarının genişletilmesidir. *Çeşitlendirme*, çiftçi hane gelirini artırmak için tarımsal işletmelerin çeşitlendirilmesidir (Arifin 2004).

²⁸ Yeşil Devrim, tarımsal üretimi hızlandırmak için teknolojinin kullanılmasının önemini vurgulamıştır (Gollin, Hansen, and Asger 2018). Yeşil Devrim programı sayesinde, Endonezya tarımsal ekonomi sektöründe özellikle pirinç üretiminde olağanüstü başarılar kazanmıştır. Yeşil Devrim, olumsuz etkilerinin yanı sıra Endonezya'daki tarımsal kalkınmanın başarısının kanıtlarından biri haline gelmiştir. 1979 yılında dünyanın en büyük pirinç ithalatçısı haline geldiyse, Endonezya bu programı sadece 6 yıl içinde uygulanarak 1985'te gıdanın kendi kendine yeterliliğini gerçekleştirebilmiştir (Van Zanden and Marks 2012).

desteklenen gıda sektöründeki gelişme dalgasına tarımı entegre etme çabasıydı. Dahası, yeşil devrim aynı zamanda kırsal alan düzeyde devam eden tarımsal kapitalizasyon sürecinin bir biçimidir. Ne yazık ki, sonunda uygulanan yeşil devrim büyük ölçekli çiftçiler için daha çok fayda sağlamıştır. Zira, yeşil devrim sürecinde büyük çiftçiler tarımsal üretimi hızlandırmak için yeni teknolojiye ve diğer altyapılara daha geniş erişime sahip olmuştur (Welker 2012). Bu nedenle, bu yeşil devrim nihayetinde kırsal alanda üretim yapısının eşitsizliğine ve sınıf kutuplaşmasına yol açmıştır (Eng 1996). Dahası, yeşil devrim de sömürücü toplumsal üretim ilişkilerinin ve keskin sosyal farklılaşmanın yaratılmasına yol açmıştır (Fauzi 1999). Makro düzeyde, Yeşil Devrim geliştirmekte olan ülkeler için gelişmiş ülkelere bağımlılık yaratmıştır. Zira temelde yüksek kaliteli sertifikalı tohumlar, aslında gelişmiş ülkelerden gelen çok uluslu firmalardan gelmiştir (Arifin 2004). Bu nedenle, temelde Yeşil Devrim çiftçilerin çoğuna fayda sağlamadan ziyade büyük çok uluslu şirketler için bir iş alanı haline gelmiştir.

Üçüncüsü, 1986-1997'deki yapışöküm aşamasıdır. 1986-1997 döneminde tarım sektöründeki büyüme oranı yıllık yüzde 3,4'ün altına düşmüştür. Bu durum, önceki döneme tam bir tezat teşkil etmiştir. 1986-1997 dönemi genellikle yapışöküm aşaması olarak adlandırılır çünkü tarım sektörü politika yapıcılar ve hatta iktisatçılar tarafından bir yok sayılma aşamasını yaşamıştır. Tarımsal ekonomisini yok sayılmasını aslında tarımın Endonezya ekonomik yapısında katkısına giderek düşmeye devam ettiğine dayanarak anlaşılabilmektedir. 1960'larda tarım sektörünün Endonezya'nın ekonomik yapısına katkısı yüzde 50 civarındaysa, 1988'de yüzde 20,2'ye ve sonunda 1996'da ise yüzde 17,2'ye düşmüştür. Tarımsal ekonomisi sektörünün katkısı düşmeye devam ederken, hükümet giderek artan bir şekilde sanayi, hizmetler veya madencilik gibi diğer ekonomik sektörleri geliştirmeye odaklanmıştır. Örneğin, sanayinin ekonomik yapıya katkısı 1965'te yüzde 12,5 iken 1995'te ise yüzde 41,8'e gittikçe yükselmeye devam etmiştir (Arifin 2004). Endonezya ekonomik yapının gelişmesine bakarsa tarım sektörünü yok sayılması olduğunu mantıklı görülmektedir. Zira, temelde sanayi veya hizmetler gibi sektörlerin sağlayabileceği ekonomik büyümenin hızlanması tarımdan daha hızlıdır. Demek ki hükümet rejimi büyüme oranlarına odaklandığında, tarımın rolü önemsiz olduğunu düşünülecektir.

Tarım giderek ihmal edildiğinde, bu sektörde önemli bir büyümenin imkansız olacağını söylenebilmektedir.

Nihayetinde tarım sektörünün yok sayılması tarım sektöründeki istihdamın payını etkilemiştir. Tarımda çalışan ya da istihdam edilenlerin sayısı 1990 yılına kadar artmasına rağmen, Endonezya’da tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payını düşmeye devam etmiştir. Örneğin 1961’de tarımsal istihdamın payı yüzde 73 iken, bu rakam 1990’da ciddi ölçüde yüzde 50,1’e düşmüştür. Tam tersine, sanayi sektöründe istihdamın payı 1961’de yüzde 8,1’den 1990’da yüzde 17’ye yükselmiştir. Aynı zamanda hizmet sektöründe istihdamın payı 1961’de yüzde 18,9’dan 1990’da yüzde 32,9’a kadar artmıştır (Hill 2000). Bu dönemde çiftçiler arazi kullanımında da ayrımcılık yaşamıştır. Küçük ölçekli tarımsal faaliyetler için mevcut arazi, aslında endüstriyel faaliyetler için tahsis edilmiş kalan arazidir. Yani, çiftçi sayısı hala istihdam payına hakim olurken, ne yazık ki mevcut arazi çok sınırlı bulunmuştur. 1973 yılında çiftçilerin ortalama arazi mülkiyeti 0,99 hektar ise, bu rakam 1993’te çiftçi başına 0,81 hektara düşmeye devam etmiştir (Bachriadi and Wiradi 2011). Neticede yukarıdaki gerçeklere bakarak tarım sektörünün GSYİH’ye katkısının gittikçe neden azaldığını anlaşılabilmektedir. Yeni Düzen döneminde tarım ekonomisinin GSYİH içindeki payı 1960’ların ortalarına göre yaklaşık üçte bir azalmıştır. Öte yandan, aynı zamanda sanayi sektörünün katkısı üç kattan fazla artmıştır (Hill 2000).

Ne yazık ki, Ekim 1997’deki LoI (*Letter of Intent*) ve 11 Eylül 1998’deki MEFP’nin imzalanması sonucunda tarımsal koşulları daha da kötüleşmiştir. Yani IMF’nin talebi sebebiyle Endonezya, tarım sistemini serbestleştirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca IMF, Endonezya için pirinç ithalatına %0 oranında gümrük vergisi uygulanmasını zorlamıştır. Tarımın serbestleştirilmesi aslında Endonezya’nın DTÖ’den Tarım Anlaşması’nı (AoA) onaylamasının bir parçasıdır. Bu anlaşma, tarifelerin kaldırılmasını ve düşürülmesini ve sübvansiyonların azaltılmasını düzenlemiştir. Bu tarımsal serbestleştirilmesine göre, Endonezyadaki çiftçilerin Ulusaşırı Şirket (TNC) ve büyük ithalatçılar tarafından yok edildiğini söylenebilmektedir (Setiawan 2006). Nihayet, yukarıdaki verilerine göre Yeni Düzen döneminde tarım ekonomisinin kötüleşmesinin nasıl devam ettiğini anlaşılabilmektedir.

3.3. REFORMASI DÖNEMİ

3.3.1 POLİTİK EKONOMİNİN YAPISI

Reformasi dönemi çeşitli krizlerle karşılaşmakla başlamıştır. Siyasi krizin yanı sıra, ekonomik krizleri de hükümet tarafından çözülmesi gereken büyük bir sorundu. Bu ekonomik krizleri iç ekonomik sisteminin bozulmasının yanı sıra, Tayland'da ilk olarak 1997 yılının ortalarında ortaya çıkan ekonomik krizle ilgilidir. Bu kriz sonucunda Rupiah'ın değeri %600'ün üzerinde değer kaybetmeye yaşamıştır. Daha önce 1 ABD Dolarının değeri Rp 2500'e eşit olsaydı, 1998 yılının ocak ayında Rupiah'ın değeri RP 17.000 /1 ABD Doları civarında bir seviyeye düşmüştür. Ayrıca Yeni Düzen 68,7 milyar ABD doları veya toplam GSYİH'nin %7,7'si tutarında çok fazla borç bırakmıştır (Harefa and Saragih 2018). Bu ekonomik krizi sonunda ekonomik işletmelerin yavaş gelişimi, gıda kıtlığı, daha yüksek yoksulluk seviyeleri ve zayıf bir bankacılık sistemi gibi çeşitli başka krizlere yol açmıştır. Bu çeşitli krizler kesinlikle kısa ve hızlı bir zamanda kolayca çözülebilecek şeyler değildir. Dolayısıyla, Reformasi Döneminin ilk başkanı olan B.J Habibie şüphesiz çok ağır bir görevle karşı karşıya kalmıştır. Bu ekonomik krizin üstesinden gelmek için Habibie birkaç politika yapmıştır. Örneğin, bankacılık yeniden yapılandırma programı, sağlık ve eğitim gelişmelerine yardım sağlayan programı ve halkın ekonomik sistemini güçlendiren programıdır. Halkın ekonomik sisteminin güçlendirilmesi, özel olarak küçük ve orta ekonomik sınıfı güçlendirmek için gerçekleştirilmiştir. Böylece küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesinin daha sonra ulusal ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini umulmuştur (A. M. Wijaya, Marjono, and Sugiyanto 2020). Yukarıdaki çabaların dışında, Habibie'nin ekonomi sorunları çözmedeki önemli atılımlarından biri ademi merkeziyet politikasıydı. Bu ademi merkeziyet politikası da aslında daha fazla özerklik hakları isteyen bölgelerden gelen taleplerle ilgilidir. Bununla birlikte, bu özerklik coşkusu da aslında merkeziyetçiliği savunan hükümet sistemini silmek isteyen reform ruhunun bir parçasıdır.

Ne yazık ki, Habibie Endonezyadaki ekonomik sorunları çözdüğü sürece IMF'nin katılımından ayrılamamıştır. Temel olarak Soeharto'nun liderliğinin son günlerindeki IMF ile Endonezya arasındaki ilişkilerin iyi olmadığını denilebilmektedir. Yani, Rupiah değeri 1997'de Tayland krizi nedeniyle kötüleştiği

zaman Endonezya hükümeti IMF'den mali yardım talep etmiştir. O sırada IMF, Ağustos 1997 ve Ocak 1998'de Endonezya hükümetine iki ekonomik reform paketi vermiştir. IMF'ye göre, Endonezya'daki meydana gelen ekonomik kriz tamamen büyük yapısal değişiklikler gerektirmiştir. Bu nedenle IMF, katı maliye politikalarının uygulanması gibi yapısal değişikliklere odaklanan bir reform paketi vermiştir. Başlangıçta Endonezya hükümeti IMF tarafından verilen tüm reform paketini uygulamaya kararlıydı. Fakat, IMF tarafından tüm sunulan ekonomik reform paketi hükümet tarafından optimal bir şekilde uygulanmamıştır. Gerçekte, Soeharto ailesi ve özel holdinglerden oluşan seçkin oligarşik çevrenin reddedilmesi nedeniyle IMF'nin ekonomik reform teklifi tam olarak uygulanamamıştır. Bu reddedilme kuşkusuz IMF'nin ekonomik reformlarının Soeharto'nun ailesi ve oligarşik çevreleri tarafından yönetilen birkaç işletmeyi karışacağından dolayı ortaya çıkmıştır. Neticede, IMF'nin ekonomik reform teklifini uygulamanın reddettiği için Endonezya hükümetinin IMF'nin yardımı almayacağını tehdit edilmiştir (Robison and Rosser 1998). Sonunda Soeharto, meydana gelen ekonomik krizi çözememiştir. 1998'de ekonomik kriz giderek daha da kötüleşip siyasi krizleri ve rejim değişikliğiyle sona ermiştir.

Reformasi dönemin ilk günlerinde kötüleşen ekonomik krizi çözmek için Habibie IMF'nin yardımına ihtiyacı olduğunu fark etmiştir. Sonunda Habibie, Endonezya ile IMF arasındaki ilişkileri yeniden kurmayı başarmış ve IMF'den tam destek veya yardım alabilmiştir. Habibie'nin liderliğinde IMF'nin yardımıyla Endonezya ekonomisi giderek bir gelişme göstermiştir. Nihayet, enflasyon oranı düşüp Rupiah'ın değeri daha istikrarlı hale gelmiştir. Mart 1998'de 1 ABD Dolarının değeri Rp 17000'e eşit olduysa, Aralık 1998'de Rupiah'ın değeri ABD doları başına Rp 8.000 seviyesine yükselmiştir (Suryadinata 1999). Endonezya'nın ekonomik durumu iyileşse bile ne yazık ki IMF yardımı ile desteklenen bu gelişmeler Endonezya'nın dış borca bağımlı olmasına neden olmuştur. Üstelik, IMF yardımı da Endonezya ekonomik sisteminde büyük yapısal reformlara mecbur bırakmıştır. Bu yüzden Habibie'nin uyguladığı bazı ekonomik politikaları temelde IMF'nin ve IMF'nin arkasındaki batılı ülkelerin öncelikleri ve çıkarlarıyla yakından ilgilidir. Bu politikaların örnekleri, yerel ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, piyasa dinamiklerine hükümet müdahalesinin azaltılması ve kanun yaptırım kurumlarının

oluşturulmasıdır (Marks 2009). Bu politikalardan bazıları iyi olsa bile, ama IMF'e dayanan bu neoliberal politikaları kuşkusuz Endonezya'nın bir ülke olarak bağımsızlığı için iyi değildir.

Rupiah'ın değeri artmış olsa da genel olarak Endonezya'nın Habibie'nin liderliği sırasındaki ekonomik performansı oldukça iyi değildi. Habibie'nin liderliği boyunca Endonezya ekonomisi yüzde 13-15 seviyesinde daralma yaşamıştır. Endonezya'nın bağımsızlığından bu yana görülen en büyük daralmadır. Ayrıca bu dönemde yoksulluk oranı önemli ölçüde artmıştır. 1996'nın sonunda yoksulluk sınırının altında yaşayan 28 milyon insan olduysa, 1998 ortalarında bu rakamı 79,4 milyona veya toplam nüfusun %40'ına yükselmiştir (Suryadinata 1999). Bu nedenle, Habibie'nin cumhurbaşkanı görevinden bırakmasının ardından Endonezya'nın ekonomisinin durumu hala ciddi bir kriz yaşadığını söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu durum kesin olarak Endonezya Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olan Abdurrahman Wahid (Gus Dur) için zorlu bir imtihan haline gelmiştir. Liderliğinin ilk günlerinde, Gus Dur Endonezya Cumhuriyeti'nin dördüncü Cumhurbaşkanı olarak hem merkezi hem de bölgesel düzeydeki siyasi krizin büyüdüğü bir zamanda ekonomik sorunları da çözmek zorunda kalmıştır. Gus Dur, ekonomik sorunları çözmek için Ulusal Ekonomik Konseyi (DEN) kurmuştur. DEN, ekonomiyi iyileştirmek ve Endonezya'nın uluslararası pazardaki rekabet gücünü artırmak için Cumhurbaşkanıya tavsiyelerde bulunan bir kurum olarak kurulmuştur. Gus Dur da aynı zamanda Cumhurbaşkanıya reel sektörü nasıl canlandıracağı konusunda tavsiyelerde bulunmak için Ulusal İş Geliştirme Konseyi'ni (DPUN) kurmuştur (Soesastro 2000).

Gus Dur cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı süre boyunca, kabinesinin ve ekonomik ekibinin oluşumu için çok sayıda eleştiri almıştır. Eleştirenlere göre, Gus Dur kabineye ve ekonomi ekibine liderlik etmekten aciz görülmüştür. Bu durum temelde oluşturulan kabinenin Gus Dur'un kabinesine çeşitli siyasi gücü dahil etmesini zorlayan siyasi uzlaşmanın sonucu olma eğiliminde olmasından kaynaklanmıştır. Çeşitli siyasi güçlerin katılımının siyasi istikrar ve ekonomik gelişme sağlaması beklenmiştir (Soesastro 2000). Gus Dur, esas olarak meydana gelen iç siyasi çatışmalardan dolayı kabinesini yönetme konusunda optimal olmasa da, ancak temelde

Gus Dur kendisini eleştirenlere cevap verebilmiştir. Mevcut verilere dayanarak Gus Dur dönemindeki ekonominin daha olumlu hale geldiğini görülebilmektedir. Gus Dur döneminde, 2000 yılındaki ekonomik büyüme yüzde 4,9'a çıkmıştır. B.J Habibie döneminde Endonezya'nın ekonomik büyümesinin eksi olduğundan dolayı Gus Dur'un liderliği dönemdeki ekonomik büyüme çok iyi olmuştur (Van Zanden and Marks 2012). Bu ekonomik büyüme, mükemmel bir Gini katsayısı ile meydana çıkmıştır. Bu nedenle, önceki yönetim sırasında eşitsizlik endeksi veya Gini katsayısı yüksek görülse, Gus Dur başarılı olarak Endonezya gini katsayısını 0,31'e (son birkaç on yılın en düşüktür) indirebilmiştir. Bu ekonomik eşitliği sayesinde Gus Dur temelde toplumdaki çatışmanın kaynağından birini azaltabilmiştir. Gus Dur'un Endonezya gini katsayısını 1999'da 0.37'den 2001'de 0.31'e düşürmek için iki yıldan az bir süre kullanma politikası kesinlikle büyük bir başarıydı (Nailufar 2020).

Önceki liderler gibi Gus Dur'un hükümeti de IMF ile işbirliğinden ayrılamamıştır (20 Ocak, 17 Mayıs ve 21 Temmuz 2000). Endonezya'nın IMF'ye bağımlılığı giderek güçlenip ve IMF her ekonomik hastalığın tek çaresi gibi görünüyordu. Ancak nihayetinde Gus Dur'un döneminde IMF ile Endonezya arasındaki ilişkiler fenalaşmıştır. O zamanda hükümetin ekonomik ekibi IMF tarafından önerilen reform formüllerini uygulamayarak IMF'nin Endonezya krizden kurtulma sürecine dahil olmasına karşı çıkmıştır. Hükümet ile IMF arasındaki bu kötü ilişkinin dikkat edilmesi ilginçtir. Zira, aynı zamanda 2000'lerde Endonezya'daki batı karşıtı kampanya giderek daha güçleniyordu. Hatta 28 Mart 2000'de Gus Dur Endonezya ordusunun Amerika'ya bağımlılığını bırakabilmesindeki önemini vurgulamıştır (Smith 2000). Aynı zamanda da Gus Dur'un Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile yakın ilişkileri de bulunmuştur. Ancak ne yazık ki IMF ile çatışma Rupiah'ın değerinin düşmesine neden olmuştur. Borsa bile en düşük seviyeye ulaşmıştır. Bu yeniden ortaya çıkan ekonomik krizi de aslında Endonezya'nın ekonomik sistemini IMF'nin isteklerine göre yeniden yapılandırmada ilerleme kaydedememesi nedeniyle IMF mali yardımının geri çekilmesinden kaynaklanmıştır. O zamanda Dünya Bankası'na göre bile 2000 yılında 9 milyar dolar civarında yabancı sermaye Endonezya'yı terk etmiştir (Chakrabarty 2001).

Gus Dur başkanlıktan ayrıldıktan sonra Megawati Endonezya'daki ilk kadın cumhurbaşkanı olarak ortaya çıkmıştır. Megawati, 23 Temmuz 2001'de Endonezya Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı olarak göreve başlayınca hemen birçok zorlukla karşılaşmıştır. Özellikle Megawati'nin asıl görevi 1997-1998 yılındaki ekonomik krizden tam anlamıyla çıkmamış bir ekonomik krizi iyileştirmektir. Megawati ortaya çıkan sorunlarını çözmek için Endonezya'nın IMF ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışıyordu. Bu bağlamda Endonezya, ekonomik sisteminde reform yapmak için IMF'den gelen tüm önerileri kabul etmeye yeniden açılmıştır. Ayrıca Endonezya hükümeti Üçüncü Paris Kulübü toplantısında 5,8 milyar ABD Doları tutarında bir borcun ertelenmesi talebinde bulunmuştur. Megawati liderliğinin ilk günlerinde, Rupiah'ın değerini dolar karşısında 10.600'den 8.500'ye yükselterek Endonezya ekonomisi giderek iyileşmiştir. Hükümet ayrıca ekonomik büyümeyi %4,1'e yükseltebilmiştir. Dolayısıyla Endonezya ekonomisinin gelişmeye yine başladığını söylenebilmektedir. Ancak bu ekonomik iyileşmeleri aslında Megawati'nin liderliğinde piyasa güveninin arttığına anlamına gelmemiştir. Öte yandan, bu piyasadan gelen olumlu yanıt aslında Gus Dur başkanlıktan ayrıldıktan sonra Endonezya'ya artan piyasa güveninin sonucu olarak görülmüştür (ICG 2001).

Megawati'nin liderliğinin altında Endonezya'nın ekonomik istikrarı iyileşebilse bile Megawati'nin ekonomi politikalarında birkaç sorun bulunmuştur. Birincisi, işsizlik ve yoksulluk oranları yüksek olmaya devam ediyordu. Uygulanan ekonomik sistemi de hızlandırılmış ekonomik büyüme yaratmada başarılı olmamıştır. Bu nedenle, temelde Megawati dönemdeki ekonomik sistemi sağlam bir politika odağıyla kapsayıcı bir şekilde henüz uygulanmamıştır (Van Zanden and Marks 2012). İkincisi, Megawati dönemdeki ekonomik sistemi hala IMF, Paris Kulübü ve CGI'nin (*Consultative Group for Indonesia*) yönlendirmesi ile uygulanıyordu. Hakikaten Endonezya'daki ekonomik krizi çözmek için çok zor olduğundan her zaman yabancı sermaye ihtiyacı olduğunu anlaşılabilmektedir. Bu nedenle, hükümet ekonomik krizi çözmek istediğinde yabancı sermaye yardımının zaruri olduğunu görmektedir. Ne yazık ki, IMF gibi yabancı kuruluşlardan herhangi bir ekonomik yardımı ya da yatırımı hiçbir zaman ücretsiz değildir. Sonunda Megawati liderliğinin dönemdeki gibi Endonezya IMF'nin istediği tüm yapısal reformları kabul etmek zorunda kalmıştır.

Üçüncüsü, ikinci nokta ile ilgili olarak, sonunda Endonezya büyük bir özelleştirme politikasının uygulamasına yine başlamıştır (ICG 2001). O zamanda hükümet, özel sektör tarafından yönetilmek için BUMN (Devlet Şirketleri)'ni serbest bırakarak bir özelleştirme politikası gerçekleştirmiştir. Temelde kriz dönemindeki BUMN özelleştirmesi, BUMN'i siyasi güçlerin müdahalesinden korumak ve devlet üzerindeki yükü azaltmak için gerçekleştirilmiştir. Ancak maalesef bu özelleştirme politikası nihayetinde genel olarak topluma zarar vermiştir. Zira, sonunda neoliberalizm projesinin bir parçası olarak özelleştirme ve serbestleştirme politikaları yalnızca seçkin sınıfa fayda sağlayacaktır.

Susilo Bambang Yudhoyono (SBY) 2004 yılında Cumhurbaşkanı olduğunda Endonezya'nın ekonomisi hem iktisat hem politik hem de kurumsal olarak hala kırılgan bir durumda kalmıştır. Bu dönemde, Endonezya 1998'de yaşanan en derin ekonomik krizden yalnızca beş yıl uzakta kalmıştır. Ancak SBY'nin 10 yıllık liderliğinin ardından Endonezya'nın ekonomik durumunun daha iyi olduğunu söylenebilmektedir. SBY liderliğinin döneminde, Endonezya ortalama yüzde 5'in üzerinde etkileyici bir ekonomik büyüme oranını sürdürebilmiştir. Başka deyişle, SBY'nin liderliği sırasında ekonomik büyüme her yıl pozitif ve genellikle yüzde 5-6 arasında oluyordu (Hill 2015). Ayrıca Endonezya da bu dönemde 1997-1998 yılındaki ekonomik krizi sırasında IMF'den aldığı borçlarını ödeyebilmiştir. Buna ek olarak, hükümet resmi yoksulluk oranını 2004'te yüzde 16,7'den 2013'te yüzde 11,5'e düşürmeyi başarmıştır. SBY'nin hükümeti iç ekonomiyi iyileştirmede başarılı olmanın yanı sıra, dünya meselelerinde G20'nin önemli bir parçası olarak da önemli bir rol oynayabilmiştir (Aspinall, Mietzner, and Tomsa 2015). Bu nedenle SBY'nin Endonezya'da temelde çok daha iyi bir ekonomik büyüme yaratabildiğini söylenebilmektedir. Hill'e (2015) göre, SBY'nin bu ekonomik sektördeki başarılarının anahtarı, iyi bir makroekonomik istikrarın iyileştirmesi ve sürdürülmesidir.

SBY'nin liderliğinin döneminde Endonezya'nın ekonomik büyümesi iyileşmiş olsa da SBY'nin ekonomik politikasında bazı zayıflıklar da bulunmuştur. Demek ki en büyük zayıflık uygulanan ekonomi politikalarının hala neoliberal politikalarını takip etmesidir. Bu durumun önceki hükümet rejiminden pek bir farkı yoktu. SBY döneminde, Devlet İktisadi Teşekküllerinin (BUMN) özelleştirme süreci halen devam

etmiştir. Ayrıca piyasa serbestleştirme politikaları da uygulanmaya devam etmiştir. Hakiki bağlamda, serbestleştirme DTÖ, APEC, ASEM, ASEAN gibi müzakerelerinin sonuçlarının yaygınlaştırılması ve uygulanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca serbestleştirme politikası, yabancı yatırımcılara Endonezya'ya yatırım yapmaları için mümkün olan en geniş fırsatı açılarak gerçekleştirilmiştir. Hatta bu dönemde eğitim de Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) çerçevesinde serbestleştirilecek olan hizmet sektörünün bir parçası olarak dahil edilmiştir (Yusuf 2005). Elbette bu neoliberal politikasının gelecekteki Endonezya ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkisi olacaktır. Ayrıca istatistiklere göre Endonezya'nın ekonomik büyümesi giderek iyileşmeyi göstermişse ve hatta yoksulluk oranı düşmüşse bile, ne yazık ki SBY döneminde eşitsizlik seviyesi artmıştır. Gini katsayısı bile 0,41'e yükselmiştir (Manning and Miranti 2015). Bu nedenle, aslında neoliberal ekonomik sistemi toplumdaki meydana gelen ekonomik eşitsizliğe gerçekten çözememiştir. Nicel verilere göre ulusal ekonomi iyileşmesine rağmen, ancak temelde bu ekonomik rakamları halk ekonomisinin gerçek durumunu gösteremez.

Bu çalışmayı yazıldığında, Endonezya'nın Cumhurbaşkanı Joko Widodo veya daha bilinen Jokowi'dir. Cumhurbaşkanı Joko Widodo, 2019 yılındaki seçimde ikinci dönemi için yeniden başkan seçilmiştir. Joko Widodo'nun ilk liderlik döneminde (2014-2019), Endonezya'nın ekonomik büyümesi nispeten güçlüydü. O dönemde, Endonezya'nın ekonomik büyümesi sürekli olarak %5'te sabitlenebilmiştir. Bu başarı Jokowi'nin Endonezya'nın %7 ekonomik büyümesi şeklindeki seçim kampanyası vaadinden kesinlikle uzaktır. Fakat, bu büyüme oranı Jokowi'nin vaat ettiği gibi olmamasına rağmen zayıflayan küresel ekonomik büyüme düşünüldüğünde bu başarının oldukça iyi olduğunu denilebilmektedir. Ayrıca bu dönemde 2017'deki Endonezya'nın GSYİH'si 1 Trilyon ABD Dolarına ulaşabilmiştir. Aynı zamanda 2018'de işsizlik ve yoksulluk oranları da düşmüştür (Negara 2019). İkinci liderliği döneminde Jokowi daha iddialı bir vizyonu vurgulamaktadır. Jokowi, Endonezya'nın 2045 yılında dünyanın en büyük beşinci ekonomisi olabilmesi için altyapı hazırlamayı taahhüt etmiştir. Ona göre, 2045 yılında Endonezya'nın kişi başına yıllık 23.000 dolar gelire sahip olması lazımdır. Ayrıca Endonezya'nın GSYİH'si de 2045 yılında 7 trilyon dolara ulaşabilmelidir. Nihayet, Endonezya'nın 100. Bağımsızlık Gününü

kutladığında yani 2045 yılında Endonezya'nın gelişmiş bir ekonomik güç olabileceğini umulmaktadır (Negara and Ramayandi 2020).

Joko Widodo'nun ilk dönemindeki istikrarlı ekonomik seviyesi ve onun ikinci dönemindeki kalkınma iddialı vizyonu sebepsiz olarak ortaya çıkmamıştır. Hükümeti boyunca Jokowi temelde ekonomik altyapının geliştirilmesine daha çok odaklanmaktadır. Bu nedenle altyapı geliştirmesi aynı zamanda Jokowi hükümeti süre zarfında baskın söylem haline gelmektedir. Altyapı geliştirme, gelecekteki ekonomik büyüme sürecinde önemli bir sermaye olarak öngörülmektedir (Ekayanta 2019). Ne yazık ki, bu altyapının geliştirilmesini teşvik ederken hükümet yine sınırlı sermaye gerçeğiyle karşı karşıya kalmalıdır. Bu nedenle, bu bağlamda hükümet kalkınma projelerini gerçekleştirmek için her zaman yabancı yatırımcılardan sermaye desteğine ihtiyaç duymaktadır. Yatırımcıların Endonezya'da yatırım yapmasına çekmek için hükümet liberalizasyon ve deregülasyon gibi çeşitli neoliberal politikaları devamlı uygulamaktadır²⁹. Ne yazık ki, hükümetin yatırım prosedürlerini basitleştirmeye yönelik deregülasyon politikaları kesin olarak bir sınıf önyargısına neden olacaktır. Yani deregülasyon politikası genellikle genel halkın çıkarlarını dikkate almadan sadece yatırımı çekmek amacıyla uygulanmaktadır. Bu nedenle, Jokowi'nin neoliberal politikası temelde hem iş hem de hükümet gruplarından seçkin gruplara daha fayda sağlamaktadır. Sonunda, deregülasyon politikasının aslında Endonezya'nın neoliberal sistemin dinamikleri içinde nasıl giderek daha fazla sıkışıp kaldığının kanıtı olduğunu söylenebilir. Bu neoliberal politikası güçlendiğinde, nihayetinde ekonomik gelişme süreci sadece toplumdaki eşitsizliğin varlığını vurgulayacaktır³⁰. Demek ki

²⁹ Cumhurbaşkanı Joko Widodo'nun yönetiminin ilk günlerinde uyguladığı neoliberal politikalardan biri, sübvansiyonlu petrol fiyatlarının serbest piyasa mekanizmalarını takip etmesini sağlamaktır. Bu nedenle, petrol fiyatı dünyadaki serbest piyasa fiyatlarına bağlı olarak büyük ölçüde dalgalanabilir. Bu politikanın petrol gibi stratejik alanlarda devletin rolünü daha da ortadan kaldıracığını kabullenebilmektedir.

³⁰ Örnek olarak hükümetin en son neoliberal politikası Torba Yasa'dır (*Omnibus Law*). Torba Yasa, ekonomik faaliyetlerdeki çeşitli darboğazları ortadan kaldırarak yatırımları çekmek için tasarlanmış bir yasadır. Bu yasa aslında geliştirme sürecinde yatırımı engelleyebilen çeşitli düzenlemeleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Jokowi'ye göre, ekonomik büyüme sürecini güçlendirmek için bu yasaya ihtiyaç vardır. Bu deregülasyon politikası tamamen çevreyi, işçilerin ve çiftçilerin haklarını ve diğer küçük ekonomik sektörlerini tehdit edeceğinden dolayı toplumdan büyük ölçüde reddedilmektedir (Strangjo 2020).

neoliberalizme bağılı ekonomi politikaları nihayetinde Endonezya'daki azınlık ekonomik gruplarının dışlanması devam ettiğine yol açmaktadır.

3.3.2 TARIMSAL EKONOMİSİNİN GELİŞİMİ

Reformasi Dönemi muazzam bir ekonomik kriz ile ortaya çıkmıştır. Kesinlikle bu kriz tarım ekonomisi sektörünü de etkilemiştir. Ancak tarımsal sektörü mevcut krize karşı direnişini gösterebilmiştir. Yukarıda açıklandığı gibi, Endonezya ekonomisi 1998'de yüzde 13 seviyesinde daralma yaşamıştır. Rupiah de yüzde yüzden fazla değer kaybetmiştir. Bu ekonomik krizin ortasında tarımsal sektörü şüphesiz Endonezya ekonomisinin tek umudu olmuştur. Büyüme oranı önceki birkaç yıldan beri düşmeye devam etse bile 1998'de tarım sektörü hala %0,2'lik pozitif bir büyüme oranı göstermiştir. Bu tarımsal durumun madencilik gibi eksi %4,2, imalat eksi %12,9 veya finans eksi %39,7 gibi eksi yaşanan diğer sektörlerden farklı olduğunu görülebilmektedir. Ayrıca 1997'den 1998'e tarımın toplam işgücüne katkısı %40,7'den %45,0'a yükselmiştir. Bu rakama göre, tarımın işgücünün arttığı tek sektör olduğunu göstermektedir (Hill 1999). Tarım sektörünün krizdeki dayanıklılığı, 2008'de küresel ekonomik kriz meydana geldiğinde de görülebilmektedir. 2007–2009 krizi sırasında, pirinç üretimi 2000 yılına kıyasla yüzde 5'ten yüzde 20'ye yükselmiştir (Yusdja and Soeparno 2011). Bu nedenle, ekonomik krizin pirinç gibi tarımsal üretimi olumsuz etkilemediğini söylenebilir. Tam tersine, tarımsal üretim büyümesi aslında kriz öncesine göre bir ivme kazanmıştır. Dolayısıyla bu gerçeğe dayanarak Endonezya ekonomisinin yapısında tarımın ne kadar önemli olduğunu anlaşılabilmektedir.

Ne yazık ki, kriz döneminde tarım sektörü Endonezya ekonomisinin yapısına olumlu katkılar göstermiş olsa da, bugüne kadar tarım sektörü hala hükümetten ayrımcılığa uğramaktadır. Bu ayrımcılık aslında Reformasi dönemindeki neredeyse tüm başkanlık döneminde bulunmaktadır. Tarım sektörüne yönelik bu ayrımcılık, daha çok tarım dışı sektörün gelişimine odaklanan bir hükümet ekonomi politikasının hakimiyeti biçimi olarak yorumlanabilir. Bu nedenle, temelde Reformasi döneminde hükümetin tarım ekonomisi sektörünün gelişimine ve çiftçilerin refahına yönelik değişiklikler sunmadığını söylenebilir. Bu durum hakikaten Yeni Düzen sonunda

tarım sektörünün serbestleşme süreciyle yakından ilgilidir. DTÖ'nün kuruluşunu onaylayan bir ülke olarak Endonezya, DTÖ'deki düzenlemelere özellikle tarım sektöründeki düzenlemelere (Tarım Anlaşması / AoA) bağlı kalmalıdır. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak, Endonezya'nın yerel çiftçilere verilen tarifeleri ve sübvansiyonları kaldırması ve azaltması gerekmektedir. Bununla birlikte, hükümetin gıda fiyatlarının istikrarını yönetmesine de izin verilmemekte ve gıda fiyatlarının piyasa mekanizmalarına göre serbest bırakılması gerekmektedir. Serbestleştirme politikası da artık hükümet tarafından sübvansiyon sağlanmayan gübrenin ve diğer pirinç üretim tesislerinin fiyatlarına uygulanmaktadır. Bu anlaşma sebebiyle oldukça tüm tarımla ilgili politikaları serbest piyasa mekanizmasına bırakılmıştır. Bu nedenle, tarımın serbestleştirilmesinden bu yana, yerel çiftçiler tarafından üretilen pirinçten daha düşük bir fiyata sağlayabilen dışarıdan büyük ölçekli pirinç ithalatı gelmektedir (Setiawan 2006). Bu tarımsal serbestleşmenin bir sonucu olarak, yerel çiftçilerin daha iktidarlı uluslararası pazarlarla rekabet edebilmek için gücünü de kaybetmektedir. Ne yazık ki, bu serbestleştirme bağlamında Reformasi Dönemindeki hükümetler önemli değişim için pek çok çözüm sunamamaktadır.

Tarımsal kalkınmasının verilerine dayanarak reformasi dönemindeki ayrımcı liberal politikaların tarım sektörü üzerinde etkilerini görülebilmektedir. Endonezya'nın Reformasi dönemindeki GSYİH'sı 2000 yılında 1069 milyar ABD dolarından 2018'de 3495 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Toplam GSYİH'ye dayanarak, tarım sektörü 2009 yılında 69,02 milyar ABD doları iken 2018 yılında ise 111,07 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Statista 2021). Ne yazık ki, toplam tarımsal üretim artmasına rağmen, Endonezya'nın GSYİH'sinde tarımın payı büyük ölçüde azalmıştır. 2000 yılında tarımın GSYİH içindeki oranı %15,6 iken, 2019 yılında bu rakam %12,72'ye düşmüştür (Bank 2019). Tarımdan diğer ekonomik sektörlerinde farklı bir durum bulunabilir. Örneğin, hizmet sektörünün GSYİH içindeki payı 2009'da %37,06'dan 2019'da %44,23'e yükselmiştir (O'Neill 2021). Demek ki, bu rakamlara bakarak aslında Endonezya ekonomisinin yönünün nereye gideceğini anlaşılmaktadır. Ayrıca, Reformasi döneminde tarımsal istihdam edilenin payı da 2000 yılında %45,3'ten 2018 yılında %30,5'e düşmüştür. Tarım sektöründeki iş gücünün payının Endonezya ekonomik sektörü bir bütün olarak için oldukça büyük ve

önemli olduğunu söylenebilir. Fakat maalesef aynı zamanda tarım sektörü gittikçe küçülten tarım arazileri şeklinde başka bir zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. 2010 yılında tarımsal arazisinin alanı 8 milyon hektara ulaşırsa, 2019 yılında ise bu arazinin alanı 7,5 milyon hektara küçülmüştür (Pertanian 2020). Hatta tarımsal arazi dönüşümün dinamikleri yılda toplam 600.000 hektarla artmaya devam etmektedir (Humas 2020). Tarım sektörünün yerini giderek imalat, madencilik veya hizmet sektörleri gibi diğer ekonomik sektörler aldığından dolayı tarımsal arazilerinin dönüştürülmesi büyük bir sorundur. Demek ki, tarım dışı ekonomik sektörün gelişmesiyle tarım arazilerinin dönüştürülmesine devam ederse, çiftçiler ana üretim tabanlarını giderek daha fazla kaybedecektir. Nihayet, bu duruma göre çiftçilerin ekonomik kaynaklarını giderek daha fazla kaybetmeleri anlamına gelmektedir.

3.4 SONUÇ

Bu bölümde Endonezya'daki ekonomik gelişmenin özellikle tarımsal ekonomisinin nasıl olduğunu açıklanmaktadır. Bu ekonomik gelişmeleri üç farklı liderlik dönemi odaklanarak açıklanmaktadır. İlk olarak, Eski Düzendir. Eski düzen döneminde Endonezya'nın aslında tam bağımsız olmadığını söylenebilir. Bağımsızlığın ilk günlerinde, Endonezya hem iç hem de dış güçlerden hala birçok askeri saldırıya maruz kalmıştır. Bu nedenle, hükümetin ekonomik kalkınmayı engelleyen birçok siyasi sorunla karşı karşıya kalmak lazımdı. Bu dönemde ulusun egemenliğini vurgulayarak hükümetin ekonomik politikaları sömürgecilik karşıtı bir ruhla yürütülmüştür. Bu nedenle politik ekonomi politikaları çoğu zaman batılı güçlerle karşı karşıya gelme şeklinde yürütülürdü. Sonunda, bu politik ekonomi politikası Endonezya ekonomik sisteminin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, bu dönemde tarım sektörü Endonezya ekonomisinin bel kemiği haline gelmiştir. Bu durum aslında gerçekten gelişmiş bir tarım dışı ekonomik sektörün yokluğundan kaynaklanmıştır. Tarım dışı sektör hızlı şekilde gelişmeye başlayınca, sonuçta tarım sektörünün ekonomik yapıdaki önemsinin düşmesine başlamıştır. Bu durum elbette hükümetin tarıma karşı ayrımcılık yapma eğilimine yol açabilmektedir. Lakin, bu dönemde tarımsal ekonomisinin varlığı için 1960 yılındaki UUPA 5. Numarası şeklinde önemli bir yasa ortaya çıkmıştır. Bu yasa en iyi şekilde henüz

uygulanmamasına rağmen, fakat bu yasanın oluşturulması kesinlikle tarım ekonomisinin ilerlemesine önemli bir katkı haline gelmektedir.

İkincisi, Yeni Düzendir. Yeni Düzen dönemi Eski Düzenin sonundaki siyasi ve ekonomik krizle karşı karşıya gelerek kurulmuştur. Siyaseti öncelik haline getiren Eski Düzen rejiminin başarısızlığından öğrenerek Yeni Düzen devletin kalkınmasının yönünü ekonomik sektöre yöneltmiştir. Yeni Düzen hükümeti en baştan beri temel önceliklerinin enflasyonla mücadele etme ve ekonominin çarklarını yeniden döndürme çabaları olduğunu belirlemiştir. Bu ekonomik krizin üstesinden gelmek için Soeharto Endonezya ile Batı arasındaki ilişkileri iyileştirmeye çalışmıştır. Bu politika aslında Endonezya'nın ekonomiyi yine canlandırmak için batılı güçlerden sermaye yardımı alabilmesi için uygulanmıştır. Ayrıca Soeharto çeşitli ekonomik projeleri gerçekleştirmek için özel holdingleri ve ailesi de dahil ederdi. Bu dönemde ekonomik sistem merkezi, baskıcı ve otoriter bir tarzda yürütülüyordu. Bu nedenle, Yeni Düzen döneminde Endonezya'nın ekonomik alanda bir başarı rekoru yazabilmesine rağmen, maalesef bu ekonomik gücü aslında kırılgan bir sistem üzerinde inşa edilmiştir. Yani, hakikaten Yeni Düzen ekonomik sisteminde birçok sorun veya gizli krizler bulunmuştur. Bu gizli sorunlar sonunda zirveye ulaşp 1997'lerin muazzam ekonomik durgunluğuyla sonuçlanmıştır. Tarımsal ekonominin gelişimine göre, Eski düzende olduğu gibi, Yeni Düzendeki de tarım sektörü hala önemli bir role sahipti. Hatta 1978-1986 yılında tarım sektörü oldukça yüksek bir büyüme yaşamıştır. Ne yazık ki, tarım sektörü hükümetin önceliği olarak devamlı olarak asla olmamıştır. Madencilik, sanayi veya hizmetler gibi tarım dışı ekonomik sektörler artış yaşadığında, tarım sektörü yine devletin ayrımcılığına maruz kalmalıdır. Bu durum, Yeni Düzen'in tarım sektörünü serbestleştiren neoliberal politikalarıyla daha da kötüleşmiştir. Tarım sektörüne üzerindeki ayrımcı serbestleştirme politikası sonunda Endonezya ekonomisinin yapısında tarımın rolünün giderek azalmasıyla sonuçlanmıştır.

Üçüncüsü, Reformasi Dönemidir. Reformasi Dönemi, Soeharto rejiminin çöküşüyle sonuçlanan çeşitli siyaset ve ekonomik krizleri çözmeye ihtiyacıyla kurulmuştur. Genel olarak, bu dönemde Endonezya ekonomisi iyileşebilmek ve istikrarlı bir ekonomik büyüme elde edebilmektedir. Fakat, ne yazık ki yürütülen ekonomik sistem IMF veya Dünya Bankası gibi bağış kuruluşların yardımlarından

hala ayrılamazdır. Bu nedenle, temelde hükümetin ekonomi politikaları hala donör kurumların çeşitli önerilerini takip etmek zorundadır. Bu bağımlı durumu şüphesiz ki piyasa serbestleşmesinin, devletin ekonomik sistemdeki asgari rolünün, kamu politikalarının deregülasyonunun veya devlet iktisadi teşekkülünün özelleştirilmesinin önemini vurgulayan neoliberalizm mantığı üzerine inşa edilmiş bir ekonomik sistemin yaratılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de temelde tarım sektörü hala çok önemlidir. Lakin ne yazık ki tarım ekonomisinin rolü gittikçe azalmaktadır. Özellikle madencilik, sanayi veya hizmetler gibi tarım dışı ekonomik sektörlerin daha güçlenmesi nedeniyle, tarım sektörü hükümetin ekonomi politik önceliklerinden giderek daha fazla dışlanmaktadır. Tarım sektörü aynı zamanda da tarımsal arazilerinin dönüşümünün oranlarının artması şeklinde başka sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Demek ki, tarımsal arazilerinin dönüştürülmesi, çiftçilerin ana ekonomik kaynaklarını giderek daha fazla kaybetmesine neden olmaktadır. Nihayet, Endonezya'daki mevcut gelişmenin dinamiklerine bakılırsa, tarım sektörü üzerinde ayrımcılığın devam edeceğini görülmektedir. Bunun sonucu olarak tarım ekonomisinin sektörünün Endonezya'daki ekonomi politikasının söyleminde giderek daha önemsiz hale geleceğini algılanmaktadır. Bu durum devam ederse tarım sektörü gerilemeye devam edecek ve Endonezya'nın ekonomik yapısındaki önemli rolünü kaybedecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ENDONEZYA'DA POPÜLİZMİN TARIMSAL EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Popülizmin dinamiklerini anlamak için sadece siyasi yönüne odaklanıp ekonomik analizleri geride bırakarak mümkün değildir. Şüphesiz ki bir ülkedeki gelişen popülizm, yaşanan politik ekonominin dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, bir bölgedeki popülizmi anlayarak temelde bir bölgenin politik ekonomi faaliyetlerinin ampirik arka planının detaylandırılmasına yol açacaktır. Popülizm ve ekonomi arasındaki ilişkileri iki yönlü yaklaşıma dayanarak açıklanabilmektedir. Birincisi, popülizm toplumdaki ekonomik eşitsizliğe bir yanıt olarak anlaşılır. Popülizmin doğuşu, toplumdaki ekonomik kaynaklara erişim üzerindeki eşitsizliğin bir sonucu olarak anlaşılmaktadır. Popülist an (*populist moment*), aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında beri süregelen neoliberalin hegemonyasına karşı çeşitli direnişlerin bir ifadesidir. Neoliberal hegemonyası politik liberalizmin unsurlarını ortadan kaldırarak sadece ekonomik liberalizme odaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak, toplum çıkarların eklemlenmesine erişimini kaybederken neoliberalizm muhakkak politik ekonomi sistemini kontrol eden bir oligarşi yaratmaktadır. Bu liberal durumu, demokrasinin eşitlik ve halk egemenliği biçimindeki ideal değerini kesinlikle ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, yoksullaşma ve istikrarsızlaştırma'ya yol açan özelleştirme ve deregülasyon süreciyle daha da kötüleşmektedir. Bu nedenle, neoliberalizm sonunda, aslında tatmin olmayan insanlardan gelen taleplerin çoğalmasını meydana getirmektedir. Popülizm, halkın taleplerini unutmuş bir seçkinler tarafından kontrol edilen ekonomik sisteme karşı bir direniş olarak ortaya çıkmaktadır. Demek ki popülizm, neoliberalizmin hegemonyasının çökmesi nedeniyle siyasi ve sosyo-ekonomik dönüşümün gerçekleşmesi için bir baskı olarak anlaşılabilir (Mouffe 2018).

İkincisi, popülizm ve ekonomi arasındaki ilişkilerini popülist bir liderin iktidara geldikten sonraki yapılan siyasi faaliyetlerine dayanarak da anlaşılabilir. İktidara gelince genelde popülist liderler pratik ekonomi

politikalarının modelini belirlemeye aktif olarak dahil olacaktır. Bu bağlamda, bir liderin yetki kullanırken kullandığının çeşitli popülizm türleri bulunabilmektedir. Daha önce açıklandığı gibi, popülist liderlerin seçilmesinin aslında toplumun siyasi partiler gibi geleneksel siyasi sistem kurumlarına güvenini kaybetmesine neden olan bir ekonomik güvensizlik durumundan kaynaklanabileceğini anlaşılmaktadır. Bu nedenle popülist liderler, onların kullandıklarının popülizm türünü temsil eden birkaç ekonomik politikasını gerçekleştirerek topluma yaklaştırmaya çalışmaktadır. Örneğin, Amerika'daki önceki duruma bakıldığında, Donald Trump'ın kullandığı sağ popülizm türü nihayetinde aşırı korumacı bir ekonomik sistemin uygulanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle, bir lider tarafından uygulanan politik ekonomi politikası, büyük ölçüde bu liderin popülizm türünün altında yatan ideolojiye bağlıdır. Örneğin, solcu popülist liderler büyük olasılıkla uygulanan ekonomi politikalarını neoliberal ekonomik sisteme karşı koymaya odaklayabilmektedir. Zira, politik ekonomi yapısındaki her marjinal grubun ortak gündemi olarak solcu popülizm tüm hem ekonomik hem de politik kaynakları kontrol eden seçkin grubuna karşı olmaya odaklanmaktadır (Mouffe 2018).

Kısacası, popülizm ile bir ülkedeki ekonomi politiğin dinamikleri arasındaki ilişkinin birbirinden ayıramayacağını anlaşılmaktadır. Kuşkusuz ki bu durum Endonezya bağlamında da görülmektedir. Bu bölümde, popülizm ve politik ekonomi arasındaki ilişkinin açıklaması, özellikle popülizmin tarım ekonomisi üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu bölüm aslında bu tezin ikinci ve üçüncü bölümlerini birbirine bağlayan cevaptır. Aynı zamanda, bu bölüm bu araştırmanın ana sorunun cevabıdır. Bu bölümde popülizmin tarım ekonomisi üzerindeki etkilerini açıklamak için önceki bölümlerde olduğu gibi üç liderlik dönemini karşılaştırarak yapılmaktadır. Bu karşılaştırma sayesinde Endonezya'da her bir liderlik döneminden farklı popülizm türlerinin tarım ekonomisinin varlığı üzerindeki etkilerinin nasıl olduğunu anlaşılabilecektir.

4.1. ESKİ DÜZEN DÖNEMİ

İkinci bölümü bakarak, Sukarno tarafından kullanılan çeşitli politik popülizm biçimlerini anlaşılabilmektedir. Sukarno, kendi popülizmin karakterini Marhaenisme İdeolojisinin teklifi, halkla doğrudan siyasi konuşması ve batı karşıtı siyasetleri gibi yoluyla göstermiştir. Sukarno'nun kullandığı popülizmi, sol popülizm olarak ve aynı zamanda özellikle Eski Düzenin son yıllarında otoriter popülizm olarak sınıflandırılabilir. Endonezya halkın çıkarları daima onun siyasi mücadelesinin ana temeli olduğundan dolayı Sukarno'nun popülizm türüne bakmak önemlidir. Halk için mücadeleden bahsederken, bu aslında o dönemdeki egemen emek sektörü olan çiftçiler üzerindeki mücadeleyi ifade etmektedir. Demek ki, diğer ekonomik sektörlerin henüz gelişmemiş olmasının yanı sıra, Sukarno tarımın Endonezya halkının ana geçim kaynağı olduğunu tamamen anlamıştır. Böylece Sukarno da çiftçilerin hayatlerinin refahtan uzak olduğunu iyi anlamıştır. Bunu Sukarno'nun 16 Eylül 1959'da PKI'nın VI Kongresindeki konuşmasından görülebilmektedir.

.....Çünkü tam da adil ve müreffeh bir toplumun yönetiminde işçiler ve köylüler motor olmalıdır. İşçiler ve köylüler temel direklerdir, ey kardeşlerim, ey adil ve müreffeh bir toplumdaki işçiler ve köylüler, Endonezya halkının %90'ından fazlasını oluşturan işçiler ve köylüler. Onlar adil ve müreffeh bir toplumun temel direkleridir. Onlar Endonezya tarzı sosyalist toplumun temel direkleridir.

Yukarıdaki konuşmaya göre, Sukarno'nun o dönemdeki Endonezya ulusunun ana omurgası olarak tarımsal kalkınmanın önemini nasıl vurguladığını görülebilmektedir. Sukarno tarafından sunulan *Marhenisme* (Endonezya tarzı sosyalizm) fikri bile Java adasındaki Marhaen adında fakir bir köylüden ilham almıştır. *Marhaen*, Sukarno tarafından özgür bırakılması ve uğruna savaşılmaması gereken proletarya ve Endonezyalı yoksul köylüler olarak algılanmaktadır (Sukarno 2016). Bu nedenle Sukarno'nun kullandığı popülizm türü temelde çiftçiler ve ekonominin tarım sektörü ile yakından ilgiliydi. Başka bir deyişle, Sukarno'nun popülizmi Endonezya'daki tarımsal ekonomik kalkınmanın dinamikleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahipti. Fakat genel olarak Sukarno'nun popülizminin Endonezya'daki tarım

ekonomisi üzerindeki etkileri, olumlu ve olumsuz etkiler açısından açıklanabilmektedir.

Tablo 4. 1 Endonezya'nın Aktif İşgücünün Sektörel Dağılımı (1961)

Sektör	Rakam (Milyonlarca)	Toplam Yüzde
Tarım	23.50	71.9
Madencilik	0.09	0.3
İmalat	1.90	5.7
İnşaat	0.60	1.8
Araçlar	0.05	0.1
Ticaret	2.20	6.7
Para ve Kredi Kurumu	0.70	2.1
Hizmetler	3.10	9.5
Diğerleri	0.60	1.9
Toplam	32.70	100.0

Kaynak: (Muljana 1972)

Sukarno'nun popülizminin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri, tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik çeşitli politikalar açısından anlaşılabilir. Demek ki, popülizm uygulamasından pratik ve gerçekçi adımlar gösterebilmesi nedeniyle tarımsal kalkınma ile ilgili politikaların varlığı oldukça önemlidir. Yani, Sukarno popülizmi tutarlı bir şekilde kullanabilerek siyasi jargon ve retorikte mahsur kalmamıştır. *Birincisi*, çiftçiler için bir öğrenme ortamı olarak BPMD'nin kurulmasıdır. Köy Halk Eğitim Merkezi (BPMD), ilk kez 1947 yılında tanıtılan tarımsal enformel eğitiminde yeni bir elemandır. Çiftçiler için bu eğitim merkezi, köy kursları, çiftçi temaları ve düzenli çiftçi toplantıları gibi medya aracılığıyla tarımsal toplulukları geliştirebilmeyi amaçlanmıştır. BPMD'nin tüm ilçelerde kurulacağını ve konferans salonları, sergi salonları, tohum ve gübre depolama odaları, tarım aletlerinin odaları, gösteri bahçeleri ve toplantı salonları oluşturacağını planlanmıştır.

BPMD'lerin sayısı 1950'de 52'den 1958'de 336'ya giderek yükselmiştir. Bu toplam sayının yaklaşık yüzde 70'i Java adasındaydı. BPMD gibi çiftçilerin bilgi ve becerilerini artıracak tarım kurslarının varlığını kuşkusuz çok önemlidir. Endonezya ekonomisinin ana sektörü olan tarımın, özellikle çiftçiler için insan kaynaklarının kalitesinin iyileştirilmesi yoluyla geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak ne yazık ki BPMD'deki mevcut tesisler 1960'larda kötüleşmiştir. Hatta, 1976'da Endonezya'daki yaklaşık 310 tarımsal eğitim merkezinden birçoğu fon yetersizliğinden dolayı faaliyet gösterememiştir (Eng 1996).

İkincisi, Plan Kasimo politikası. Bağımsızlığının ilk günlerinde Endonezya ekonomik ve gıda krizleri de dahil olmak üzere çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluk aşmak için Kasimo Planı adı verilen bir kalkınma planı yerine getirilmiştir. 1950'de önerilen Kasimo Planı, pirinçte kendi kendine yeterliliği sağlamak için kooperatifler ve çiftçi birlikleri aracılığıyla gıda üretimini artırmayı amaçlanmıştır. Kasimo Planı birkaç politika noktasından oluşmaktadır. Birincisi, tohum bahçelerini ve üstün pirinci artırma politikası. İkincisi, tarım hayvanlarının kesilmesinin önlenmesi. Üçüncüsü, boş arazileri gıda mahsulleriyle dikme programı. Dördüncüsü, Hükümetin 10 ila 15 yıllık bir süre içinde 20 milyon Javalı'nın Sumatra'ya göç etmesini tavsiye etmesi. Endonezya hükümeti ayrıca, ekonomik kriz nedeniyle açlık tehlikesinin üstesinden gelmek için daha sonra Gıda Tedarik ve Dağıtım Ajansı (PPBM) olan Halkın Gıda Denetleme Kurumu'nu kurmuştur. Bu politikalar temelde hükümetin bir ekonomik krizde tarımın önemli konumunu nasıl anladığını göstermektedir. Bu politikaya dayanarak, bir kriz durumunda tarım ekonomisinin önemli bir konuma sahip olduğunu ve Endonezya'daki kalkınmanın ana odağı haline gelebildiğini söylenebilmektedir.

Üçüncüsü, Ulusal Planlama Konseyi (Depernas) aracılığıyla Endonezya Hükümeti pirinç üretimini artırmak için üç yıllık (1959-1962) bir pirinç üretim programı oluşturmuştur. Bu politika, pirinç kendi kendine yeterlilik planı olarak tanınmaktadır. Bu politika, 1960-1962 yıl arasında pirinç üretiminin artırılması ve kişi başına tüketimin de yılda 93 kg'dan 100 kg'a çıkabilmesi için uygulanmıştır. Planın gerçekleştirilmesi için, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından yönetilen Müreffeh Hareket Komutanlığı'nın (KOGM) kurulmasına ilişkin bir politika yayınlanmıştır. Bu

hareketin temel prensibi gıda sektöründe toplumu harekete geçirmek ve pirinçte kendi kendine yeterliliği sağlamaktır. Hükümet ayrıca Sentra Pirinç Programı olarak bilinen bir yoğunlaştırma ve arazi temizleme programı başlatmıştır. Bu programa göre 1961-1962 yılına kadar üç milyon hektarlık sulanan araziye kapsayan 500'e kadar merkez inşa etmesi beklenmiştir. Programın yerli pirinç üretimini 1,2 milyon ton, yani 1960 yılındaki üretimin yaklaşık yüzde 15'i oranında artırması umulmuştur. Bu artışla Endonezya'nın pirinçte kendi kendine yeterli hale gelmesi umulmuştur. Ayrıca, bu program aracılığıyla Hükümet, küçük çiftçilere seçilmiş üstün pirinç çeşitlerinde kullanılmak üzere sübvansiyonlu gübreler dağıtmıştır. Bu planlanan programın ölçeği olağanüstü çünkü birçok kurumla işbirliğini kapsamıştır (Eng 1996). Demek ki, sonuçta birçok nedenden dolayı başarısız olmasına rağmen bu tarımsal üretimi artıran özellikle de pirinçte kendi kendine yeterliliği sağlayan popülist politikaların önem verilmesi gerekmektedir.

Dördüncüsü, Demas'ın (Kitle Gösterisi) uygulanması. Endonezya Hükümeti 1960'larda tarım sektöründe iyileştirme ve geliştirmeye daha fazla odaklanmıştır. Bu nedenle, Kitle Gösterisi (Demas) adı verilen bir programda tarımı modernleştirme fikri ortaya çıkmıştır. Demas, tarımsal verimi en üst düzeye çıkarma girişimidir. Bu program, bir grup geleneksel çiftçi üzerinde modern tarım ilkelerini uygulayarak yüksek kar elde etmek için yürütülmüştür. O zamanda Demas, yüksek verimli tohum çeşitleri, kimyasal gübreler, böcek ilaçları, iyileştirilmiş ekim prosedürleri ve iyi sulama tesislerinin sağlanmasını uygulamıştır. Bu program giderek gelişip Bimas (Kitle Rehberlik) olarak tanınmıştır. Hükümet, pirinç üretimini artırmak amacıyla Bimas programına öncelik vererek büyük kamu fonları tahsis etmiştir. Bu program aynı zamanda Endonezya'nın ithal pirinç bağımlılığını azaltmak için pirinç üretimini artırmak için uygulanmıştır. Bu programla ilgili bölgelerde, programın planlanan hedeflere göre uygulanmasını sağlamak olan bir Bimas'ın süpervizörü de bulunmuştur (Eng 1996). Eski Düzen dönemindeki tarımsal modernleşmeyi vurgulayan pirinç kendi kendine yeterlilik yaratma programları, Yeni Düzen döneminde tarımsal ekonomik kalkınma dinamiklerinde önemli bir işleve sahipti. Özellikle bu tarım programları, 1980'lerde Yeşil Devrim'in ve pirincin kendi kendine yeterliliğinin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Beşincisi, Temel Tarımsal Düzenlemelerine ilişkin 5/1960 sayılı Kanun, Tarım Reformu Yasası (UUPA) uygulanması. UUPA, anayasada belirtilen toprak ve diğer doğal kaynaklar üzerindeki devlet ve halk arasındaki kontrol ilişkileri tanımlayan yasal tartışmanın esasıdır. UUPA'yı oluşturma girişimi, Başkan Sukarno'nun 1948'de Yogyakarta'da bir Tarım Komitesi'nin kurulmasını emretmesiyle başlamıştır (Arizona 2014). Bu UUPA, 12 yıldır uzun bir süreçten geçtikten sonra kararlaştırılmıştır. Bunu karar verme sürecinde, UUPA beş komiteyi içermiştir. Bu komitelerin temel görevlerinden biri, ulusal arazi hukuku ile ilgili adil bir felsefi temel sağlamaktır. Bağımsızlığın ilk günlerinde yaşanan krizden kaynaklanmasının yanı sıra, UUPA'nın karar verme sürecinin uzun sürmesi aslında UUPA'nın ciddi ve dikkatli bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. UUPA, bireysel arazi mülkiyetini sınırlandırmayı amaçlayan toprak reformunun (*land reform*) uygulanması bağlamında yasalaştırılmıştır. Bu mevzu hukuk arazinin yoksul çiftçilere ve yaşamlarını iyileştirmek için toprağa ihtiyaç duyanlara yeniden dağıtılmasını amaçlanmıştır (Bachriadi and Wiradi 2011). Genel olarak UUPA'nın temel amacı toplumun yapısını feodalizm ve sömürgeciliğin eski yapısından adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmektir. Sukarno'nun bu yasayı çıkararak popülist siyaseti kesinlikle tarımın gelecekteki varlığı için çok önemliydi. Soeharto'nun tarımsal dönüşümün (*agrarian transformation*) küçük ölçekli birimlerle aile çiftçiliğine dayanabileceğine olan inancı, onun güçlü popülist karakterini göstermektedir (Wiradi 2009). Ne yazık ki, 1965'teki siyasi darbe ve batı yanlısı Yeni Düzen'in doğuşu nedeniyle, UUPA'nın toprak reformu politikası durmak zorunda kalmıştır.

Genel olarak, yukarıdaki tarımla ilgili politikalar aslında en uygun biçimde çalışmamıştır. Hatta programların çoğunun başarısız olduğunu söylenebilmektedir. Örneğin, o dönemdeki BPMD'de verilen eğitimin, tesis, ekipman, fon ve personel eksikliği nedeniyle etkisiz olduğunu kabul edilmiştir. Sonunda, hükümet 1950'de 334.000 ton pirinç ithal etmek zorunda kalmış ve 1569 yılında 800.000 tona yükselmiştir (Eng 1996). Kasimo Planı aynı zamanda hem pirinç hem de diğer gıda ürünlerinde yeni üretim teknolojilerinin yaygınlaştırılmasında da çok az ilerleme kaydetmiştir (Booth 1998). Bimas programı da çiftçilerin çoğu bu programa katılmadıklarından dolayı başarısız olarak değerlendirilmiştir. Bimas programının

varlığının da statik gıda büyüme hızı nedeniyle önemli bir etkisinin olmadığını kabul edilmiştir. Yönetimdeki başarısızlıklar, tarımla ilgili diğer birçok politikada da bulunabilmektedir. Ancak yukarıdaki tarımsal kalkınmayı hedefleyen popülist politikalar Endonezya’da tarım sektörünün gelişiminin sürdürülebilirliği için şüphesiz çok önemlidir. Dahası UUPA politikasının varlığı da çiftçilerin toprağa erişimi için çok önemlidir. Bu politikaya dayalı olarak çiftçiler tarımsal araziye adil ve sınırlı bir arazi alanına dayalı olarak kontrol edebilmiştir. Ne yazık ki 1965 yılındaki PKI darbesi sonucunda UUPA’nın PKI tarafından oluşturulan hukuk olduğunu gibi yanlış algılanma başlamıştır. Daha sonra, özellikle Yeni Düzen’in doğuşundan bu yana, bu yanlış algılar sürekli olarak yeniden üretilerek kolayca ortadan kaldırılamayan damgalama olmaktadır. Ulusal kalkınmanın kurbanı olan tarım arazileri için savaşıyan gruplar varsa, onlar genellikle devlet düşmanı olarak komünizmle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, Yeni Düzen’in kuruluşundan bu yana, tarım ekonomisi için önemli olan tarım ya da toprak reformu ruhunun trajik ve ironik bir şekilde sona erdiğini söylenebilmektedir.

Tablo 4. 2 Endonezya’da Ana Gıda Üretimi (/100 ton)

Yıl	Pirinç	Mısır	Manyok	Tatlı Patatesler
1955	144.324	2.042	1.077	279
1956	146.188	2.232	1.125	384
1957	146.769	2.087	1.221	404
1958	153.443	2.702	1.341	449
1959	159.500	2.290	1.456	394
1960	168.600	2.640	1.417	393
1961	159.001	2.462	1.478	366
1962	171.113	3.175	1.449	544
1963	152.757	2.559	1.598	484
1964	161.917	3.646	1.579	620
1965	170.718	2.507	1.754	416

1966	179.601	3.778	1.513	402
1967	173.982	2.547	1.524	360
1968	200.315	3.269	1.526	390

Kaynak: (Mufti 2009)

Tablo 4. 3 Endonezya'nın Ana Gıda Mahsullerinin Hasat Alanı (1000 ha)

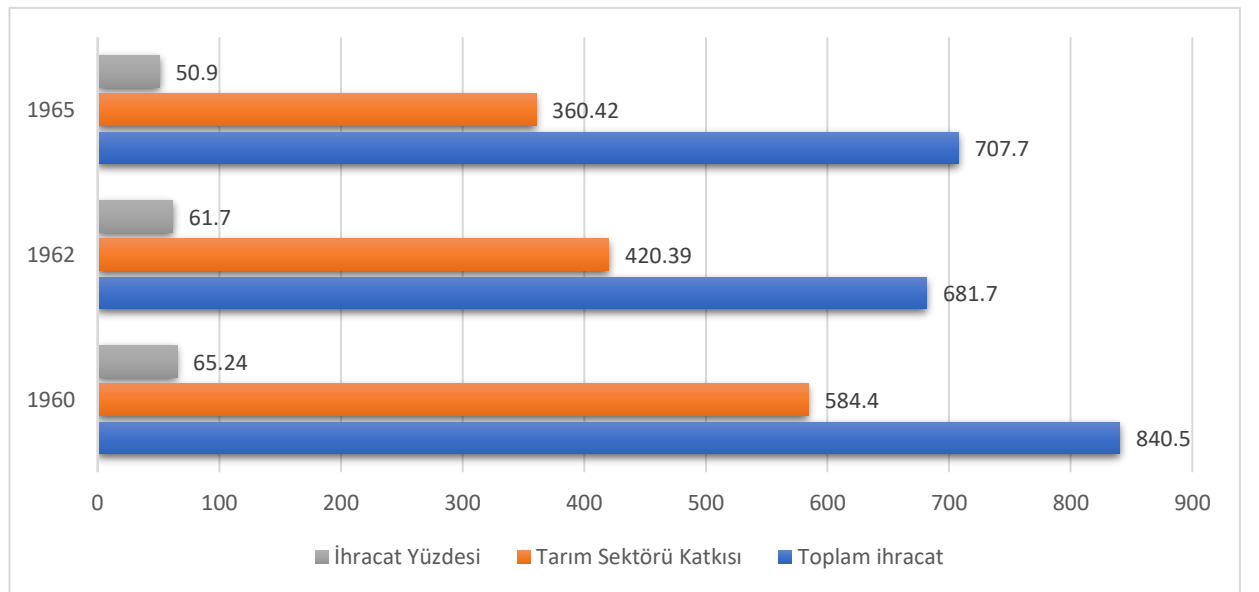
Yıl	Pirinç	Mısır	Manyok	Tatlı Patatesler
1955	6.570	2.042	1.077	279
1956	6.702	2.232	1.125	384
1957	6.798	2.087	1.221	404
1958	6.990	2.702	1.341	449
1959	7.153	2.290	1.456	394
1960	7.285	2.640	1.417	393
1961	6.857	2.462	1.478	366
1962	7.283	3.175	1.449	544
1963	6.731	2.559	1.598	484
1964	6.980	3.646	1.579	620
1965	7.328	2.507	1.754	416
1966	7.691	3.778	1.513	402
1967	7.516	2.547	1.524	360
1968	7.964	3.269	1.526	390

Kaynak: (Mufti 2009)

Sukarno'nun hükümeti, tarım sektörünü Endonezya'nın ekonomik faaliyetlerinin ana temeli haline getirmiştir. Tarım ekonomisi de ulusal kalkınmanın ana odak noktasıdır. Tarımın önemi, yukarıdaki açıklanan tarım politikalarından ve Endonezya'nın GSYİH ve ihracatında tarım ekonomisinin baskınlığını gösteren verilerden görülebilmektedir. Halbuki, Sukarno'nun kullandığı popülizm türü sonunda tarım ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkisi olmuştur. Sukarno'nun

popülizminin tarım ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi, Eski Düzen döneminde rejimin ana odaklanan konu açısından anlaşılabilir. Eski Düzen döneminin liderliği sırasında, Sukarno ekonomik kalkınmaya odaklamaktansa daha çok siyasete odaklanmayı tercih etmiştir. Başka bir ifadeyle, liderliği sırasında ekonomik kalkınmadan ziyade siyaset en önemli öncelik hale gelmiştir. Bu mantığın ekonomi üzerinde özellikle de tarım ekonomisi üzerinde olumsuz etkisi olmuştur. Zira, Sukarno'nun batı karşıtı popülizmi vurgulayan siyasi modeli nihayetinde Endonezya'nın ekonomik yapısının çökmesini sebep olmuştur. Ne yazık ki, 1960'larda ekonomik kriz yoğunlaşınca, Sukarno Batı'yı reddetme konusunda daha da güçlenmiştir. Hatta, Sukarno batı dünyasıyla ilişkileri keserek ulusun egemenliğini giderek daha fazla vurgulamıştır. Nihayet, Eski Düzen'in son günlerinde Endonezya, ekonomiyi iyileştirmenin çabalarını düşünmeden çeşitli siyasi çatışmalarda mahsur kalmıştır. Yani sonunda Endonezya, Batı Irian'ı ele geçirme kampanyası, Malezya ve Amerika ile çatışmalar, Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası ile ilişkilerin bozulması ve çeşitli bölgesel isyanların ortaya çıkması gibi çeşitli siyasi çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır.

Şekil 4. 1 Tarım Sektörünün Toplam İhracata Katkısı (Milyon ABD Doları)

Kaynak:(Muljana 1972)

Tablo 4. 4 Endonezya'nın 1960 Fiyatlarıyla GSYİH'sı (Milyar Rupiah)

Sektör	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Tarım, Ormancılı, Balıkçılık	210.4	213.9	220.9	212.7	223.6	225.3	236.1	232.1	248.2	252.3
Madencilik ve Taşocakçılığı	14.4	14.6	15.4	14.9	15.6	16.0	15.4	16.7	19.7	27.7
İmalat	32.6	36.6	37.1	36.4	35.9	35.6	36.3	37.5	40.8	46.6
İnşaat	7.9	10.2	8.6	6.5	6.5	7.4	8.4	7.3	8.8	11.5
Elektrik ve Gaz	1.1	1.2	1.3	1.5	1.7	1.7	1.7	2.2	2.3	2.6
Ulaşım ve İletişim	14.5	14.5	14.9	15.3	14.8	15.1	15.2	15.7	15.9	16.9
Toptan ve Perakende Ticaret	55.8	64.7	64.4	66.2	68.1	67.4	64.5	70.8	76.2	82.8
Bankacılık ve Diğer Finans Kuruluşları	3.9	4.9	4.2	3.5	4.3	4.3	3.4	3.4	3.4	3.4
Konut Kirası	7.7	8.0	8.2	8.1	8.3	8.4	8.7	8.8	9.4	10.0
Kamu Yönetimi ve Savunma	17.6	19.2	19.6	19.8	19.9	21.3	24.3	25.0	24.7	24.8
Hizmetler	24.3	24.7	25.6	25.9	26.6	27.4	27.9	28.8	29.4	30.1

Kaynak: (Muljana 1972)

Sukarno'nun kullandığı popülizm siyasetinden kaynaklanan siyasi çatışmalar, nihayetinde hükümetin tarımsal kalkınma için tarım politikalarının uygulanmasına yönelik düşüncelerinin veya dikkatinin bölünmesine neden olmuştur. Hükümetin

tarım politikalarına (toprak reformu gibi) odaklanamaması ve zayıf politika yönetimi tarım sektörünün krize girmesini sebep olmuştur. Tarım sektöründeki kriz, bu sektörün sağlam bir temele sahip olmadığından dolayı da şiddetlenmiştir. Bu krizin örneği olarak 1963'te kurak mevsimde tarımsal pirinç üretiminin %10'a düşmesiydi (Booth 1998). Ayrıca 1960 yılında 109 milyon ton olan kişi başı pirinç tüketiminde 1963 yılında 92 milyon tona gerileme olmuştur. Bu durum aslında tüketim mallarının fiyatlarının yükselmeye devam etmesine ve insanların satın alma gücünün düşmesine neden olan ekonomik krizden büyük ölçüde etkilenmiştir. İnsanların hayatlarının yükü, özellikle çoğunlukla düşük gelirli olan çiftçiler için gittikçe ağırlaşmıştır. Ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısının çökeceği zaman, yüzde 600'ü aşan aşırı enflasyon meydana gelmiştir. Hatta 1965 yılı sonunda pirinç fiyatının yıllık yüzde 900 oranında arttığına tahmin edilmiştir (Ricklefs 2001). Ayrıca, Sukarno'nun popülizminin en büyük olumsuz etkisinin Endonezya'daki siyasi rejim değişikliği olduğunu söylenebilmektedir. Yani, devam eden siyasi ve ekonomik krizin bir sonucu olarak, velhasıl Sukarno'nun yerini Soeharto tarafından alınmak zorunda kalmıştır. Bu siyasi rejim değişikliği, devletin tarımsal ekonomik geliştirmek için kullandığı yaklaşımının değişikliğinin başlangıcı olduğunu denilebilmektedir. Üstelik, bu siyasi rejim değişikliğinin kırsal alanlarda tarım ekonomisinin sermayeleştirilmesi sürecinin başlangıcı olduğunu söylenebilmektedir.

Tablo 4. 5 Kişi Başına Pirinç Tüketimi (Milyon Ton)

Tahun	Toplam Envanterler	Nüfus (milyon)	Mevcut Kişi Başına Tüketim (kg/kişi/yıl)
1950	5,95	76,60	77,7
1951	6,36	78,10	81,5
1952	6,94	79,70	87,8
1953	7,24	81,30	89,0
1954	7,29	81,82	88,0
1955	7,34	84,56	87,0
1956	7,65	86,35	89,0
1957	7,52	88,21	85,0
1958	8,09	90,14	90,0
1959	8,43	92,14	91,0
1960	10,25	94,20	109,0
1961	9,77	96,32	101,0

1962	10,42	98,32	106,0
1963	9,25	100,24	92,0
1964	9,81	102,25	96,0
1965	9,64	104,34	92,0
1966	10,02	106,53	94,0

Kaynak: (Mufti 2009)

Sonuç olarak, Sukarno'nun kullandığı popülizm türünün halkın, özellikle de çiftçilerin ve köylülerin çıkarlarıyla yakından ilgili olduğunu anlaşılabilmektedir. Kullanılan yaklaşımına dayanarak, Sukarno'nun popülizmi aslında liderliğinin sonunda otoriter popülizm olma eğiliminde olmasına rağmen, sol popülizm olarak kategorize edilebilmektedir. Sukarno'nun tarım ekonomik kalkınma için çeşitli politikalar yoluyla popülizmi pratik olarak uygulayabildiğinden dolayı Sukarno'nun popülizmi ilginçtir. Bu nedenle, siyasi krizler ve yanlış yönetim nedeniyle birçok başarısızlık yaşanmasına rağmen, Eski Düzen dönemindeki tarım politikaları, gelecekteki tarım ekonomik kalkınmanın temeli için önemlidir. Lakin, hükümetin ekonomik kalkınmayı bir öncelik vermediğinde tarım ekonomi yönetiminin başarısızlığı tarımın geliştirmesi için olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Üstelik, Sukarno'nun siyasete odaklanan popülizm türü özellikle tarım ekonomisi olmak üzere ekonomik krizi aşma çabalarını göz ardı ederek sadece siyasi krizi aşmaya odaklanmıştır. Bu durum, çatışmalı Batı karşıtı popülizmin nihayet 1960'larda muazzam bir ekonomik krizle sonuçlanmasıyla doruğa ulaşmıştır. Sonuçta bu ekonomik kriz, bozulmaya devam eden tarım ekonomisinin varlığını da etkilemiştir. Tarım ekonomisi krize karşı güçlü bir dayanıklılık gösterse de, fakat aslına bakılırsa gıda fiyatları gerçekten artarak gıda kaynakları sınırlı kalmıştır. Dahası, Sukarno'nun popülizminin en kötü etkisi siyasi rejimde bir değişiklik olmuştur. Siyasal rejimdeki bu değişiklik, nihayetinde devletin tarım ekonomisini ülke ekonomisinin yapısına nasıl yerleştirdiği konusunda pek çok şeyi etkilemiştir.

4.2. YENİ DÜZEN DÖNEMİ

Yeni Düzen döneminde hükümet daha iyi bir ekonomi inşa etmeye çalışmıştır. Bu durum kesinlikle Eski Düzen döneminin sonunda yaşanan ekonomik krizle

yakından ilişkilidir. Ekonomiye geliştirirken Yeni Düzen'in lideri olan Soeharto iki tür popülizmi sürekli olarak kullanmaya çalışmıştır. Birinci tip, politik ekonomi sorunlarının çözümünde teknokratik bir yaklaşıma vurgu yapan teknokratik popülizmdir. İkinci tip, toplumda homojenlik ve düzen oluşumunu vurgulayan otoriter popülizmdir. Bu ikisinin kullanıldığı sürece, teknokratik popülizmin uygulanması otoriter popülizm tarafından desteklenmiştir. Demek ki, genel olarak bu iki tür bir popülizm sağ popülizm olarak kategorize edilmektedir. Bu tür popülizm, nihayetinde merkezi gücün varlığı ve hükümet politikalarının uygulanmasına yönelik baskıcı yaklaşımla yakından ilişkilidir. Tarihsel olarak, bu tür popülizmin Endonezya'nın ekonomik kalkınmasının dinamikleri üzerinde mühim bir etkisi olmuştur. Özellikle bu tür popülizm, Endonezya ekonomisinin yapısında önemli bir temel olan tarım ekonomisinin gelişmesinde oldukça etkilidir. Genel olarak Yeni Düzen döneminde Soeharto'nun kullandığı popülizm türünün tarım ekonomisine etkileri birkaç noktada açıklanabilmektedir.

Birincisi, teknokratik popülizm, Endonezya'nın yabancı sermayeye veya bağışçı kurumlardan veya ülkelerden gelen yardıma bağımlılığına yol açmıştır. Teknokratik yaklaşım, Soeharto'nun ekonomik krizi hızla azaltma çabalarıyla yakından ilişkilidir. Bu teknokratik yaklaşım aslında Soeharto'nun politik ekonomi politikalarının rejimin pratik çıkarlarıyla bağlantılı olmadığını gösterme girişimi olarak okunabilmektedir. Bu siyasi çabası Soeharto'nun 1965'lerde Endonezya'nın kontrolünü ele geçirdikten sonra siyasi meşruiyet inşa etme çabalarının bir parçasıydı. Bu popülist yaklaşım, Endonezya'nın ekonomik büyümesini artırabilmek için teknokrat olarak görev yapan bir ekonomist ekibi oluşturularak uygulanmıştır. Bu ekonomist ekibi, pratik siyaset çemberinin dışında kalan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim görmüş ekonomi alanında uzman kişilerdir. Soeharto tarafından oluşturulan ekonomist ekibi genellikle Barkeley Mafyası olarak tanınmaktadır. Bu ekonomist ekibi, yurtdışından yeni mali yardım almanın yanı sıra Endonezya'ya yabancı yatırım çekmeye çalışmakla görevlendirilmiştir (Hadi and Kusuma 2012). Dolayısıyla Barkeley Mafyası üzerinden Yeni Düzen'in ekonomik kalkınma sistemini yürütmede Eski Düzen'den çok farklı bir yaklaşımı kullandığını söylenebilmektedir. Endonezya, bu ekonomist ekibine güvenerek, IMF gibi bağışçı kuruluşlardan gelen

borçlara büyük ölçüde bağımlı olmak ve neoliberal sistemin içinde sıkışıp kalmak zorunda kalmaktadır (Winarno 2016).

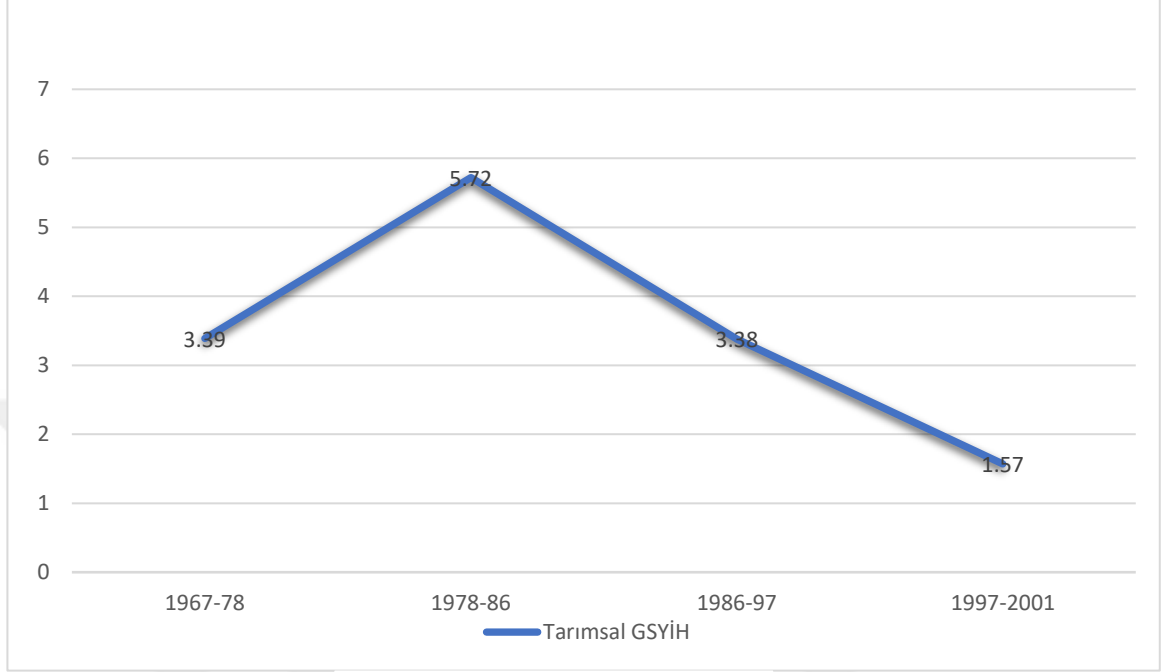
Bağışçı kuruluşlara ve dış borçlara bağımlılık, hükümetin tarım ekonomisindeki politikalar da dahil olmak üzere ekonomi politikasındaki öncelikleri üzerinde kesinlikle bir etkiye sahip olacaktır. Ama en önemlisi, bu bağımlılık Soeharto'nun popülizminin neoliberal ekonomik sistem ve onu destekleyen tüm uluslararası kurumlarla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Soeharto'nun sağ popülizmi aslında onun siyasi rejimini meşrulaştırmak ve Endonezya'nın ekonomik büyümesini artırmak için pragmatik olarak kullanılmıştır. Soeharto'nun kullandığı popülizm, Endonezya'daki önceki Sukarno'nun kullandığı batı karşıtı sol popülizmin tarzını değiştirmiştir. Soeharto'nun popülizmi, teknokratik ve otoriter bir yaklaşım kullanarak çeşitli küresel ekonomik aktörlerin çıkarlarıyla işbirliği yapabilmıştır. Soeharto, ekonomik büyümeyi desteklemek için sermaye yardımı alabildiği sürece, batı ülkelerin çeşitli çıkarları veya IMF ve Dünya Bankası gibi bağış kuruluşlarla işbirliği yapmaya devam etmiştir. Bu pragmatik politikanın gelecekte Endonezya'nın bağımsızlığı üzerinde kesinlikle etkileyecektir. Ne yazık ki, Endonezya'nın Yeni Düzen'de başlayan IMF'ye ve bağış kuruluşlarına bağımlılığı bu güne kadar devam etmektedir.

İkincisi, bir teknokratik popülizm biçimi olarak, Yeni Düzen dönemindeki ekonomik kalkınma politikalarının uygulanması süreci tamamen yukarıdaki ekonomist ekibiyle yakından ilişkilidir. Ne yazık ki, Barkeley Mafyasının ideolojisi toplumdaki ekonomik eşitliği odaklamadan her zaman ulusal ekonomik büyümeyi (*trickle-down effect*) vurgulayan liberal ekonomik ideoloji ile yakından ilişkilidir. Bu ekonomik mantığı süphesiz Amerika'da aldıkları eğitimden kaynaklanmaktadır. Hatta Endonezya ekonomisini liberalizme yönlendirmek için Amerika tarafından hazırlanmışlardır. Barkeley mafyası, sistematik olarak Endonezya ekonomisinin yönünü popülist bir ekonomiden neoliberal serbest piyasa ekonomisine kaydırmaya çalışmıştır. Endonezyadaki ekonomiğin yönelimini değiştirme eylemi, dış borcun vermesiyle IMF, Dünya Bankası, USAID ve ADB tarafından tamamen desteklenmiştir. Ne yazık ki, uygulanan liberal ekonomik mantığı ekonomik eşitliği ön planda tutmadan serbest piyasa kapsamında ekonomik büyümenin önemini sıklıkla

vurgulamıştır. Öyle ki, hükümet ulusal ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi olan sadece birkaç ekonomik sektörlere odaklanacaktır. Aynı zamanda, hükümetin politikalarının önceliği büyük ölçüde uluslararası bağışçıların çıkarlarına bağlı olarak gerçekleştirecektir. Dolayısıyla hükümetin belirli ekonomik sektörlerin büyümesine odaklanmasının ideolojik değil pragmatik çıkarlarla yakından ilişkili olduğunu söylenebilmektedir.

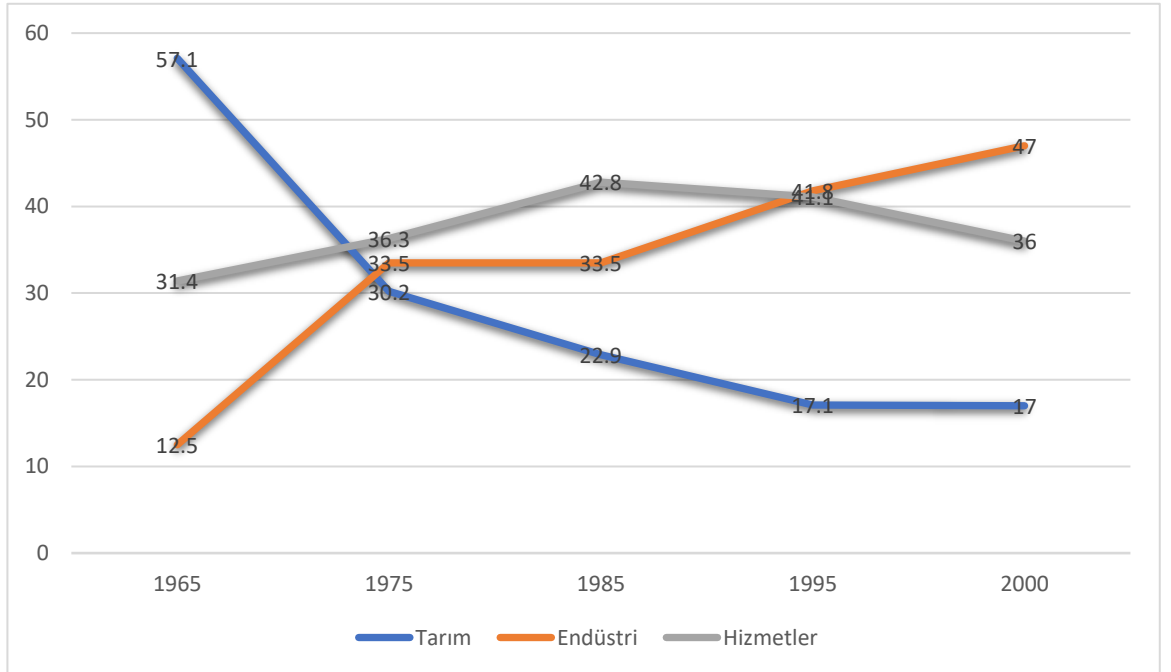
Ekonomik kalkınmadaki pragmatizm, tarım ekonomisinin sektörünün gelişiminde de geçerlidir. Demek ki, Soeharto'nun tarım ekonomisinin gelişimi üzerinde etkisi olan teknokratik popülizmi, aslında tarımı neoliberal piyasa ekonomisinin sistemine entegre etme sürecinin bir parçasıydı. Bunun dışında, tarım yeter ki Endonezya'nın ekonomik büyüme oranı üzerinde önemli bir etkisi olduğunda hükümetin önceliği haline gelmiştir. Fakat, tarım ekonomisi ekonomik yapı içinde önemini kaybettiğinde hükümet tarafından giderek ihmal edilecektir. Bir örnek olarak hükümetin tarım dışı sektöre odaklanmaya başladığında 1986-1997 yılındaki tarımın yapı-söküm aşamasıdır. Bu nedenle, sonunda Soeharto'nun popülizmi, tarımsal ekonomik sektörün gelişimi için güçlü bir temel sağlayamamıştır. Tarım sektörü, ulusal büyüme oranlarına etkisi olduğu sürece önemli görülmektedir. Tarım sektörünün ekonomik yapı içindeki payı azaldığında, tarım sektörü devlet tarafından ihmal ve ayrımcılıkla karşılaşmıştır. Bu durum tarım ekonomisinin katkısının azalmaya devam ettiğini gösteren Endonezya ekonomisinin düzeyine göre açıkça görülmektedir. 1965'ten sonra bile, Endonezya'nın GSYİH'sinde tarımın payı, ekonomik büyümenin hızlanmasıyla çabucak düşmeye devam etmektedir (Eng 1996).

Şekil 4. 2 Tarımsal Ekonomik Kalkınma

Kaynak: (Arifin 2004)

Şekil 4. 3 Endonezya'nın Ekonomik Yapısında Tarım Sektörünün Payı (%)

Kaynak: (Arifin 2004)

Tablo 4. 6 GSYİH Büyümesine Sektörel Katkı**(% Artışın reel GSYİH içindeki payı)**

Sektör	1967-1973	1973-1981	1982-1986	1987-1992
Tarım	28.2	16.4	23.2	10.4
Madencilik	12.8	4.9	-5.0	7.4
İmalat	10.00	22.9	28.9	29.2
Araçlar	0.6	1.1	2.5	1.2
İnşaat	7.3	8.8	2.0	9.3
Ticaret	25.4	17.2	12.5	18.3
Ulaşım	4.2	8.0	10.2	7.3
Finans	4.3	2.8	4.7	7.1
Konut	1.6	4.3	3.2	1.6
Kamu Yönetimi	3.8	12.6	15.5	5.4
Diğer servisler	1.6	1.1	2.2	2.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: (Hill 2000)

Tablo 4. 7 Sektörlere Göre GSYİH Büyümesi (1995-1998)

Sektör	1995	1996	1997	1998
Tarım	4.2	1.9	0.7	0.2
Madencilik ve Taşocakçılığı	6.6	7.1	1.7	-4.2
İmalat	6.7	11.0	6.4	-12.9
Araçlar	15.5	12.6	12.8	3.7
İnşaat	12.9	12.4	12.8	3.7
Ticaret, Otel, Restoran	7.7	7.6	5.8	-19.0
Ulaştırma ve İletişim	9.4	8.6	8.3	-12.8
Finans	13.6	9.9	7.2	-37.6
Konaklama	5.5	6.8	5.0	-20.7

Kamu Yönetimi	1.3	1.3	1.2	-7.0
GSYİH	8.2	7.8	4.9	-13.7

Kaynak:(Hill 2000)

Üçüncüsü, Soeharto'nun popülizm türü, Yeni Düzen sırasındaki Gelişimlik İdeolojisiyle yakından ilişkilidir. Gelişimcilik (*developmentalism*) Sukarno'nun halkın çıkarlarından yana olan popülist mücadelesinin antitezi haline gelen bir ideolojidir. Gelişimcilik, kitlesel olarak ekonomik kalkınmanın ana hedefi ile gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, teknokratik ve otoriter popülizm çeşitli kalkınma politikalarının uygulanmasında temel dayanaktır. Ne yazık ki gelişimcilik ideolojisi özellikle çiftçiler olmak üzere halkın çoğunluğunun çıkarları gözetilmeden uygulanmıştır. Bu yüzden tarımın meydana gelen kalkınma söylemininden dışlandığını söylenebilmektedir. Yeni düzen otoriter rejim döneminde de bilim ve akademik dünyada hatta tanınmış üniversitelerde bile tarımsal çalışmaların yok olduğunu söylenebilmektedir. Üstelik, bu ideoloji de tarım dışı ekonomik kalkınması ve serbest piyasa lehine çeşitli politikaların yayınlanmasıyla sonuçlanmıştır. Yeni Düzen de kalkınma adına Ormancılık Temel Hükümleri Yasası (UU No.5/1967), Temel Madencilik Yasası (UU No. 11/1967) ve Yabancı Sermaye Yasası (UU No.2/1967) gibi çeşitli neoliberal tarzı yasalar yayınlamıştır. Bu yasalar aracılığıyla Yeni Düzen, toprak gibi çeşitli tarımsal kaynaklar üzerinde sermaye birikiminin başlaması için serbest meşruiyet vermiştir. Bu politikaları faydalanarak Soeharto'nun hükümeti yabancı sermayenin Endonezya'daki tarımsal kaynakların sömürülmesine katılması ve iştirak etmesi için fırsatlar sunmuştur (Sutaryono, Nugroho, and Afifi 2014). Sukarno'nun tarım yanlısı politikaları doğuran popülizminin aksine, Soeharto'nun popülizmi sonunda piyasa yanlısı neoliberal politikalarını meydana getirmiştir.

Dördüncüsü, Soeharto'nun hızlandırılmış ekonomik büyümeyi teşvik eden popülizm türü, nihayetinde 1980'lerde büyük tarımsal büyüme üzerinde bir etkiye sahipti. Bu tarımsal ekonomik kalkınma projesi Yeşil Devrim olarak bilinmektedir. Yeşil Devrim aslında Endonezya'nın serbest piyasaya katılımının bir sonucu olarak okunabilmektedir. Birinci noktada açıklandığı gibi, Endonezya'nın bağış kuruluşlara ve dış borçlara bağımlılığı, nihayetinde hükümetin uygulandığı politikalarını

etkilemiştir. Bu nedenle, Yeşil Devrim aslında tarım sektörünü dünya kapitalist sistemine entegre etme çabasının bir parçasıdır. Yeşil Devrim, Endonezya’da eşit ve adil bir tarımsal yapıdaki değişiklik istemeyen IGGI’nin (Endonezya'daki Hükümetlerarası Grup) iradesinin bir sonucudur (Fauzi 2003). Ek olarak, yeşil devrim aynı zamanda kırsal alanlarda tarım sektörünün sermayeleştirilmenin çabasının bir parçasıdır. Tarım sektörünün çeşitli serbestleştirilmesi ve sermayeleştirilmesi politikaları kuşkusuz küçük çiftçilere zarar verecektir. Yeşil devrim sırasında üretim kaynaklarının kontrolünde meydana gelen eşitsizliğin bir sonucu olarak, sonunda kırsal alanlardaki sınıf kutuplaşmasına yol açmıştır (Eng 1996). Demek ki, yeşil devrim sırasında büyük ölçekli çiftçilerin üretim kaynakları üzerindeki egemenliğini sadece kırsal alandaki sınıf eşitsizliğini vurgulamıştır.

Ek olarak, Yeşil Devrim nihayetinde sömürücü toplumsal üretim ilişkilerinin ve keskin toplumsal farklılaşmanın yaratılmasına yol açmıştır (Fauzi 1999). Sosyal farklılaşma kesinlikle tarımsal kaynakların haksız kontrolünün yaratılmasına neden olmuştur. Zira tarımsal kaynaklar üzerinde giderek büyük ve zengin girişimcinin ve çiftçi gruplarının egemenliğine girmektedir. Bu arada, yoksul küçük ölçekli çiftçilerin çoğunluğu hala üretim kaynaklarına sınırlı erişimde sıkışıp kalmaya devam etmek zorunda. Bu toplumsal farklılaşma ve sınıfsal eşitsizlikler, temelde tarım ekonomisinin bugüne kadar gelişmesi için bir yük haline gelmektedir. Yukarıdaki sınıf farklılaşmasının olumsuz etkisine ek olarak, Yeşil Devrim sırasında teknolojiye ve kimyasal gübrelere dayalı kalkınma, gelecekte tarımsal geliştirme sürecine de yük getirmiştir. Kimyasal gübre kullanımından kaynaklanan arazi hasarının varlığı sonuçta gelecekteki dönemde tarımsal verimliliğin düşmesine neden olmuştur. Bu nedenle, her ne kadar yüksek tarımsal verimlilik üretebilse de, Yeni Düzen dönemindeki Yeşil Devrim yoluyla ekonomik kalkınma politikasının tamamen adil ve sürdürülebilir bir tarımsal ekonomik sistem inşa etmediğini söylenebilmektedir. Öte yandan, yeşil devrim aslında yabancı girişimcilere, yabancı borca, yurtdışından gelen yatırımlara ve büyük aktörlere (*betting on the strong*) dayanan pragmatik (*by-pass transition approach*) bir kalkınma politikasıdır (Wiradi 2009). Demek ki, yeşil devrim yoksul çiftçilerin çoğunluğuna değil, yalnızca gıda üretimine yönelik küresel çıkarları

karşılamaya ve büyük ölçekli girişimcilere veya çiftçilere fayda sağlamaya odaklanmıştır.

Beşincisi, Soeharto çoğu kalkınma politikalarını gerçekleştirmek için otoriter popülizmin yaklaşımını kullanmıştır. Soeharto'nun kullandığı otoriter popülizm, Yeni Düzen sırasında gerçekleştirilen gelişimin nasıl baskıcı ve totaliter militarist bir yaklaşımdan ayrılamayacağını göstermektedir. Örneğin, 1980'den beri ABRI (Endonezya Ulusal Ordusu), 'ABRI Köye Girer' olarak bilinen bir politika uygulanarak köydeki gelişimin sürecinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu bağlamda ulusal ordular ekonomik kalkınmayı zorlamak ve teşvik edebilmek için sivil alana girmiştir. Bu politikaya dayanarak ABRI'nin rolünün kırsal alanlarda güçlendiğini görülebilmektedir. Yani Ulusal Ordu sonunda kırsal alana girebilip oradaki askeri amaçlarla kontrol etme fırsatına kazanmıştır (Ricklefs 2001). Ordunun ulusal kalkınma politikaları denetlemeye dahil olması şüphesiz Yeni Düzen hükümetinin nasıl baskıcı bir yaklaşımı tercih ettiğini göstermektedir. Bu yaklaşımla yapılan kalkınma nihayetinde sadece toplumdaki korku yaratmıştır.

Tarım sektörünün gelişimi için militarist yaklaşımın kullandığını aslında Yeni Düzen'in merkezi ekonomik kalkınma modeliyle ilgilidir. Repelita I-VI programı aracılığıyla çeşitli kalkınma politikaları merkezi olarak uygulanmıştır. Bu çeşitli merkezi ekonomik politikalar, maksimum düzeyde uygulanabilmek için sivil toplumda askeri varlığın tam desteği ile gerçekleştirilmiştir. Bu politikaya dayanarak, Yeni Düzen'in tarımsal ekonomik kalkınma sisteminin belirsizlik içerdiği söylenebilmektedir. Yani, ulusal düzeyde Hükümet liberal bir ekonominin uygulanmasını vurgularken, ne yazık ki yerel düzeyde merkezi, baskıcı ve totaliter bir ekonominin ilkelerini vurgulamıştır. Ayrıca, otoriter popülizmin kullanımı da ekonomik kaynaklar dahil olmak üzere iktidarın elit çevrelerde merkezileşmesine etki etmiştir. Bu bağlamda, Yeni Düzen hükümetinde önemli bir aktör olarak Ulusal Ordu, tarım sektörü de dahil olmak üzere ekonomik kaynakların kontrolü yoluyla birçok fayda elde edebilen grubun bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle, 1980'li yıllarda tarım ekonomisinde bir artış yaşanmasına rağmen, ne yazık ki bu tarım gelişiminin elit grupların ve büyük girişimcilerinin çıkarları için gerçekleştirilmiştir. Dahası, maalesef

bu tarımın geçici başarısı şiddetle yürütülmüş ve kırsal alandaki toplumsal farklılaşma ve sınıfsal eşitsizlikler yaratarak sona ermiştir.

Tablo 4. 8 Tarım, Sanayi ve Hizmetlerin Gayri Safi Yurtiçi Gelirdeki Rolü.
Repelita I, II, III ve IV (%)

Sektör	Repelita I	Repelita II	Repelita III	Repelita IV
Tarım	43.5	35.6	30.6	23.7
Endüstri	8.9	11.5	15.0	21.4
Hizmetler ve Diğeri	15.0	31.4	33.5	45.5

Kaynak: (Mufti 2009)

Altıncısı, Soeharto'nun ekonomik büyüme odaklanan popülizmi giderek Sukarno'nun tarımı destekleyen çoğu popülist programlarını ortadan kaldırmıştır. Soeharto'nun popülizminin en önemli etkilerinden biri Tarım Reformu'nun ölümüydü. Toprak erişiminde adaleti vurgulayan bir politika olarak Tarım Reformu, Yeni Düzen döneminde bir gerileme yaşamıştır. Tarım Reformu ile komünizm arasında bağlantı kuran bir söyleme ortaya çıkmasının yanı sıra, Tarım Reformu'nun çöküşü aslında Yeni Düzen'deki gelişme mantığından kaynaklanmıştır. Yeni Düzen dönemindeki kalkınma, toprak gibi üretim kaynaklarına erişimdeki eşitlik öncelik vermeden ekonomik rasyonalizm üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle, Yeni Düzen'de toprak aslında tarım için değil, yalnızca rejimin geliştirmesinin pragmatik amaçları için kullanılmıştır. Yeni Düzen'e göre toprak ve doğal kaynaklar, mümkün olduğuna kadar sömürülmesi gereken nesnelerdi (Bachriadi and Wiradi 2011). Dolayısıyla Yeni Düzen geliştirme projesinin Neoliberal çevrelemeyle (*Neoliberal Enclosure*) yakından ilişkili olduğunu söylenebilmektedir. Bu neoliberal çevreleme, kırsal yoksulların göreceli gücünü azaltarak kapitalist mülkiyet ilişkilerini derinleştirme ve güçlendirme girişimi olarak tanımlanabilmektedir. Ne yazık ki bu neoliberal sistem, hükümet müdahalesiyle birlikte piyasa süreçlerinin faydalanmasıyla elde edilmektedir.

Sermaye birikimi sürecinde, Neoliberal çevreleme toprak ve doğal kaynakların özel mülkiyet statüsünün onaylanmasını gerektirmektedir. Bu neoliberal çevreleme aslında kırsal, tarım ve köylü dünyasının ortadan kaldırmasını güçlendirmektedir (*deruralization, deagrarianization, and depeasantization processes*). Hatta, yapısal uyum politikalarının (*structural adjustment policies*) uygulanması ve dünya ölçeğinde piyasa liberalizasyonu, çiftçilerin hayatlarının yok edilmesiyle sonuçlanacaktır. Dolayısıyla Soeharto'nun popülizm türü neoliberalizm ideolojisine giderek yaklaştığı zaman, çiftçiler ya da köylüler tarımsal üretim kaynaklarından, özellikle de topraktan giderek daha fazla dışlanmışlardır. Bu durum sonuçta gittikçe azalan tarım arazisi ve tarım işçisi sayısını etkilemiştir. Çünkü, nihayetinde tarım ekonomisinin daha iyi ekonomik büyümeye katkıda bulunabilecek tarım dışı ekonomik sektör tarafından giderek daha fazla yerini değiştirilmiştir.

Tablo 4. 9 Endonezya'daki Tarımsal Hanelere Genel Bakış (1973-2003)

	1973	1983	1993	2003
Toplam çiftçi hane sayısı (milyon)	21,6	23,8	30,2	37,7
'Mutlak topraksız' (milyon hane)	7,1 [33%]	5,0 [21%]	[30%] 9,1	13,4 [36%]
Arazi kullanan çiftçi haneleri (milyon hane)	14,5 [67%]	18,8 [79%]	21,1 [70%]	24,3 [64%]
Arazi kullanan çiftçilerin toplam arazi mülkiyeti (milyon ha)	14,2	16,8	17,1	21,5
Çiftçilerin Ortalama Arazi Mülkiyeti (ha)	0,99	0,89	0,81	0,89
Arazi Mülkiyeti Gini Oranı	0,70	0,64	0,67	0,72

Kaynak: (Bachriadi and Wiradi 2011)

Tablo 4. 10 Sektöre Göre İstihdam (1961-1990)

Sektör	1961	1971	1980	1990
Tarım	73.0	65.8	56.1	50.1
Endüstri	8.1	10.1	13.3	17.0
İmalat	5.9	7.8	9.2	11.6
İnşaat	1.8	1.9	3.2	4.1
Hizmet	18.9	24.1	30.6	32.9
Ticaret	6.9	11.0	13.1	15.0
Ulaşım	2.2	2.4	2.9	3.7
Finans ve diğeri	9.8	10.7	14.6	14.2
Toplam	100	100	100	100
('000)	32.911	39.163	51.196	70.608

Kaynak: (Hill 2000)

Yedincisi, Soeharto'nun otoriter popülizmi, komünizmi devlet düşmanı olarak itibarsızlaştıran söylem yaratarak inşa edilmiştir. Soeharto liderliğinin ilk dönemlerinde siyasi meşruiyet kazanmak için teknokratizmi vurgulasa da Soeharto'nun kullandığı otoriter popülizm baskıcı bir yaklaşımla iktidarın sağlamlaştırmasına yol açmıştır. Bu otoriter popülizm politikası, 30 Eylül 1965 siyasi darbesinden sonra toplumda siyasi homojenlik oluşturarak gerçekleştirilmiştir. Ne yazık ki bu homojenliğin oluşturumu, komünizm taraftarı olmakla suçlanan yüz binlerce insanın öldürülmesiyle gerçekleştirilmiştir. Demek ki, bu soykırımın Endonezya'da sol ideolojinin ölümünün başlangıcı olduğunu söylenebilmektedir. Ne yazık ki solcu'nun katliamı Amerika gibi kapitalist batılı ülkeleri tarafından desteklenmiştir. Dolayısıyla solcu'nun katledilmesinin, serbest piyasa ve kapitalizm sistemi nedeniyle Endonezya'da yeni emperyalizmin güçlenmesinin başlangıcı olduğunu denilebilmektedir (Roosa 2006).

30 Eylül darbesinden sonraki soykırım, tüm toplumsal güçleri yeniden düzenleme ve Endonezya'yı kapitalist dünya ekonomisine yeniden entegre etme çabası olarak da okunabilmektedir. Kısaca, bu katliam Endonezya'da agonistik

siyasetin ölümünü yaratmasının yanı sıra Endonezya'nın giderek liberalleşen ekonomi politikasında da bir değişimin başlangıcı olmuştur (McGregor and Kammen 2012). Ne yazık ki 30 Eylül 1965 darbesinden sonra komünizmi devlet düşmanı olmakla suçlayan söylem giderek daha da güçlenmiştir. Hatta, ulusal kalkınmayı reddetmeye çalışan herhangi bir grup, sola bağlı olmakla suçlanabilip hükümet tarafından cezalandırılabilmiştir. Bu yüzden, Yeni Düzen'in kuruluşundan bu yana herhangi sol ideolojik gruplar, özellikle komünizm ideolojisi Endonezya'daki siyasi söylemden dışlanmaya devam etmektedir. Bunun sonucu olarak, Endonezyadaki siyasi alanlar kapitalizmi ve serbest piyasayı destekleyen siyasi gruplar tarafından hegemonya edilmeye devam etmektedir. Dolayısıyla sağ popülizmin güçlendiğinden sol popülizmin siyasal alanda ortaya çıkma fırsatının çok düşük olduğunu görülebilmektedir.

Sekizincisi, Yeni Düzen dönemi, Endonezya'daki tarım politikasının uluslararası örgütlerle nasıl birleştirildiğinin başlangıcı olmuştur. Bu durum yine Soeharto'nun ekonomik alandaki teknokratik ve pragmatik popülizm türüyle yakından ilgilidir. 1994 yılında DTÖ'nün kuruluşunu onaylayan bir ülke olarak Endonezya, DTÖ'deki düzenlemelere, özellikle tarım sektöründeki düzenlemelere (Tarım Anlaşması / AoA) bağlı olmuştur. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak Endonezya, yerel çiftçilere yönelik tarifeleri ve sübvansiyonları ortadan kaldırmak ve azaltmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda, piyasa mekanizmalarına göre serbest bırakılması gerektiğinden dolayı hükümetin gıda fiyat istikrarını yönetmesine izin verilmemiştir.

Ayrıca, artık hükümet tarafından sübvansiyon edilmeyen gübre ve diğer pirinç üretim tesislerinin fiyatlarına da serbestleştirme politikası uygulanmıştır. Bu anlaşma sonucunda tarımla ilgili politikaların tamamına yakını serbest piyasa mekanizmasına bırakılmıştır. Bu nedenle, tarımın serbestleştirilmesinden bu yana, yerel çiftçiler tarafından üretilen pirinçten daha düşük fiyata sahip olan yurt dışından yapılan büyük ölçekli pirinç ithalatı gelmeye başlamıştır (Setiawan 2006). Eğer AoA anlaşması uygulanmadan önce Endonezya dünyanın 9. pirinç ihracatçısı olarak listelendiyse, ne yazık ki bu anlaşmadan sonra 1998'de Endonezya dünyanın birinci pirinç ithalatçısı ülkesi olarak listelenmiştir. DTÖ sekreterliğinden alınan verilere dayanarak, pazar genişleme politikası Endonezya'yı 1998/1999 mali yılında 4,8 milyon tonla en büyük

pirinç ithalatçısı ülke haline getirmiştir (Setiawan 2003). Dolayısıyla Yeni Düzen döneminde ekonomik liberalleşme politikasının tarım ekonomisinin dinamiklerini nasıl büyük ölçüde etkilediğini anlaşılabilmektedir. Demek ki, Soeharto'nun serbest piyasa ekonomik sistemini destekleyen popülizm türü bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır.

Nihayet, Soeharto'nun Yeni Düzen sırasında kullandığı popülizm türü Endonezya'daki politik ekonominin dinamiklerini değiştirmede önemli bir etkiye sahip olmuştur. Soeharto, Eski Düzen hükümetinden bu yana inşa edilmiş politik ekonomi politikalarının eğilimini büyük ölçüde değiştirmek için teknokratik ve otoriter popülizm kullanmayı başarılı olmuştur. Teknokratik popülizm Endonezya'daki politik ekonomi sisteminin mantığını değiştirmede önemli bir rol oynarken, otoriter popülizm ise ekonomik kalkınmanın optimal bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için toplumdaki çıkar çatışmaları etkisiz hale getirmede bir destek sistemi haline gelebilmektedir. Ne yazık ki, genelde bu iki tür popülizm sadece ekonominin tarım dışı sektörünün gelişimini teşvik etmiş ve tarım üzerinde tamamen olumlu bir etkisi bulunmamıştır.

Tarımda olumlu bir büyüme dönemi varsa, aslında bu başarı küresel çıkarlardan kaynaklanan tarımsal üretimi hızlandıran bir politika ile ilgilidir. Hatta tarımda kendi kendine yeterlilik programının, Soeharto'nun o dönemdeki siyasi meşruiyetinin bir aracı olduğunu söylenebilmektedir. Bu nedenle, Yeni Düzen döneminde tarımın iyileşmediğini ve tam tersine Endonezya ekonomisinin yapısında giderek daha fazla ayrımcılığa uğradığını denilebilmektedir. Ne yazık ki, tarım için mücadele etmeye ve Yeni Düzen rejiminin kalkınma politikası için reddetmeye her yapan, genellikle şiddet ve baskıcı şekilde bir yanıt bulmuştur. Eski Düzen dönemindeki tarımı destekleyen sol ideolojik grupları da komünizmi devlet düşmanı ilan eden bir söylemin oluşmasıyla giderek dışlanmıştı. Bu nedenle, Yeni Düzen boyunca Endonezya'daki ekonomi politiğin söylemleri hep neoliberalizm ve kapitalizm destekleyen sağ gruplar tarafından hegemonya edilmiştir. Dolayısıyla, Soeharto'nun kullandığı popülizm nedeniyle Yeni Düzen döneminde tarım ekonomisinin gelişmediğini anlaşılmaktadır. Böylece, Yeni Düzen aslında gelecekte tarım ekonomisinin sektörünün gelişimini daha da zorlaştıran bir dönem olmuştur.

4.3 REFORMASI DÖNEMİ

Popülizm, Reformasi döneminde oldukça en kullanılan siyasi yaklaşım haline gelmektedir. Reformasi döneminin başlangıcında, çeşitli ekonomik ve sosyo-politik açılardan adaletin önemini vurgulayan solcu bir popülist hareketin ortaya çıkmasını umut edilmiştir. Demek ki reformasi döneminin sol popülizmin ortaya çıkması için bir ivme olduğunu söylenebilmektedir. Ama ne yazık ki reformları yürüten gruplar (çoğunlukla üniversite öğrenciler) güçlerinin tüm katmanlarını konsolide edebilecek güce sahip değiller. Ama ne yazık ki reform hareketini başlatan grup (çoğunlukla üniversite öğrenciler), gücünün tüm katmanlarını konsolide edebilecek iktidara sahip değildi. Bu nedenle, sonunda reformasi dönemi yine sağcı pragmatik politikacılar tarafından devralınmıştır. Bu bağlamda popülizmi sadece siyasi meşruiyet ve güç elde etmek için kullanan birçok siyasi lider veya politikacı ortaya çıkmaktadır. İkinci bölümde açıklandığı gibi, reformasi dönemindeki meydana çıkan popülizm türleri çeşitli türlerde sınıflandırılabilir. Ancak Reformasi dönemindeki popülizm türleri çok çeşitli olsa da gelişen popülizmler sağ popülizm olarak kategorize edilebilmektedir. Sonunda bu sağ popülizm iktidarın kaynaklarını kontrol ederek Endonezya'daki hüküm sürmeye devam etmektedir.

Reformasi dönemindeki sağ popülizmin egemenliğini, Yeni Düzenin oligarşik seçkinlerinin hala iktidarda kaldıkları bağlamda anlamak önemlidir. Yani temelde Yeni Düzen'in çöküşünden sonra Yeni Düzen dönemindeki oligarşik gruplar güçlerini çok hızlı bir şekilde konsolide edebilmiştir. Bu nedenle, 1998'den sonra Endonezya hükümet rejimi değişse de, aslında Yeni Düzen elit oligarşilerinin Endonezya'daki siyasi dinamikleri hala kontrol edebildiğini söylenebilmektedir. Başka bir deyişle, Reformasi döneminde Yeni Düzen oligarşisinin gücü yalnızca maskesini değiştirip Yeni Düzen döneminde olduğu gibi aynı ekonomik hedefler veya çıkarlar için demokratik alanı faydalanmıştır. Ayrıca, Endonezya'nın serbest piyasanın destekleyen birçok neoliberal anlayışının mirası var olduğundan dolayı bu Reformasi döneminde ekonomi politiğin dinamikleri daha karmaşık hale gelmektedir. Dolayısıyla Reformasi Döneminde gelişen her tür popülizmin Yeni Düzen döneminde var olan politik ekonomi sistem yapısından ayrılamayacağını anlaşılmaktadır. Kuşkusuz ki bu durum

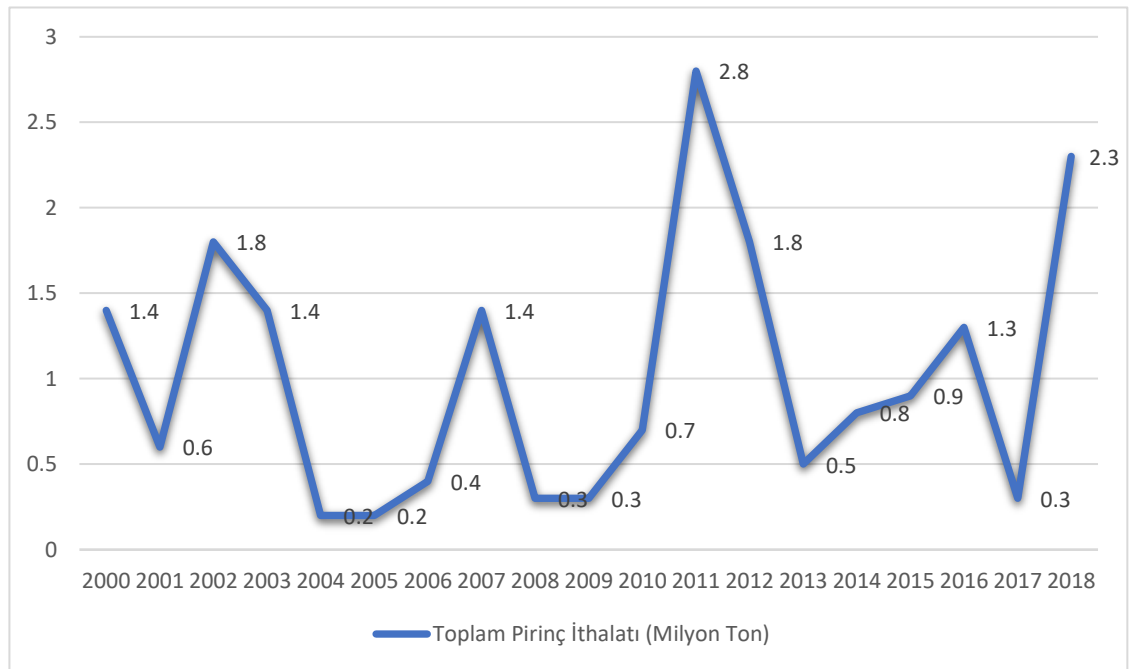
Endonezya’da ekonomik sektörün gelişme dinamiklerini, özellikle de tarım ekonomisini etkileyecektir. Yani iktidardaki her bir popülizm türünün tarım ekonomisinin ampirik durumu üzerinde aslında bir etkisi olacağını teyit edilebilmektedir. Demek ki, reformasi döneminde cumhurbaşkanları tarafından kullanılan popülizm türünün etkisi aşağıdaki noktalara dayanarak anlaşılabilmektedir.

İlk olarak, Reformasi döneminde popülizmin ortaya çıkışı, Reformasi Döneminin politik ekonomi sisteminin hala Yeni Düzen politik ekonomi sisteminin mirasıyla yakından ilişkili olduğu bir bağlamda anlaşılmalıdır. Daha önce açıklandığı gibi, Yeni Düzen hükümeti IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve diğerleri gibi çeşitli uluslararası kuruluşlarla birçok anlaşmaya ve güçlü ilişkilere sahipti. Bu ilişkileri, ekonomik kriz sırasında Endonezya ekonomisinin durumu iyileştirme çabası olarak okunabilmektedir. Ancak, aynı zamanda Yeni Düzen dönemindeki neoliberal ekonomik politikaları, Soeharto rejiminin ulusal ekonomiyi serbest piyasa ekonomik sistemine entegre etme çabalarıyla yakından ilişkiliydi. Yeni Düzen dönemindeki çeşitli anlaşmaların bir sonucu olarak, Reformasi döneminde Endonezya hala çeşitli mevcut anlaşmalara bağlı kalmaya devam etmek zorunda kalmaktadır. Endonezya, Reformasi döneminde hala piyasa liberalizminin ve kuralsızlaştırmanın önemini vurgulayan neoliberal bir sisteme hapsolmak zorundaydı. Ne yazık ki, Yeni Düzen’den gelen sorunların mirası hükümet tarafından ciddi bir çözümle ele alınmamaktadır. Reformasi döneminde çeşitli popülist liderlerin ortaya çıkışı, nihayetinde Yeni Düzen’in politik ekonomi politikaları modelini sürdürmektedir. Reformasi dönemindeki hemen hemen tüm Cumhurbaşkanları da IMF, Dünya Bankası ve benzerleriyle işbirliği yapmaya devam etmektedir.

Uluslararası neoliberal kurumlarla işbirliğini sürdürmeyi tercih eden popülist liderin varlığı kesinlikle bu popülist liderlerin ekonomiyi yönetmede pragmatik olduklarını göstermektedir. Hatta, sol popülizme eğilim gösteren Gus Dur tamamen egemen ve bağımsız bir ekonomik sistemi oluşturamamıştır. Gus Dur’un kullandığı sol popülizm, çoğulculuğu ve kimlik farklılıklarına dayalı olarak dışlanmış grupları dahil etme çabasını vurgulamıştır. Fakat ne yazık ki bu sol popülizm, neoliberal ekonomik sistemin kurbanı olan tarım ekonomisi sektörünün pratik çıkarlarına dokunamamıştır. Sonuç olarak, tarım sektörü asimetrik bir liberal sistemde mahsur

kalmaya devam etmektedir. Tarım serbestleştirmesi Endonezyadaki tarım ekonomisinin gelişimi üzerinde kesinlikle kötü etkilenmektedir. Örneğin, Reformasi ilk günlerinde Endonezya, DTÖ veya AoA gibi üzerinde anlaşmaya varılmış çok taraflı anlaşmalara hala çok bağımlıydı. Bunun sonucu olarak, devlet tarım sektörünün gelişimine müdahalesini azaltmak zorunda kalmaktadır. Tarım sektörünün küresel ekonomik sisteme entegre ettiği için, hükümet nihayet tarım sektörünü korumacı müdahale yapmadan tam rekabet piyasasında bırakmak lazımdır. Bu nedenle, sonunda devletin sübvansiyonlarını ve diğer desteklerini olmadığı için çiftçilerin hükümet tarafından korunmadığını denilebilmektedir. Bununla birlikte, çiftçiler sürekli iktidardan dışlandığından tarım liberalizmin akışını reddetmek için yeterli güce sahip olmamaktadır. Bu nedenle, Endonezya'daki çiftçiler, devletten daha fazla koruma aldıkları için daha ucuz fiyatlara sahip gelişmiş ülkelerden gıda ithalatı akışıyla mücadele edemeyecektir. Bu duruma göre, pragmatik ekonomi politikaları uygulayan popülizmin türünün yalnızca tarım sektörünün dışlanması süreciyle sonuçlanacağı anlaşılabilmektedir.

Şekil 4. 4 Pirinç İthalat İstatistikleri (2000-2018)

Kaynak: (BPS 2020)

İkincisi, Soeharto'nun otoriter popülizm türü merkezi bir hükümetin yaratılmasında etkili olduğunda Reformasi dönemindeki popülizm ise iktidarın merkeziliğini ortadan kaldırmak ve demokrasinin taleplerini yerine getirmek için meydana gelmiştir. Reformasının ilk günlerinde, Habibie'nin popülizmi Endonezya'daki demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak ademi merkeziyetçilik politikaları üretebilmiştir. Ademi merkeziyetçilik politikasının varlığı merkezi gücün hem siyasi hem de mali açıdan azaltılması çabası olarak çok önemlidir. Bu ademi merkeziyetçilik politikasının tarım ekonomisinin gelişimi üzerinde de etkisi vardır. Tarım politikaları merkezi bir şekilde yürütüldüğünde, merkezi hükümet planlama, belirleme ve program uygulama aşamalarında ana rol oynamıştır. Yerel yönetimler sadece sahada politika uygulayıcısı olarak görev yapmışlardır. Bunun aksine, ademi merkeziyetçilik döneminde, merkezi hükümet yalnızca ulusal düzeyde tarımsal kalkınmanın yönünü ve stratejik politikalarını belirleme yetkisine sahiptir. Yerel yönetim ise kaynaklarının potansiyeline göre bölgedeki tarımsal kalkınmanın yönünü ve programını belirleme yetkisine sahiptir.

Ademi merkeziyetçilik politikasına dayanarak, yerel yönetimin tarım sektöründeki kalkınmanın yönünü ve politikasını belirleme konusunda geniş yetkiye sahip olduğunu söylenebilmektedir. Bu bağlamda, Merkezi hükümet sadece koordinasyon, kolaylaştırma ve destekleyici olarak rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu politikaya dayalı olarak tarımsal kalkınma, merkez ve bölgeler arasında ortak bir konudur. Yerel yönetimler, bölgenin potansiyeline göre tarım kalkınma programları belirleyebilir. Aynı zamanda, merkezi hükümet bütçe kaynaklarının tahsisi sağlayarak yerel yönetim tarafından uygulanan bir ulusal tarımsal kalkınma programı oluşturabilir. Yerel yönetim tarım sektöründe politika oluşturma sürecinde rol oynayabildiği için bu politika tarım ekonomisinin gelişimi için oldukça iyidir. Tarım ekonomisinin kalkınmasında yerel yönetim merkezden gelen bütçe yardımı ile desteklendiğinden dolayı (mali ademi merkeziyetçilik) bu politika da oldukça önemlidir. Demek ki, tarımsal kalkınma sürecinde yerel yönetimlere siyasi haklar sağlayarak popülist politikalar demokratik alanda oldukça önemlidir. Genel olarak, bu popülizmin uygulanması yerel yönetimlerin özellikle de Yeni Düzen sırasında pasif

aktör olarak algılanan çiftçilerin varlığının bir tasdik etme biçimi olarak oldukça önemlidir. Fakat ne yazık ki pratikte bu politikanın uygulanmasında birçok zayıflık ve engel bulunmaktadır. Merkez ve bölgeler arasındaki iletişim eksikliğine ek olarak, tarım sektörüne yönelik bölgesel bütçe tahsisi nispeten küçüktür. Bu nedenle tarım sektörü üzerinde yerel yönetimlerin kalkınma programları sınırlıdır.

Üçüncüsü, 2013 yılında Endonezya ilk kez 2013-2045 Tarımsal Kalkınmanın Büyük Stratejileri adlı uzun vadeli bir tarımsal kalkınma planı formüle etmiştir. Bu politikanın temel amacı, sürdürülebilir tarımsal sanayiye teşvik etmektir. Bu politika vazife ile gıda egemenliğini gerçekleştirmeyi ve çiftçilerin refahını artırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle altyapı, yayım hizmetleri ve çevresel risklere uyum konularında kapsamlı yatırımlar yapılacaktır. Aynı zamanda, çiftçilerin refahını güvence altına almak amacıyla 2013 yılında Çiftçilerin Korunması ve Yetkilendirilmesine Dair Kanun meydana getirilmiştir. Bu politika, çiftçilerin araziye, finansa ve pazarlara erişimini artırarak, hava olaylarına karşı koruma sağlayarak ve çiftçi organizasyonlarını güçlendirerek uygulanmaktadır (FAPDA FAO 2017). Bu politikaya ek olarak, Cumhurbaşkanı Susilo Bambang Yudhoyono (SBY) döneminde, tarımsal üretimi artırmak ve yoksulluk seviyelerini azaltmak için tarımı yeniden canlandırma politikası yaratılmıştır. Tarımla ilgili politikaların uygulanmasına dayanarak, Endonezya’da gelişen popülizm türünün, resmi yasal politikalar yoluyla tarım sektörünü iyileştirme eğiliminde olduğunu hissedilmektedir. Bu politikaya dayanarak, tarımın ulusal ekonomi politikalarının modelinde hala bir öncelik olduğu görülmektedir.

Fakat, ne yazık ki pratikte yukarıdaki tarımla ilgili politikaların aslında tarım ekonomisi üzerinde önemli bir etkisi olamazdır. Bu durum aslında Reformasi döneminde gelişen popülizmin tarım sektörüne yönelik ciddi bir özgürleşme ruhunun olmamasından sebep olmaktadır. Demek ki, bu dönemdeki gelişen popülizm, aslında ekonomik kalkınmadaki pragmatik mantıkla hala yakından ilişkilidir. Bu nedenle, yukarıdaki politikalar aslında hükümet politikasının yönünün belirsizliğini göstermektedir. Örneğin, 2005-2025 Ulusal Uzun Vadeli Kalkınma Planı’ndaki kalkınma vizyonuna dayanarak, tarımsal refahın temeli olan tarım/toprak yönünün hala devlet tarafından göz ardı edildiğini anlaşılabılır. Hatta, Endonezya’nın bir tarım

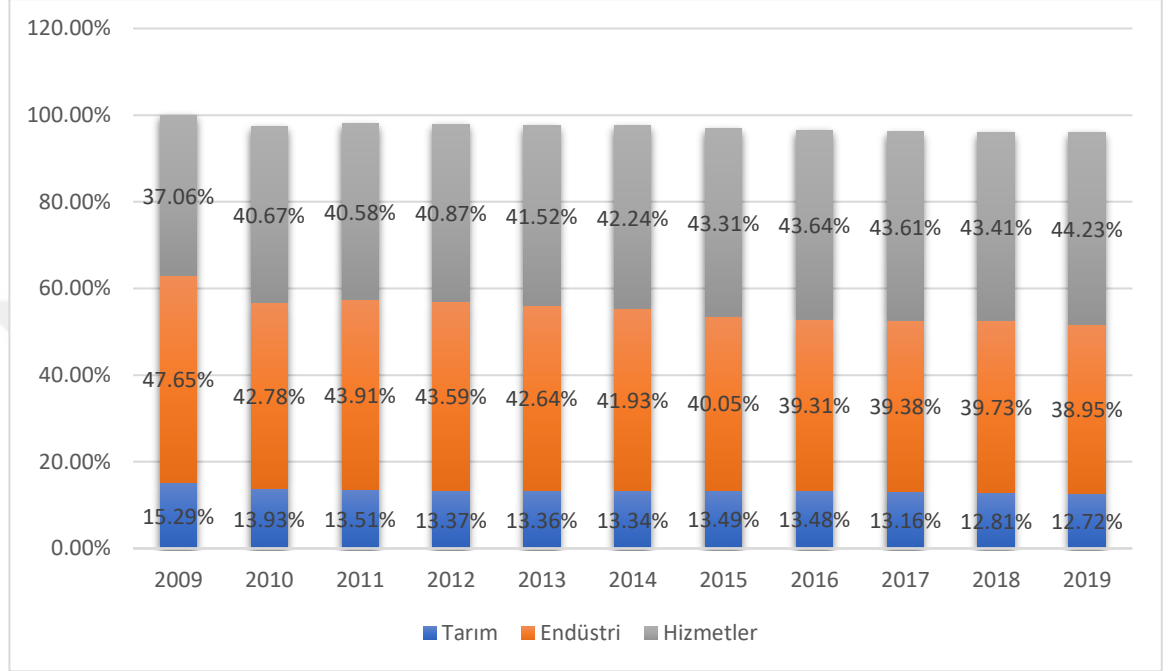
ülkesi teriminin yerini giderek deniz gelişimine yönelik takımda devleti terimi almaktadır³¹. Bu kalkınma politikası tarım sektörünü temel ekonomik sektör haline getiren önceki politikalardan tamamen çok farklıdır. Bir örnek olarak, Endonezya’da gıda güvenliğinin gerçekleştirmesini taahhüt eden 1999-2004 Devlet Politikası Yönergeleridir. Bu nedenle, bu günlerde mevcut çeşitli ulusal kalkınma politikaları tarım sektörünün hala çoğu Endonezyalının can damarı gerçeğini temel olarak reddetmektedir (Sutaryono 2012). Bu nedenle nihayetinde hükümetin tarımsal ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede nasıl tutarsız olduğunu anlaşılabilmektedir.

Dördüncüsü, Reformasi dönemindeki popülist liderlerin tarıma desteği hakikaten siyasi söyleme ve manevralara hapsolmaktadır. Bu nokta temelde yukarıdaki üç nokta ile ilgilidir. Reformasi döneminde gelişen popülizm, temelde sadece seçim sürecinden güç elde etmek için kullanılmaktadır. Pratiğe göre popülist liderler yalnızca ulusal ekonomik büyümeyi destekleyebilecek ve hızlandırabilecek ekonomik sektörlere odaklanmaktadır. Popülist liderlerin ekonomi politikalarını uygulamada oldukça pragmatik olduklarını söylenebilmektedir. Bu nedenle, tarımsal ekonomik büyüme için uygulanan politikalar, yalnızca hükümetin politika örüntüsünün belirsizliğini teyit etmektedir. Zira pratikte hükümet aslında tarımsal ekonomik büyümeye yük olmaya ve zorlaştırmaya devam etmektedir. Örneğin, devletin pirinç ithalatı 2018 Ocak-Kasım döneminde yüzde 600’den fazla artmıştır. Ne yazık ki bu çok büyük ithalatlar, ulusal tarımsal üretimin 2,8 milyon ton fazla verdiğinde yapılmıştır. İthal malların fiyatı daha ucuz olduğu için bu ithalat politikası çiftçiler için kesinlikle çok külfetlidir. Demek ki tarımın gelişmemesinin nedenlerden biri bu ithalat politikası olduğunu söylenebilmektedir. Dahası, tarımın GSYİH içindeki yüzdesi 2000’de %15,6’dan 2019’da %12,72’ye düşmeye devam etmektedir (Bank 2019). Tarım sektöründeki gelişme dinamiklerinin bozulmasına devam ettiğinden

³¹ Endonezya genellikle bir tarım ülkesi olarak bilinmektedir. Tarım devleti terimi, aslında tarım sektörünün uzun süredir Endonezya ekonomisinin yapısında nasıl ana sektör olduğunu ifade etmektedir. Bu terim siyasi retorik için hala kullanılmasına rağmen, aslında tarım devletinin söylemi giderek değişmektedir. Günümüzde, Endonezya’nın gelişiminin yönü, dolaylı olarak tarım dışı ekonomik sektöre daha dayanmaktadır. Demek ki, deniz sektörünün gelişimini vurgulayan takımda devleti teriminin varlığı, tarımın hakimiyetini nasıl kaybettiğinin bir göstergesidir.

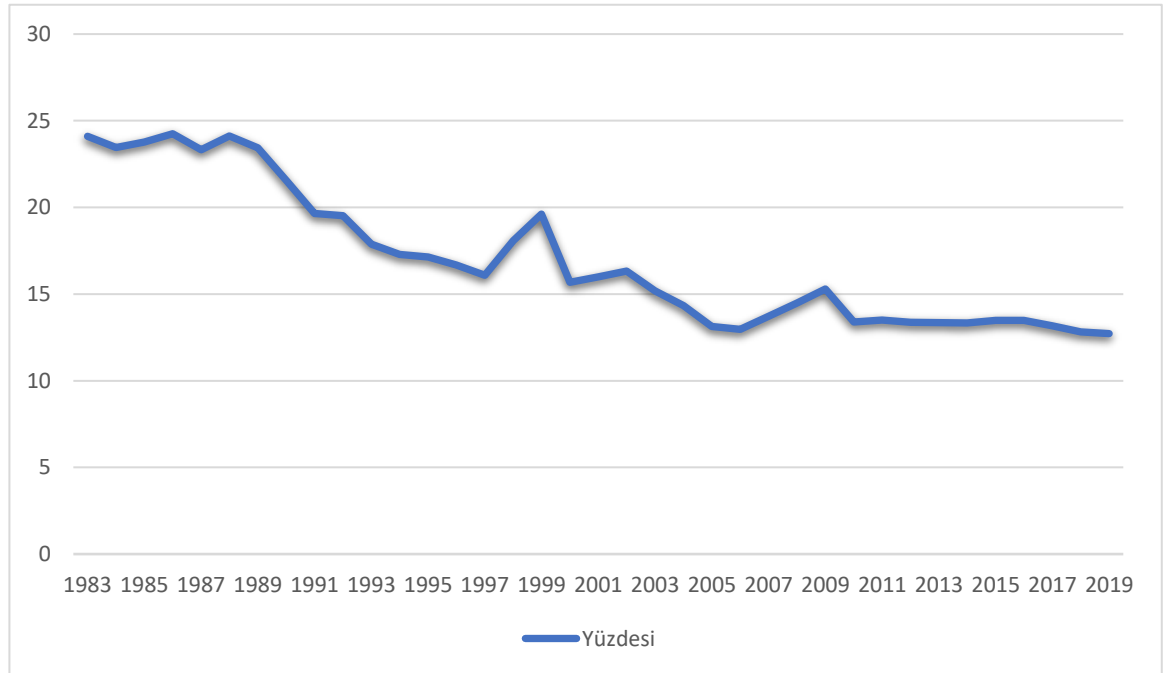
dolayı tarım sektöründeki insan gücünün sayısı önemli ölçüde düşmüştür. Reformasi döneminde, tarım işgücünün payı 2000’de %45,3’ten 2019’da %28,5’e düşmüştür.

Şekil 4. 5 Ekonomik Sektörlerin GSYİH İçindeki Payı (2009-2019)

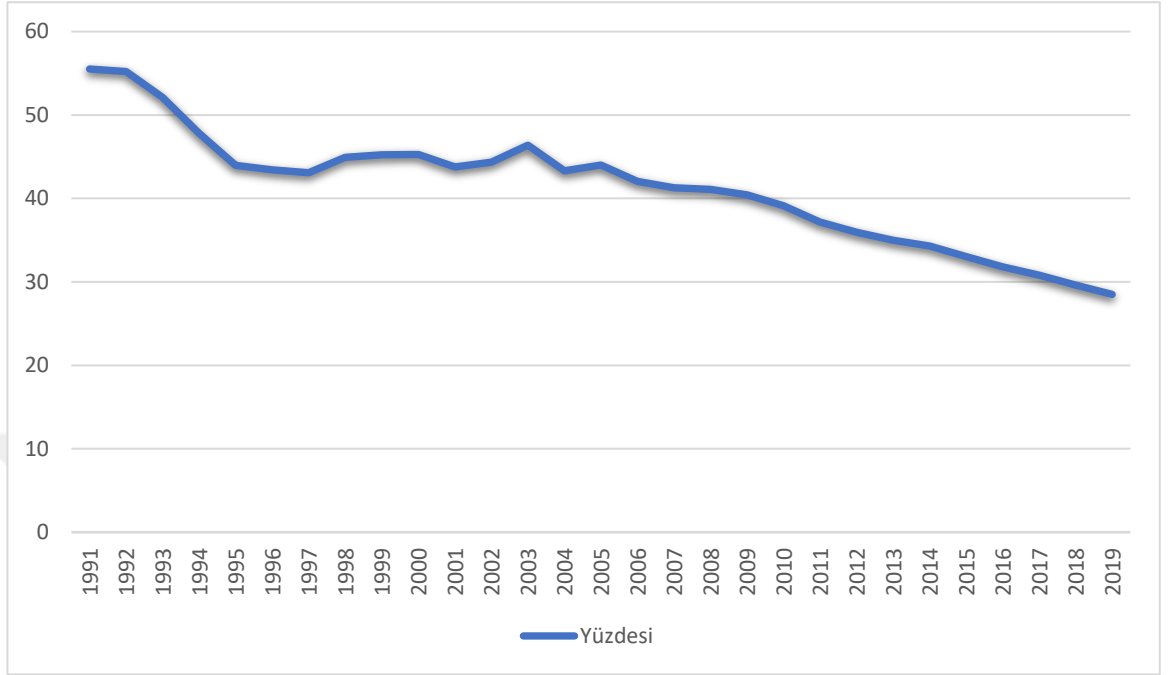
Kaynak: (O’neill 2021)

Şekil 4. 6 Endonezya Tarımın GSYİH Payı

Kaynak: (Bank 2019)

Şekil 4. 7 Tarımda İstihdam (Toplam İstihdamın Yüzdesi)

Kaynak: (ILO 2021)

Aynı zamanda, tarım ekonomisi sektörü giderek azalan tarım arazileri şeklinde başka zorluklarla da karşı karşıya kalmaktadır. 2010 yılında tarım arazisinin alanı 8 milyon hektara ulaşırsa, 2019 yılında bu arazi alanı 7,5 milyon hektara düşmüştür (Tarım 2020). Bugün bile tarım arazi dönüştürmesinin dinamikleri yılda toplam 600.000 hektarla artmaya devam etmektedir (Humas 2020). Tarım sektörünün yerini giderek imalat, madencilik veya hizmet sektörleri gibi diğer ekonomik sektörler aldığından, tarım arazilerinin dönüştürmesi büyük bir sorundur. Ne yazık ki, tarım arazilerinin dönüştürülmesi çoğu zaman hükümetin kalkınma çıkarları temelinde ve baskıcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmektedir. Örneğin, 2020 yılında Joko Widodo (Jokowi) liderliğinde, 624.272.711 hektarlık bir arazide 359 köyü ve 135.337 aileyi kapsayan 241 tarım çatışması yaşanmıştır. Bu tarımsal çatışmanın bir sonucu olarak, 134 adeletsiz suç olarak sayma (*criminalization*) ortaya çıkıp, 19 zulüm vakası meydana gelip ve tarımsal çatışma bölgelerinde 11 kişi vefat etmiştir (KPA 2020). Bu olağanüstü sayıdaki tarım çatışması yalnızca bir yıl içinde meydana gelmiştir. Bu nedenle, bu verilere dayanarak tarım dışı ekonomik çıkarlar için büyük arazi dönüştürme bakıldığında tarım sektörünün nasıl giderek dışlandığını anlaşılmaktadır.

Ne yazık ki, tarım ekonomisi çoğu zaman militarist bir yaklaşımla dışlanmakta ve ayrımcılığa uğramaktadır. Elbette bu baskıcı politika, Jokowi'nin kendisini sıradan insanların bir temsilcisi olarak gösteren popülist söylemiyle taban tabana zıtlık oluşturmaktadır.

Ayrıca, Jokowi'nin liderliği sırasında Endonezya'daki neoliberal sistemin sürdürülebilirliğini destekleyen çeşitli ekonomik politikalar ortaya çıkmıştır. Jokowi'nin teknokratik popülizm türü, nihayetinde yalnızca piyasa serbestlertirmenin kalkınma süreci ve ekonomik büyüme için önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, liderliği sırasında, yalnızca zengin olanlarına fayda sağlayan, ancak çiftçiler de dahil olmak üzere fakir insanları perişan eden çeşitli politikalar ortaya çıkmıştır. En son ortaya çıkan neoliberalizm politikasının bir örneği Omnibus Law isimli bir kanundur. Omnibus Law, ekonomik faaliyetlerde çeşitli çeşitli düzenlemenin engelleri (*debottlenecking*) keserek yabancı yatırım çekmek için oluşturulan bir kanundur. Jokowi'ye göre, ekonomik büyüme sürecini güçlendirmek için bu kanuna ihtiyaç vardır. Bu kuralsızlaştırma politikası çevre, işçi hakları, emekçiler, çiftçiler ve diğer küçük ekonomik sektörleri için bir tehdit olarak görüldüğü için toplumdan çokça reddedilmektedir (Strangjo 2020). Bu politikaya bakarak Jokowi'nin bir popülist lideri olarak sadece seçimlerde halkın çıkarlarından yana olduğunu anlaşılabılır. Jokowi seçim sırasında çeşitli popülist politikaları sunabilse de, ancak iktidara geldikten sonra Jokowi sadece sermayenin ve holdinglerin çıkarlarının yanında yer almaktadır. Bu popülizm türü nihayetinde yalnızca tarıma karşı ayrımcılığını sürdürecektir. Neoliberal ekonomik sistemi devam ederse ve tarım dışı kalkınma tarımsal arazilerin yerini gasp etmeye devam ederse, çiftçiler ana üretim temellerini giderek daha fazla kaybedecekler. Bu bağlamda çiftçilerin ekonomik kaynaklarını giderek daha fazla kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu gerçeklere dayanarak, popülist liderliğin Endonezya'daki tarım ekonomisini desteklerinin hiçbir zaman gerçekleşmediğini görülmektedir. Demek ki tarım ekonomisi popülist liderlerin tarım dışı ekonomik büyüme lehine politik söylemlerinin kurbanı olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, Reformasi döneminde gelişen popülizmin türünün tarım ekonomisi sektöründeki sorunlara cevap veremediğini anlaşılmaktadır. Bu dönemde popülizmin çeşitli türleri (ekonomik popülizm, teknokratik popülizm, maverick

popülizm, İslami popülizm) bulmasına rağmen aslında tüm bu sağ popülizm türlerinin tarım ekonomisine tamamen olumlu bir etkisi yoktur. Meydana gelen popülizmin kimlik siyaseti dışındaki gerçek adaletsizlik konularına karşı hiçbir duyarlılığı olmadığını bulunmaktadır. Reformasi dönemindeki sağ popülizm, politik ekonomi eşitsizliği, insan hakları ihlalleri, kalkınma adaletsizliği gibi sorunları tam olarak çözememektedir. Hatta bu dönemdeki popülizm tarım ekonomisi üzerinde gerçek bir olumlu etki yaratmadan genellikle siyasi retorik, manevra ve jargonda sıkışıp kalmaktadır. Sonunda, ortaya çıkan sağ popülizm yalnızca Yeni Düzen'den miras kalan neoliberal ekonomik mantığı takip etmektedir. Dolayısıyla Endonezya'da popülizmin gelişim dinamiklerine bakıldığında popülizmin siyasi bir jargon olarak gelişmeye devam edeceğini anlaşılabilmektedir. Popülizm aynı zamanda da oligarşik elitin çıkarlarına bağlı kalmaya devam edecektir. Reformasi dönemindeki bu popülizm türü, nihayetinde tarım ekonomisinin gelişiminde önemli değişiklikler sağlamayacaktır.

4.4 SONUÇ

Bu bölümde Endonezya'da gelişen popülizm türünün tarım ekonomisinin gelişimi üzerindeki etkisinin açıklanmasına odaklanılmaktadır. Genel olarak Endonezya'da gelişen popülizm, sağ popülizm ve sol popülizm olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Eski Düzen döneminde Sukarno'nun kullandığı sol popülizmin tarım ekonomisinin varlığı ve gelişmesinde önemli bir etkisi olduğunu anlaşılmaktadır. Tarım ekonomisi, Endonezya'nın ekonomik faaliyetlerinde ana sektör haline gelebilmiştir. Ancak aynı zamanda Eski Düzen döneminde popülizm türü, Sukarno'nun Batı karşıtı çatışmacı politikaları nedeniyle tarım ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Yeni Düzen döneminde ise Eski Düzen dönemindeki tarım ekonomisi politikasından çok farklı bir kalkınma ideolojisi bulunmaktadır. Soeharto'nun kullandığı teknokratik ve otoriter popülizmin türü sonunda tarımı yalnızca neoliberal serbest piyasa sisteminde kurbanı olarak bırakmıştır. Bu nedenle, Yeni Düzen döneminde, tarım ekonomisinin Endonezya ekonomisinin yapısında ayrımcılığa uğramasına ve dışlanmasına devam etmiştir. Neoliberal tarzdaki kalkınma söyleminin hakimiyetine devam ettiğini ve nihayetinde tarım ekonomisinin varlığını

dışlandığını söylenebilmektedir. Ne yazık ki, Yeni Düzen dönemindeki popülizmin türü Reformasi dönemine kadar devam etmektedir. Gerçekte, reformasi döneminde demokratik sistemin varlığı oligarşik seçkinler tarafından pragmatik ekonomik çıkarlarını sağlamanın aracı olan popülizmi kullanarak faydalanılmıştır. Ayrıca, Reformasi Döneminde ortaya çıkan popülizm de hala siyasi retoriklerde ve kimlik sorunlarında mahsur kalmaya devam etmektedir. Reformasi döneminde sağ popülizm, yapısal yoksulluk, insan hakları ihlalleri, adaletsizlik, çevresel tahribat gibi çeşitli sorunları eleştirel olarak halletemezdir. Bu nedenle, bu popülizmin türü kesinlikle neoliberal ekonomik sistemin kurbanı olarak tarım ekonomisinin gelişmesini destekleyemezdir. Demek ki, reformasi döneminde gelişen popülizm türü, tarım ekonomisi sektörünün gelişimi için olumlu bir umut bile sağlamamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

5.1. ARAŞTIRMA SONUCU

Bu çalışma iki nedene dayalı olarak başlatılmıştır. Birincisi, Endonezya’da tarımsal ekonomik büyüme oranı önemli ölçüde düşmektedir. Ayrıca Endonezya ekonomisinin yapısında tarım ekonomisinin ayrımcılığa uğradığını görülebilmektedir. Hatta tarım Endonezya’nın ekonomik kalkınmasının söyleminden gittikçe dışlanmaktadır. İkincisi, tarım ekonomisi gerilemeye devam ederken, tam tersine siyasi alanda popülizm güçlenmektedir. Bu bağlamda popülizm politikacılar tarafından yaygın olarak kullanılan bir siyasi yaklaşım ve ideoloji haline gelmektedir. Öyle ki, Reformasi Döneminde demokrasinin devletin temeli haline geldiği süreçte popülizm giderek genişlemeye ve çeşitli türlerde ortaya çıkmaya devam etmektedir. Genel olarak, Endonezya’daki ortaya çıkan popülizm üzerinde sağ popülizm tarafından hakimiyet kurulmaktadır. Bu çalışma, tarım ekonomisinin gerilemesi ile popülizmin güçlenmesi arasında güçlü bir ilişki var olduğunu varsaymaktadır. Bu sebeple, bu iki nedene dayanarak, bu çalışma popülizmin Endonezya’daki tarım ekonomisi üzerindeki etkisinin ne olduğu sorarak gerçekleştirilmektedir.

Yukarıdaki soruları yanıtlamak için bu çalışmada Kütüphane Araştırma Yöntemi biçiminde bir araştırma metodolojisi kullanılmaktadır. Veri analizi sürecinde, bu araştırma Eleştirel Söylem Analizi ve Tarihsel Analiz yaklaşımını kullanma eğilimindedir. Bu araştırmadaki analizler popülizm ve politik ekonomi kavramlarına dayanarak yapılmaktadır. Bu metodoloji ve kavramın kullanılmasıyla, araştırmanın sorularına doğru akademik kurala dayanarak cevaplanmaktadır. Bu arada, popülizm ve tarım arasındaki ilişkileri açıklanan araştırma nadir olduğundan bu konuyu açıklamak için ilginçtir. Bu nedenle, bu çalışma aslında araştırmacının sorusunu yanıtlayarak popülizm ve tarım arasındaki ilişki hakkında yeni bilgiler sunmaya çalışmaktadır. Özellikle, Endonezya bağlamını araştırarak bu çalışma gelecekteki karşılaştırmalı araştırmalar için materyal olarak faydalanılabilecek bir vaka çalışması üretmeye çalışmaktadır. Bunun dışında, kesinlikle bu araştırmacının pek çok taraf için faydalı bir çalışma olacağını ümit edilmektedir.

Bu tez birkaç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Endonezya'nın tarihsel arka planının açıklanmasını odaklanmaktadır. İlk bölüm Endonezya'da gelişen sosyo-politik bağlamı anlamak için önemlidir. İkinci bölümde ise Endonezya'da popülizmin nasıl geliştiği açıklanmaktadır. Bu yapılan araştırmaya dayanarak, popülizmin Endonezya'nın siyasi tarihinin bir parçası haline geldiğini anlaşılmaktadır. Kullanılan popülizmin çeşitli türleri bulunsa da Endonezya'da tüm liderliğin popülizmden ayrılamayacağını söylenebilmektedir. Üçüncü bölümde Endonezya'daki ekonomik kalkınmanın nasıl olduğunu anlatılmaktadır. Spesifik olarak, bu bölümde de Endonezyadaki tarım ekonomisinin nasıl geliştiğini açıklanmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerin varlığı temelde dördüncü bölümdeki açıklama için bir temel olduğundan önemlidir. Dördüncü bölümde, araştırma sorusunun ana cevabını sağlamaktadır.

Bu yapılan araştırmaya dayanarak, Endonezya'daki popülizmin tarım ekonomisi üzerindeki etkilerini, Endonezya'daki üç siyasi liderlik dönemi karşılaştırarak açıklanabilmektedir. Bu üç liderlik dönemi, Endonezya devlet sistemini belirleyen siyasi aşamalar olarak anlaşılması önemlidir. İlk dönem, Sukarno adında bir liderle Eski Düzen olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde Endonezya hem askeri hem ekonomik hem de sosyo-politik çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmak gerekmiştir. Sukarno'nun bu dönemde kullandığı popülizm türü sol popülizm olarak sınıflandırılabilir. İkinci dönem, Soeharto adında bir liderle Yeni Düzen olarak adlandırılmaktadır. Soeharto, Endonezya'yı teknokratik ve otoriter popülizm kullanarak yönetmiştir. Teknokratik ve otoriter popülizmi kullanarak Soeharto pragmatik olarak kalkınma ve ekonomik büyümeye odaklanmıştır. Soeharto'nun kullandığı popülizm türü sağ popülizm olarak kategorize edilebilmektedir. Üçüncü dönem ise Reformasi Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde beş yeni cumhurbaşkanı ortaya çıkmıştır. Reformasi Dönemi, Endonezya'da demokrasinin güçlendirilmesinin başlangıcıdır. Bu dönemde teknokratik popülizm, ekonomik popülizm, İslami popülizm veya maverick popülizm gibi çeşitli popülizm türleri ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki ortaya çıkan popülizm türlerinin çoğu sağ popülizm olarak sınıflandırılabilir.

İlk dönemde, Sukarno'nun kullandığı popülizm türünün halkın, özellikle de çiftçilerin ve köylülerin çıkarlarıyla yakından ilgili olduğunu anlaşılabilmektedir.

Kullanılan yaklaşımına dayanarak, Sukarno'nun popülizmi aslında liderliğinin sonunda otoriter popülizm olma eğiliminde olmasına rağmen, sol popülizm olarak kategorize edilebilmektedir. Sukarno'nun tarım ekonomik kalkınma için çeşitli politikalar yoluyla popülizmi pratik olarak uygulayabildiğinden dolayı Sukarno'nun popülizmi ilginçtir. Bu nedenle, siyasi krizler ve yanlış yönetim nedeniyle birçok başarısızlık yaşanmasına rağmen, Eski Düzen dönemindeki tarım politikaları, gelecekteki tarım ekonomik kalkınmanın temeli için önemlidir. Lakin, hükümetin ekonomik kalkınmayı bir öncelik vermediğinde tarım ekonomi yönetiminin başarısızlığı tarımın geliştirmesi için olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Üstelik, Sukarno'nun siyasete odaklanan popülizm türü özellikle tarım ekonomisi olmak üzere ekonomik krizi aşma çabalarını göz ardı ederek sadece siyasi krizi aşmaya odaklanmıştır. Bu durum, çatışmacı Batı karşıtı popülizmin nihayet 1960'larda muazzam bir ekonomik krizle sonuçlanmasıyla doruğa ulaşmıştır. Sonuçta bu ekonomik kriz, bozulmaya devam eden tarım ekonomisinin varlığını da etkilemiştir. Tarım ekonomisi krize karşı güçlü bir dayanıklılık gösterse de, fakat aslına bakılırsa gıda fiyatları gerçekten artarak gıda kaynakları sınırlı kalmıştır. Dahası, Sukarno'nun popülizminin en kötü etkisi siyasi rejimde bir değişiklik olmuştur. Siyasal rejimdeki bu değişiklik, nihayetinde devletin tarım ekonomisini ülke ekonomisinin yapısına nasıl yerleştirdiği konusunda pek çok şeyi etkilemiştir.

İkinci Dönemde, Soeharto'nun Yeni Düzen sırasında kullandığı popülizm türü Endonezya'daki politik ekonominin dinamiklerini değiştirmede önemli bir etkiye sahip olmuştur. Soeharto, Eski Düzen hükümetinden bu yana inşa edilmiş politik ekonomi politikalarının eğilimini büyük ölçüde değiştirmek için teknokratik ve otoriter popülizm kullanmayı başarılı olmuştur. Teknokratik popülizm Endonezya'daki politik ekonomi sisteminin mantığını değiştirmede önemli bir rol oynarken, otoriter popülizm ise ekonomik kalkınmanın optimal bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için toplumdaki çıkar çatışmaları etkisiz hale getirmede bir destek sistemi haline gelebilmektedir. Ne yazık ki, genelde bu iki tür popülizm sadece ekonominin tarım dışı sektörünün gelişimini teşvik etmiş ve tarım üzerinde tamamen olumlu bir etkisi bulunmamıştır.

Tarımda olumlu bir büyüme dönemi varsa, aslında bu başarı küresel çıkarlardan kaynaklanan tarımsal üretimi hızlandıran bir politika ile ilgilidir. Hatta tarımda kendi kendine yeterlilik programının, Soeharto'nun o dönemdeki siyasi meşruiyetinin bir aracı olduğunu söylenebilmektedir. Bu nedenle, Yeni Düzen döneminde tarımın iyileşmediğini ve tam tersine Endonezya ekonomisinin yapısında giderek daha fazla ayrımcılığa uğradığını denilebilmektedir. Ne yazık ki, tarım için mücadele etmeye ve Yeni Düzen rejiminin kalkınma politikası için reddetmeye her yapan, genellikle şiddet ve baskıcı şeklinde bir yanıt bulmuştur. Eski Düzen dönemindeki tarımı destekleyen sol ideolojik grupları da komünizmi devlet düşmanı ilan eden bir söylemin oluşmasıyla giderek dışlanmışlardır. Bu nedenle, Yeni Düzen boyunca Endonezya'daki ekonomi politığın söylemleri hep neoliberalizm ve kapitalizm destekleyen sağ gruplar tarafından hegemonya edilmiştir. Dolayısıyla, Soeharto'nun kullandığı popülizm nedeniyle Yeni Düzen döneminde tarım ekonomisinin gelişmediğini anlaşılmaktadır. Böylece, Yeni Düzen aslında gelecekte tarım ekonomisinin sektörünün gelişimini daha da zorlaştıran bir dönem olmuştur.

Üçüncü Dönemde, Reformasi dönemindeki gelişen popülizmin türünün tarım ekonomisi sektöründeki sorunlara cevap veremediğini anlaşılmaktadır. Bu dönemde popülizmin çeşitli türleri (ekonomik popülizm, teknokratik popülizm, maverick popülizm, İslami popülizm) bulmasına rağmen aslında tüm bu sağ popülizm türlerinin tarım ekonomisine tamamen olumlu bir etkisi yoktur. Meydana gelen popülizmin kimlik siyaseti dışındaki gerçek adaletsizlik konularına karşı hiçbir duyarlılığı olmadığını bulunmaktadır. Reformasi dönemindeki sağ popülizm, politik ekonomi eşitsizliği, insan hakları ihlalleri, kalkınma adaletsizliği gibi sorunları tam olarak çözmemektedir. Hatta bu dönemdeki popülizm tarım ekonomisi üzerinde gerçek bir olumlu etki yaratmadan genellikle siyasi retorik, manevra ve jargonda sıkışıp kalmaktadır. Sonunda, ortaya çıkan sağ popülizm yalnızca Yeni Düzen'den miras kalan neoliberal ekonomik mantığı takip etmektedir. Dolayısıyla Endonezya'da popülizmin gelişim dinamiklerine bakıldığında popülizmin siyasi bir jargon olarak gelişmeye devam edeceğini anlaşılabilmektedir. Popülizm aynı zamanda da oligarşik elitin çıkarlarına bağlı kalmaya devam edecektir. Reformasi dönemindeki bu popülizm

türü, nihayetinde tarım ekonomisinin gelişiminde önemli değişiklikler sağlamayacaktır.

Nihayetinde, sol popülizmin gelişmesinin Endonezya'daki tarım ekonomisinin gelişimi üzerinde daha geniş bir olumlu etkiye sahip olduğunu anlaşılabilmektedir. Eski Düzen dönemindeki çeşitli tarım ekonomisinin politikalarının varlığı kesinlikle ulusal kalkınma sürecinde tarımın bir öncelik olduğunu göstermektedir. Demek ki, Endonezya halkının çoğunluğunu kapsayan bir sektör olarak tarım ekonomisinin Sukarno'nun popülist politikalarının temelini olduğunu söylenebilmektedir. Ne yazık ki, Yeni Düzen'den itibaren, ekonomi liberalizminin gelişmesini ve küresel piyasa sisteminin entegrasyonunu destekleyen sağ grupları güçlenerek sol güçlerin hariç tutulmasına başlamaktadır. Öyle ki, Yeni Düzen'den bu yana neoliberal destekleyen gruplarının gücü giderek çeşitli sağ popülist liderlerin ortaya çıkmasıyla güçlenmektedir. Uygulanmasına göre, popülizmi sağ popülist liderler tarafından yalnızca siyasi jargon ve manevra olarak kullanılmaktadır. Sağ popülist liderler de tarım ekonomisinin kalkınması için fiilen mücadele etmeden tarım konusunu bir güç kazanma aracı olarak kullanmaktadır. Bu ahvalın sonucu olarak tarım ekonomisinin yerini tarım dışı ekonomisi tarafından alınmaya devam etmektedir. Tarım ekonomisi sektörü siyasal uygulamalarda ayrımcılığa uğradığında, aynı zamanda ulusal ekonomik kalkınma söyleminden de dışlanmaya devam etmektedir. Sağ popülist liderlerin sağlamlaşmasına bakıldığında, günümüzdeki neoliberal ekonomik kalkınmanın dinamiklerinin nasıl devam edeceğini anlaşılmaktadır. Ayrıca, kamu politikalarının yapma sürecinde sol popülizme fırsat sağlayabilecek demokratik alan olmadığını ulusal kalkınma politikalarına tek bir yaklaşımın hakim olduğunu göstermektedir. Kesinlikle sağ popülizmin egemenliği devam ederse tarım ekonomisi ayrımcılığa uğramaya ve çökmesine devam edecektir. Başka bir ifadeyle, tarım ve köylü dünyasının ortadan kaldırmasını devam edilecektir.

5.2. ÖNERİ

Endonezya'daki giderek sağlamlaşan sağ popülizm ve neoliberalizm, nihayetinde birçok topluluk grubunun ekonomik veya sosyo-politik olarak ayrımcılığa uğramasına neden olmaktadır. Bu arada, tarım ekonomisinin bağlamına bakıldığında, sağ popülizmin nihayetinde sadece serbest piyasa sisteminde ekonomik büyümeyi desteklediğini anlaşılabilmektedir. Demek ki bu iki kavram (sağ popülizmin ve neoliberalizm) nihayetinde yalnızca toplumdaki eşitsizliğin ve adaletsizliğin varlığını vurgulamaktadır. Yani özellikle çiftçiler olmak üzere toplumun çoğunluğunun adaletsiz bir politik ekonomi sisteminin kurbanı olduğunu söylenebilmektedir. Bu nedenle, bu yapılan araştırmaya dayanarak, bu durumu iyileştirmek için bu tez birkaç öneri sunmaktadır.

Birincisi, devletin neoliberal ekonomik sistemine bağımlılığını azaltmaktır. Günümüzdeki bağlamda neoliberal sistemle bağları koparmanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, neoliberalizmin insanların yaşam kalitesini iyileştirmede birçok başarısızlık gösterdiğini görülebilmektedir. Örneğin, üçüncü dünya ülkelerinde kalkınma kalitesini iyileştirebileceğine inanılan Yapısal Uyum Programının (SAP) başarısızlığıdır. Aslına bakıldığında, neoliberalizmin SAP aracılığıyla uygulanması aslında daha geniş bir yoksulluğun ve seçkin grupların daha zenginliğinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Tarım ekonomisi bağlamında, neoliberalizm sistemi nihayetinde tarım ekonomisinin hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmasıyla (*deruralization, deagrarianization, and depeasantization processes*) sonuçlanmaktadır. Bu nedenle kuşkusuz ki ekonominin kalitesini artırabilmek için IMF veya Dünya Bankası gibi neoliberal kurumlara asgari bağımlılık bir zorunluluktur. Tüm oluşturan ekonomik politikalar sadece halkın refahı, adaleti ve eşitliği için odaklanmalıdır. Ekonomik sistem, pragmatik bir oligarşik elitin çıkarlarına göre yönetilemez. Hükümet, halkının yaşam kalitesini iyileştirmeye odaklanan bağımsız ve egemen ekonomik politikalar uygulamaya cesaret etmelidir. Hükümet, ekonomi politikalarını egemen ve bağımsız bir şekilde uygulamaya cesaret ederse ve neoliberalizmin hegemonyasına dayanmazsa, demek ki ekonomik sistem, tarım ve çiftçi gibi dışlanmış sektörler için bir kurtuluş aracı haline gelecektir.

İkincisi, radikal demokrasiyi uygulayarak demokrasinin kalitesini arttırmak. Laclau ve Mouffe'un düşüncelerine dayanarak siyasette çatışma alanının yeniden açılması için radikal demokrasiye ihtiyaç olduğunu anlaşılabilmektedir. Özellikle, dışlanan her aktörün statükoyu değiştirme fırsatına sahip olması için agonistik siyaseti canlandırılmalıdır. Endonezya bağlamında, siyasi söylemden dışlanan her aktörün siyasi haklarını yeniden kazanabilmesi için radikal demokrasinin uygulanmasına ihtiyaç vardır. Demek ki tüm dışlanan aktörlerin varlığının tanınması, kamu politikası oluşturma sürecine dahil olma fırsatına sahip olmaları açısından önemlidir. Endonezya'da radikal demokrasiyi uygulamanın aciliyeti, Endonezya'daki neoliberal hegemonyanın güçlenmesine bağlı olarak anlaşılabilmektedir. Marksizm gibi diğer ideolojilere duyulan korku, ülkenin politik ekonomi politikalarının modelini homojen, sabit ve değişmez hale getirmektedir. Bu nedenle, siyasal rejim daima aynı ideolojik çıkarların egemenliğinde kalmaya ve statükoyu korumaya devam edecektir. Bu öneri kesinlikle Marksizm veya diğer sol ideolojileri yaymak ve kampanya yapmak için değildir. Aksine, bu önerinin konumu, dışlanan her aktör veya ideolojinin demokrasinin dinamiklerine aktif olarak dahil olması için fırsatların önemini vurgulamaktır. Eğer radikal demokrasideki adil bir şekilde siyasi katılım fırsatları gerçekleştirilebilirse, hükümet sisteminin yürütülmesinde alternatif ideolojiler ya da yaklaşımlar bulunabilecektir. Başka bir deyişle, radikal demokrasini uygulanabilirse ekonomik sistem, refah, ekonomik eşitlik, kalkınma, ekonomik büyüme ve çeşitli başka kavramın yorumlanmasında başka tanım teklifleri ortaya çıkabilecektir. Bu durum gerçekleştirilirse, tarım ekonomisinden yana olan bir ekonomik sistemin yeniden ortaya çıkmasını umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Nyarwi. 2020. "Populist Political Ideation and Communication of Gubernatorial Candidates in Indonesia's 2018 Gubernatorial Elections: Anti-Establishment Views, Secular Nationalism and Islamism as Ideational-Populist Elements." *Asian Journal of Comparative Politics* XX (X): 1–22. <https://doi.org/10.1177/2057891120931932>.
- Amir, Hidayat. 2015. "Sektor Pertanian: Perlu Upaya Akselerasi Pertumbuhan." Kemenkeu Indonesia. 2015. https://www.kemenkeu.go.id/sites/default/files/sektor_pertanian_perlu_upaya_akselerasi_pertumbuhan.pdf.
- Aprilia, Luki. 2014. "Dampak Alih Fungsi Lahan Pertanian Terhadap Kondisi Sosial Ekonomi Petani Perkotaan Di Kecamatan Depok, Kabupaten Sleman, D.I. Yogyakarta." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Arifin, Bustanul. 2004. *Analisis Ekonomi Pertanian Indonesia*. First. Jakarta: Kompas.
- Arizona, Yance. 2014. *Konstitusionalisme Agraria*. Yogyakarta: STPN Press.
- Aspinall, Edward. 2015. "Oligarchic Populism: Prabowo Subianto's Challenge to Indonesian Democracy." *Indonesia* 99 (1): 1–28. <https://doi.org/10.1353/ind.2015.0002>.
- Aspinall, Edward, Marcus Mietzner, and Dirk Tomsa. 2015. "The Moderating President: Yudhoyono's Decade in Power." In *The Yudhoyono Presidency: Indonesia's Decade of Stability and Stagnation*, edited by Edward Aspinall, Marcus Mietzner, and Dirk Tomsa, First, 1–23. Singapore: ISEAS Publishing.
- Astuti, Widi. 2015. "Efektivitas Kebijakan Pengendalian Alih Fungsi Lahan Pertanian Pada Kawasan Strategis Nasional (KSN) Borobudur." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Bachriadi, Dianto, and Gunawan Wiradi. 2011. *Enam Dekade Ketimpangan: Masakah Penguasaan Tanah Di Indonesia*. Bandung: Agrarian Resource Centre, Bina Desa & KPA.
- Bank, The World. 2019. "Indonesia: GDP Share of Agriculture." The Global Economy.Com. 2019. https://www.theglobaleconomy.com/Indonesia/share_of_agriculture/.
- Baron, Bentley Le. 1971. "Marx on Human Emancipation." *Canadian Journal of Political Science* 4 (4): 559–70.
- Beittinger-Lee, Verena. 2009. *(Un)Civil Society and Political Change in Indonesia*. New York, NY: Routledge.
- Boediono. 2016. *Ekonomi Indonesia: Dalam Lintasan Sejarah*. First. Bandung: Mizan Pustaka.
- Booth, Anne. 1998. *The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A History of Missed Opportunities*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 6XS and London: Macmillan Press LTD.

- BPS. 2020. "Impor Beras Menurut Negara Asal Utama, 2000-2019." 2020. <https://www.bps.go.id/statistictable/2014/09/08/1043/impor-beras-menurut-negara-asal-utama->.
- Brown, Colin. 2003. *A Short History of Indonesia: The Unlikely Nation?* Allen & Unwin. Crows Nest NSW: Allen & Unwin. <https://doi.org/10.5860/choice.42-1103>.
- Caporaso, James A., and David P. Levine. 1992. *Theories of Political Economy*. New York: Cambridge University Press.
- Chaidir, Ellydar. 2005. "Sistem Pemerintahan Negara Republik Indonesia Setelah Perubahan Undang-Undang Dasar 1945." Yogyakarta: Universitas Islam Indonesia.
- Chakrabarty, Aditi. 2001. "Challenges before Megawati Sukarnoputri." *Economic and Political Weekly* 36 (36): 3439–41.
- Creswell, John W. 2009. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. California: SAGE Publications, Inc.
- Davidson, Jamie S. 2015. *Indonesia's Changing Political Economy: Governing the Roads*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dewi, Deasy Kumalasari. 2016. "Menakar Kapasitas Pemerintah Daerah Dalam Pengelolaan Isu Alih Fungsi Lahan Pertanian: Studi Kasus Lahan Pertanian Tambakbayan, Sleman." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Dewi, Nurma Kumala, and Iwan Rudiarto. 2013. "Identifikasi Alih Fungsi Lahan Pertanian Dan Kondisi Sosial Ekonomi Masyarakat Daerah Pinggiran Di Kecamatan Gunungpati Kota Semarang." *Jurnal Wilayah Dan Lingkungan* 1 (2): 175–88.
- Dinaryanti, Novita. 2014. "Faktor – Faktor Yang Mempengaruhi Alih Fungsi Lahan Pertanian Di Daerah Sepanjang Irigasi Bendung Colo Kabupaten Sukoharjo." Semarang: Diponegoro University.
- Dunggio, M. Faisal, and Irwan Wunarnan. 2013. "Pengaruh Alih Fungsi Lahan Terhadap Perubahan Iklim: Studi Kasus Kota Gorontalo." *Jurnal Teknik* 11 (2): 113–24.
- Ekayanta, Fredick Broven. 2019. "Ideology and Pragmatism: Discourse Factors in Infrastructure Development in Indonesia's Jokowi-JK Era." *Jurnal Politik* 4 (2): 297–328.
- Eng, Pierre van der. 1996. *Agricultural Growth in Indonesia: Productivity Change and Policy Impact since 1880*. First. New York, NY: St. Martin's Press, Inc.
- Ernawati, Dhanik. 2015. "Pola Alih Fungsi Lahan 2006-2013 Di Kawasan Peruntukan Industri Kecamatan Tempuran Kabupaten Magelang." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. New York: Longman Publishing.
- FAPDA FAO. 2017. "Indonesia Country Fact Sheet on Food and Agriculture Policy Trends."

- Fatichuddin, Moh. 2008. "Alih Fungsi Lahan Pertanian Ke Non Pertanian Dan Implementasi Kebijakannya Dalam Kaitannya Dengan Keberlanjutan Fungsi Lahan Pertanian Di Kabupaten Semarang." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Fauzi, Noer. 1999. *Petani & Penguasa: Dinamika Perjalanan Politik Agraria Indonesia*. Yogyakarta: INSIST.
- . 2003. *Bersaksi Untuk Pembaruan Agraria*. Yogyakarta: INSIST Press.
- Gie, Kwiek Kian. 1998. *Gonjang-Ganjing Ekonomi Indonesia: Badai Belum Segera Akan Berlalu*. Jakarta: Gramedia.
- Gie, Soe Hok. 2005. *Zaman Peralihan*. Edited by Stanley and Aris Santoso. Gagas Media.
- Gollin, Douglas, Casper Worm Hansen, and Wingender Asger. 2018. "Two Blades of Grass: The Impact of The Green Revolution." Cambridge.
- Hadi, Dwi Wahyono, and Gayung Kusuma. 2012. "Propaganda Orde Baru 1966-1980." *Verleden* 1 (1): 40–50.
- Hadiz, Vedi R. 2016. *Islamic Populism in Indonesia and the Middle East*. First. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadiz, Vedi R., and Richard Robison. 2017. "Competing Populisms in Post-Authoritarian Indonesia." *International Political Science Review* 38 (4): 488–502. <https://doi.org/10.1177/0192512117697475>.
- Hamid, Abdul. 2014. "Jokowi's Populism in the 2012 Jakarta Gubernatorial Election." *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 33 (1): 85–109.
- Harefa, Mandala, and Juli Panglima Saragih. 2018. "Perkembangan Utang Luar Negeri Indonesia Dan Pengelolaannya." Jakarta.
- Hasanah, Sekar Wijayanti Noor. 2016. "Alih Fungsi Lahan Sawah Subak Ke Lahan Terbangun Di Kelurahan Ubud Kecamatan Ubud Kabupaten Gianyar Bali." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Hennessy, Alistair. 1969. "Latin America." In *Populism: Its Meanings and National Characteristics*, edited by Ghita Ionescu and Ernest Gellner, 28–61. Letchworth, Hertfordshire: The Garden City Press.
- Hill, Hal. 1999. *The Indonesian Economy in Crisis: Causes, Consequences and Lessons*. First. New York, NY: Institute of Southeast Asian Studies.
- . 2000. *The Indonesian Economy*. Second. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2015. "The Indonesian Economy During The Yudhoyono Decade." In *The Yudhoyono Presidency : Indonesia's Decade of Stability and Stagnation*, edited by Edward

- Aspinall, Marcus Mietzner, and Dirk Tomsa, First, 281–302. Singapore: ISEAS Publishing.
- Hill, Hal, and Siwage Dharma Negara. 2019. *The Indonesia Economy in Transition_ Policy Challenges in the Jokowi Era and Beyond*. Singapore: ISEAS Publishing.
- Humas, Tim. 2020. "Ayo Perangi Bersama." *Warta Pertanian*, January 2020.
- ICG. 2001. "The Megawati Presidency." Jakarta/Brussel.
- Idris, Muhammad. 2020. "Mengintip Kekayaan Yang Dimiliki Prabowo Subianto." Kompas.Com. July 6, 2020. <https://money.kompas.com/read/2020/07/06/090200826/mengintip-kekayaan-yang-dimiliki-prabowo-subianto?page=all>.
- ILO. 2021. "Employment in Agriculture." The World Bank. 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?locations=ID>.
- IMF. 2019. "GDP Forecast by Country| Statistic from IMF| 2020-2024." October 2019. <https://knoema.com/tbocwag/gdp-forecast-by-country-statistics-from-imf-2020-2024>.
- Indriastuti, Aryuni. 2014. "Perubahan Penggunaan Tanah Pertanian Ke Non Pertanian Setelah Berlakunya Peraturan Nomor 19 Tahun 2001 Tentang Izin Peruntukan Penggunaan Tanah Di Kabupaten Sleman." Yogyakarta: UIN Sunan Kalijaga.
- Ionescu, Ghita, and Ernest Gellner. 1969. *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. First. Letchworth, Hertfordshire: The Garden City Press.
- Jati, Wasisto Raharjo. 2017. "Trajektori Populisme Islam Di Kalangan Kelas Menengah Muslim Di Indonesia." *Prisma* 36 (3): 19–27.
- Jayanto, Dian Dwi. 2019. "Mempertimbangkan Fenomena Populisme Islam Di Indonesia Dalam Perspektif Pertarungan Diskursif: Kontestasi Wacana Politik Antara Gerakan Nasional Pengawal Fatwa Ulama (GNPF-Ulama) Dan Nahdlatul Ulama (NU)." *Jurnal Filsafat* 29 (1): 1–25. <https://doi.org/10.22146/jf.41131>.
- Kholis, Nur. 2013. "Pengaruh Politik Dalam Perkembangan Praktik Ekonomi Islam Di Indonesia." *Millah* XIII (1).
- Krisdyatmiko. 2015. "Dampak Sosial Dan Ekonomi Alih Fungsi Lahan Pertanian Ke Non Pertanian Studi Kasus Di Desa Sariharjo, Kecamatan Ngaglik, Kabupaten Sleman." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Kurniasari, Merisa, and Putu Gde Ariastita. 2014. "Faktor - Faktor Yang Mempengaruhi Alih Fungsi Lahan Pertanian Sebagai Upaya Prediksi Perkembangan Lahan Pertanian Di Kabupaten Lamongan." *Jurnal Teknik Pomits* 3 (2): 119–24.
- Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto, and Chantal Mouffe. 2001. *Hegemony and Socialist Strategy Towards a Radical Democratic Politics*. Second. London and New York: Verso.

- Lay, Cornelis, and Praktikno. 2011. "From Populism to Democratic Polity: Problems and Challenges in Surakarta, Indonesia." *PCD Journal* III (1–2): 33–61.
- Legge, John David, Oliver W. Wolters, Goenawan S. Mohamad, Thomas R. Leinbach, Asvi Warman Adam, and James F. McDivitt. 2021. "Indonesia." In *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Indonesia>.
- Levitsky, Steven, and James Loxton. 2013. "Populism and Competitive Authoritarianism in the Andes." *Democratization* 20 (1): 107–36. <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.738864>.
- MacAndrew, Colin. 1978. "Transmigration in Indonesia: Prospects and Problems." *Asian Survey* 18 (5): 458–72.
- Madjid, Ismail. 1997. "Faktor-Faktor Sosial Ekonomi Individu Yang Berhubungan Dengan Alih Fungsi Lahan Pertanian Di Desa Sinduadu Kecamatan Mlati Kabupaten Dati II Sleman." Yogyakarta: University Gadjah Mada.
- Manning, Chris, and Riyana Miranti. 2015. "The Yudhoyono Legacy on Jobs, Poverty and Income Distribution: A Mixed Record." In *The Yudhoyono Presidency: Indonesia's Decade of Stability and Stagnation*, edited by Edward Aspinall, Marcus Mietzner, and Dirk Tomsa, First, 303–24. Singapore: ISEAS Publishing.
- Margiansyah, Defbry. 2019. "Populisme Di Indonesia Kontemporer: Transformasi Persaingan Populisme Dan Konsekuensinya Dalam Dinamika Kontestasi Politik Menjelang Pemilu 2019." *Jurnal Penelitian Politik LIPI* 16 (1): 47–68.
- Marks, Stephen V. 2009. "Economic Policies of The Habibie Presidency: A Retrospective." *Bulletin of Indonesian Economic Studies* 45 (1): 39–60.
- Marx, Karl, and Frederick Engels. 2009. *Manifesto Partai Komunis*. Rowland Literature.
- Mas'oed, Mohtar. 1996. "Diplomasi Pembangunan Di Masa Awal Orde Baru (1966-1969)." *AFKAR* IV (1): 41–80.
- Masaaki, Okamoto. 2009. "Populism Under Decentralisation in Post-Soeharto Indonesia." In *Populism in Asia*, edited by Mizuno Kosuke and Pasuk Phongpaichit. Singapore: NUS Press and Kyoto University Press.
- McGregor, Katharine, and Douglas Kammen. 2012. *The Contours of Mass Violence in Indonesia, 1965-68*. Singapore: NUS Press.
- Merriam, Sharan B. 2009. "Qualitative Research A Guide to Design and Implementation Revised and Expanded from Qualitative Research and Case Study Applications in Education." San Fransisco, CA.

- Mietzner, Marcus. 2009. "Indonesia's 2009 Elections: Populism, Dynasties and the Consolidation of the Party System." Sydney. www.lowyinstitute.org.
- . 2015. *Reinventing Asian Populism: Jokowi's Rise, Democracy, and Political Contestation in Indonesia*. Honolulu, HI: East-West Center.
- Mouffe, Chantal. 1993. *The Return of the Political*. First. London and New York: Verso.
- . 2018. *For a Left Populism*. London: Verso.
- Mouzelis, Nicos. 1985. "On the Concept of Populism: Populist and Clientelist Modes of Incorporation in Semiperipheral Polities." *Politics & Society* 14 (3): 329–48.
- Mudde, Cas, and Cristóbal Rovira Kaltwasser. 2017. *Populism: A Very Short Introduction*. New York, NY: Oxford University Press.
- Mudhoffir, Abdil Mughis, Diatyka Widya Permata Yasih, and Luqman-nul Hakim. 2017. "Populisme Islam Dan Tantangan Demokrasi Di Indonesia." *Prisma* 36 (3): 48–59.
- Mufti, Hikmah Rafika. 2009. "Kebijakan Pangan Pemerintah Orde Baru Dan Nasib Kaum Petani Produsen Tahun 1969-1988." Universitas Indonesia.
- Muljana, Bernardus Sugiarta. 1972. "The Role of Agricultural Exports in Indonesia's Economic Development." Iowa State University.
- Mustofa, Mustabsyrotul Ummah. 2019. "Tinjauan Kritis Populisme Di Indonesia, Antara Gagasan Atau Cara Baru Sirkulasi Elit?" *Jurnal Ilmu Sosial Dan Ilmu Politik* 3 (1): 70–84.
- Nailufar, Nibras Nada. 2020. "Perkembangan Ekonomi Dan Politik Di Era Gus Dur." Kompas.Com. 2020. <https://www.kompas.com/skola/read/2020/02/21/170000769/perkembangan-ekonomi-dan-politik-di-era-gus-dur?page=all>.
- Negara, Siwage Dharma. 2019. "The Indonesian Economy under Jokowi's Second Term." *Perspective*. Singapore.
- Negara, Siwage Dharma, and Arief Ramayandi. 2020. "Laying the Foundations for Future Growth Acceleration?" *Bulletin of Indonesian Economic Studies* 56 (1): 1–21.
- O'Neill, Aaron. 2021. "Indonesia: Share of Economic Sectors in The Gross Domestic Product (GDP) from 2009 to 2019." Statista Research Department. 2021. <https://www.statista.com/statistics/319236/share-of-economic-sectors-in-the-gdp-in-indonesia/>.

- Pertanian, Pusat Data dan Sistem Informasi. 2020. "Statistik Lahan Pertanian Tahun 2015-2019." Jakarta.
- Polanyi, Karl. 2001. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Power, Thomas P. 2018. "Jokowi's Authoritarian Turn and Indonesia's Democratic Decline." *Bulletin of Indonesian Economic Studies* 54 (3): 307–38. <https://doi.org/10.1080/00074918.2018.1549918>.
- Purnamasari, Ratih. 2015. "Dapatkah Pajak Tanah Menjadi Alat Pengendali Alih Guna Lahan? : Studi Hubungan Pajak Tanah Dengan Alih Guna Lahan Di Kabupaten Sleman." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Raditya, Iswara N. 2018. "Krisis Ekonomi 1960-an: Sanering Gagal, Sukarno Dilengserkan." *Tirto.Id*. 2018. <https://tirto.id/krisis-ekonomi-1960-an-sanering-gagal-sukarno-dilengserkan-cXZi>.
- Rahmawati, Restu. 2018. "Populisme Di Aras Demokrasi Indonesia." *Jurnal Sosial Soedirman* 2 (1).
- Rajab, Budi. 2004. "Negara Orde Baru: Berdiri Di Atas Sistem Ekonomi Dan Politik Yang Rapuh." *Jurnal Sosiohumaniora* 6 (3): 182–202.
- Ricklefs, M.C. 2001. *A History of Modern Indonesia Since c.1200*. Third. Hampshire: Palgrave.
- Robison, Richard, and Andrew Rosser. 1998. "Contesting Reform: Indonesia's New Order and the IMF." *World Development* 26 (8): 1593–1609.
- Roosa, John. 2006. *Pretext for Mass Murder: The September 30th Movement and Soeharto's Coup d'État in Indonesia*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Santoso, Purwo. 2011. "Ber-NKRI Dengan Lebih Baik: Prasyarat Percepatan Pembangunan Papua."
- Saputra, I Gede Swata Wijaya, and Made Kembar Sri Budhi. 2015. "Studi Alih Fungsi Lahan Dan Dampaknya Terhadap Sosial Ekonomi Petani Jambu Mete Di Kecamatan Kubu, Kabupaten Karangasem." *E-Jurnal Ekonomi Dan Bisnis Universitas Udayana*, 555–70.
- Savitri, Laksmi Adriani, and Devi Adriyanti. 2018. "The Demise of Emancipatory Peasant Politics? Indonesian Fascism and the Rise of Islamic Populism." In *ERPI 2018 International Conference*. Emancipatory Rural Politics Initiative (ERPI). www.iss.nl/erpi.
- Setiawan, Bonnie. 2003. *Globalisasi Pertanian*. Jakarta: Institute for Global Justice.
- . 2006. "Ekonomi Pasar Yang Neo-Liberalistik Versus Ekonomi Berkeadilan Sosial." Jakarta.

- Setijadi, Charlotte. 2017. "Ahok's Downfall and the Rise of Islamist Populism in Indonesia." *ISEAS-Perspective*. Singapore.
- Shukri, Syaza Farhana Mohamad, and Avdi Smajljaj. 2020. "Populism and Muslim Democracies." *Asian Politics and Policy*, October. <https://doi.org/10.1111/aspp.12553>.
- Siwiretno, Irridiani Purinung. 2008. "Determinan Penyusutan Luas Lahan Sawah Di Kabupaten Sleman Periode 1976-2006." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Smith, Anthony L. 2000. "Indonesia's Foreign Policy under Abdurrahman Wahid: Radical or Status Quo State?" *Contemporary Southeast Asia* 22 (3): 498–526.
- Sukarno. 2016. *Di Bawah Bendera Revolusi*. Vol. 1. Jakarta: Banana Books.
- Soesastro, Hadi. 2000. "The Indonesian Economy Under Abdurrahman Wahid." *Southeast Asian Affairs*, 134–44.
- Statista. 2021. "Gross Production Value at Current Prices of Agricultural Production in Indonesia from 2009 to 2018." Statista Research Department. 2021. <https://www.statista.com/statistics/587273/indonesia-value-of-agricultural-production/>.
- Strangjo, Sebastian. 2020. "Protests, Strikes Greet Indonesia's Controversial 'Omnibus Bill.'" *The Diplomat*. October 6, 2020. <https://thediplomat.com/2020/10/protests-strikes-greet-indonesias-controversial-omnibus-bill/>.
- Suci, Yuli Rahmini. 2016. "Pengembangan UMKM Dalam Meningkatkan Kesejahteraan Masyarakat Di Wilayah Pedesaan." *Jurnal Development*. Vol. 4.
- Suryadinata, Leo. 1999. "A Year of Upheaval and Uncertainty: The Fall of Soeharto and The Rise of Habibie." *Southeast Asian Affairs*, 111–27.
- Sutaryono. 2012. "Marjinalisasi Petani Di DIY: Acuan Khusus Pada Kontestasi Lahan Pertanian Di Perdesaan." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Sutaryono, Tarli Nugroho, and Irfan Afifi. 2014. *Ilmu Agraria Lintas Disiplin: Tinjauan Filsafat Ilmu*. Yogyakarta: STPN Press.
- Suwito, Aldesson. 2016. "Hubungan Alih Fungsi Lahan Terhadap Kekeringan Di Kabupaten Sleman." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Syaifuddin, Arby Hamire, and Dahlan. 2013. "Hubungan Antara Jumlah Penduduk Dengan Alih Fungsi Lahan Di Kecamatan Somba Opu Kabupaten Gowa." *Jurnal Agrisistem* 9 (2): 169–79.
- Syihabuddin, Mahro. 2014. "Kajian Kerusakan Lingkungan Akibat Alih Fungsi Lahan Di Daerah Aliran Sungai Brantas Hulu, Kota Batu, Provinsi Jawa Timur." Yogyakarta: Gadjah Mada University.

- Taggart, Paul. 2000. *Populism*. Philadelphia, PA: Open University Press.
- TB, Catur, Joko Purwanto, Rhina Uchyani F, and Susi Wuri Ani. 2010. "Dampak Alih Fungsi Lahan Pertanian Ke Sektor Non Pertanian Terhadap Ketersediaan Beras Di Kabupaten Klaten Provinsi Jawa Tengah." *Caraka Tani* XXV (1): 38–42.
- Thee, Kian Wie. 2012. *Indonesia's Economy Since Independence*. First. Singapore: ISEAS Publishing.
- Trijono, Lambang. 1999. "Refleksi Tentang Kekerasan Pembangunan: Menuju Pembangunan Perspektif HAM." *Jurnal Ilmu Sosial Dan Ilmu Politik* 2 (3).
- Triyana, Bonnie. 2010. "Petrus: Kisah Gelap OrBa." *Historia*. December 20, 2010. <https://historia.id/politik/articles/petrus-kisah-gelap-orba-PyXNv/page/1>.
- Tyastiti, Wening. 2015. "Faktor-Faktor Yang Memengaruhi Perubahan Fungsi Lahan Pertanian: Kasus Kecamatan Tempel Dan Kecamatan Ngemplak Kabupaten Sleman Yogyakarta." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Tyawarman, Eldynand Trissandi. 2016. "Analisis Pengaruh Alih Fungsi Lahan Pertanian Menjadi Lahan Non Pertanian Terhadap Ketahanan Pangan Di Kabupaten Kulonprogo." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Ufen, Andreas. 2018. "Populisme: Dampak Ekonomi Dan Politiknya Yang Ambivalen." In *Populisme, Politik Identitas Dan Erosi Demokrasi Di Abad Ke 21: Refleksi Dari Forum Masyarakat Sipil Dan Meda Bali 2018*, edited by Dinna Wisnu, 27–34. Jakarta: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).
- Welker, Marina. 2012. "The Green Revolution's Ghost: Unruly Subjects of Participatory Development in Rural Indonesia." *American Ethnologist* 39 (2): 389–406.
- Wicaksono, Fitria. 2015. "Alih Fungsi Lahan Pertanian Dan Implikasinya Terhadap Ketahanan Pangan Wilayah (Studi Di Kabupaten Sleman DIY)." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Widaningsih, Purwati. 2008. "Alih Fungsi Lahan Pertanian Ke Perumahan: Studi Kasus Di Desa Donoharjo Kecamatan Ngaglik Kabupaten Sleman." Yogyakarta: Gadjah Mada University.
- Wijaya, Agung Mike, Marjono, and Sugiyanto. 2020. "The Role of President B.J. Habibie in Overcoming Economic Crisis in Indonesia in the 1998-1999." *Jurnal Historica* 1 (3): 284–95.
- Wijaya, Muhammad Akbar. 2012. "Mematahkan Mitos 350 Tahun Penjajahan." *Republika*. April 2012. <https://republika.co.id/berita/m2bsi7/mematahkan-mitos-350-tahun-penjajahan>.
- Winarno, Budi. 2016. "Neoliberal Policy of Indonesia's Agricultural Revitalization." *JURNAL HUBUNGAN INTERNASIONAL* 5 (1): 31–39.
- Wiradi, Gunawan. 2009. *Reforma Agraria: Perjalanan Yang Belum Berakhir*. Bogor, Jawa Barat: Sajogyo Institute, Akatiga, KPA.

- Wolff, Richard D, and Stephen A Resnick. 2012. *Contending Economic Theories: Neoclassical, Keynesian, and Marxian*. Cambridge: MIT Press.
- Yusdja, Yusmichad, and Haryono Soeparno. 2011. "Dampak Krisis Ekonomi Terhadap Pertanian Di Indonesia." Badan Penelitian Dan Pengembangan Pangan, Kementrian Pertanian. Jakarta. 2011. 002_Bab 2_konservasi dan fragmentasi lahan 27-28.pdf (pertanian.go.id).
- Yusuf, Aly. 2005. "Evaluasi Pemerintahan SBY-Kalla."
- Zanden, Jan Luiten Van, and Daan Marks. 2012. *An Economic History of Indonesia 1800-2010. An Economic History of Indonesia 1800-2010*. First. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203126196>.
- Ziv, Daniel. 2001. "Populist Perceptions and Perceptions of Populism in Indonesia: The Case of Megawati Sukarnoputri." *South East Asia Research* 9 (1): 73–88.